

Naar ruimtelijke differentiatie
in de korfbalsport?

*De bruikbaarheid van een
ruimtelijke analyse voor een
nationale sportbond.*

Voorwoord

Korfbal is een sport die in beweging is. Iedereen discussieert mee over hoe de sport beter, aantrekkelijker en professioneler kan worden. Positief denkenden gaan ervan uit dat de spelregelwijzigingen, technische innovaties en veranderende competitieopzet de sport inderdaad op een hoger plan zullen brengen; anderen vrezen 'hun sport' te verliezen en geloven dat korfbal over enkele jaren niets meer is dan gemengd basketbal. In het Algemeen Dagblad van 16 februari 2005 wordt gesteld dat *'de korfbalgemeenschap een beetje haar eigen graf aan het graven [is]'* gezien het besluit de jaarlijkse veldkorfbalklassieker Nederland - België voorlopig van het programma te halen. In het zelfde artikel geeft bondscoach Van den Bos aan dat *'de belangstelling voor veldkorfbal toch zienderogen afneemt'*, in tegenstelling tot de indoor variant van de sport. Een opvallende uitspraak van een bondscoach die weet dat de afgelopen jaren ongeveer een derde van alle clubs geïnvesteerd heeft in kunstgrasaccommodaties en dat in het korfbal de veldaccommodatie inclusief clubhuis het kloppende hart van de sport is.

In alle rumoer lijkt het zinvol terug te keren naar de basis: de korfballer zelf. Waar korfballen mensen nu eigenlijk, en wie zijn al die korfballers? En hoe zit het over 10 jaar, willen mensen dan ook nog wel korfballen? Misschien wel het belangrijkste waar het korfbalverbond zich op moet richten is de vraag hoe ze mensen aan het korfballen krijgt en houdt. Hoe kan het korfbal bij de mensen gebracht worden? In dit onderzoek gaat het vooral om deze ruimtelijke vraag, de 'waar'-vraag. Pas wanneer iedereen in Nederland die wil korfballen ook kan korfballen en alle verenigingen gezond zijn, kan sprake zijn van echte vooruitgang.

Gedurende het onderzoek heb ik perioden van hard werken en veel vooruitgang afgewisseld met (te) veel perioden van complete stilstand. Hoe dan ook, gedurende het hele proces heb ik altijd de volledige steun gehad van iedereen die bij mij of het onderzoek betrokken was. Vanuit het KNKV (zowel het bondsbureau als het districts bureau Zuid) heb ik alle nodige medewerking gekregen en Mark van den Heuvel, Arjen van Ree en Hugo van der Poel stonden altijd klaar om hun vakkundigheid met mij te delen. Daarnaast hebben mijn collega's van Dufec me altijd gesteund en aangemoedigd en me alle vrijheid gegeven dit onderzoek af te ronden. Tenslotte ben ik veel dank verschuldigd aan m'n familie en vriendin, die me altijd gesteund hebben, altijd geïnteresseerd en positief waren en die net als ik het geduld op hebben moeten brengen om bijna acht jaar op het afronden van mijn studie te wachten. Al met al heb ik met ontzettend veel plezier Vrijtijd-wetenschappen gestudeerd en met evenveel plezier aan dit onderzoek gewerkt. Nu kan ik alleen nog maar hopen dat het een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van de sport waar ik groot mee ben geworden.

Tilburg, mei 2005

Martijn Mulder

Inhoud

Voorwoord	i
Inhoud	ii
Figuren	v
1. Inleiding	
1.1 Aanleiding van het onderzoek	2
1.2 Onderzoeksproblematiek en Probleemstelling	3
1.3 Opzet van het Onderzoek	5
1.4 Opbouw van de scriptie	6
2. Korfbal in Nederland - meer dan 100 jaar familiesport	
2.1 Ontstaan en ontwikkeling	10
2.2 Karakter van de sport	13
2.3 Het Korfbalverbond	14
2.3.1 Geschiedenis	14
2.3.2 Beleid en organisatie	15
2.4 Terugblik	20
3. De sociaal-geografische component van vraag en aanbod in de korfbalsport	
3.1 Inleiding	22
3.2 Een interdisciplinair gedragsmodel	23
3.3 Een strategisch sportmarketing model	26
3.3.1 Inleiding sportmarketing	26
3.3.2 Strategisch model	27
3.4 Synthese: naar een conceptueel model	29
4. Onderzoeksmethodiek	
4.1 Onderzoeksvragen	32
4.2 Literatuuronderzoek	33
4.3 Secundaire analyse databestanden	34

5. Hoe de sport verenigd is	
5.1 Inleiding	38
5.2 Ontwikkeling korfbalverenigingen	39
5.3 Dameskorfbal	43
5.4 Fusies	44
5.5 Grootte en groei	46
5.6 Terugblik	48
6. Het profiel van de korfballer	
6.1 Inleiding	50
6.2 De Korfballer in het AVO	51
6.3 Profielanalyse KNKV	54
6.4 Sociaal-geografische analyse van de korfballer	57
6.5 Terugblik	61
7. Het korfbalaanbod	
7.1 Inleiding	64
7.2 Het aanbod van sport in heden en toekomst	65
7.3 Het huis van de korfbalvereniging	69
7.4 Ruimtelijk beleid KNKV	72
7.5 Terugblik	73
8. Toekomstscenario's	
8.1 Inleiding	76
8.2 De ontwikkeling van de Nederlandse bevolking	76
8.3 De toekomst van het ruimtegebruik in Nederland	78
8.4 Trendanalyse van de korfbalvraag	82
8.5 Terugblik	87
9. Waar vraag en aanbod elkaar ontmoeten	
9.1 Synthese van vraag en aanbod	90
9.2 Naar een ruimteclaim voor de korfbalsport	91
9.2.1 Ruimteclaim voor de sport in Nederland	92
9.2.2 De hockeybond en PROOST	93

9.2.3	Ruimte voor korfbal	95
9.3	Terugblik	100
10.	Conclusies en aanbevelingen	
10.1	Conclusies	104
10.1.1	Onderzoeksvragen	104
10.1.2	Terugkoppeling naar het conceptueel model	113
10.2	Aanbevelingen voor beleid en onderzoek	114
	Literatuur	118
	Bijlagen	121

Figuren

- 1.1 Ruimtelijk organisatie van de vrijetijd
- 1.2 Distributie-planologisch analyseschema

- 2.1 Populariteit van korfbal en vijf andere teamsporten in Nederland tussen 1910 en 2001
- 2.2 Ledenaantallen vijf teamsportbonden 1910 - 2001
- 2.3 Aantal clubs aangesloten bij korfbalverbond en vijf andere (team)sportbonden in Nederland tussen 1910 en 2001
- 2.4 Aantal clubs aangesloten bij korfbalverbond en vijf andere (team)sportbonden in Nederland in 2001 en gemiddeld aantal leden per club
- 2.5 Naar ledenaantal ingedeelde categorieën verenigingen als percentage van het totaal aantal verenigingen, uitgesplitst naar district

- 3.1 Interdisciplinair model vrijetijdsgedrag
- 3.2 Model veranderend vrijetijdsgedrag
- 3.3 Contingency framework for strategic sports marketing
- 3.4 Conceptueel model

- 5.1 Aantal clubs aangesloten bij het Nederlandse korfbalverbond tussen 1990 en 2004
- 5.2a Aantal clubs en aantal leden per district
- 5.2b Aantal clubs en aantal leden per provincie, aantal inwoners per provincie en aantal korfballers gedeeld door het aantal inwoners
- 5.3a Aantal clubs en aantal leden per mate van urbanisatie van de plaats waarin de club gevestigd is
- 5.3b Aantal clubs naar grootte van de club (aantal leden) en mate van urbanisatie van de plaats waarin de club gevestigd is
- 5.4 Cijfers met betrekking tot fusieclubs
- 5.5 Differentiatie naar vier soorten clubs op de kenmerken 'grootte' en 'groei'
- 5.6 Korfbalverenigingen in vier segmenten

- 6.1 Participatie aan een sport in het algemeen en korfbal in het bijzonder minimaal één keer gedurende de twaalf maanden voorafgaand aan het onderzoek
- 6.2 Percentages lidmaatschap en competitiedeelname uitgesplitst naar sport in het algemeen, korfbal, vijf andere teamsporten en zes populaire (semi-) individuele sporten
- 6.3 Achtergrondkenmerken van de korfballer in vergelijking met alle sporters en de gehele bevolking
- 6.4a Welstandsniveau leden en oud-leden
- 6.4b Gezinsfase leden en oud-leden

- 6.5 Type woning leden KNKV
- 6.6 COROP-indeling
- 6.7 Rangscore van de 40 COROP-regio's op 9 kenmerken van het profiel van de korfballer, de huidige relatieve korfbaldeelname en de totaalrangscore

- 7.1 Aantal sportaccommodaties (zowel indoor als outdoor) tussen 1988 en 2000
- 7.2 Type exploitant (zowel indoor als outdoor) tussen 1988 en 2000
- 7.3 Aantal velden / banen op buitensportaccommodaties tussen 1988 en 2000
- 7.4 Beleidscyclus
- 7.5 Sterke en zwakke punten van korfbalaccommodaties
- 7.6 Soort ondergrond bij veldkorfbal per district

- 8.1 Prognoses van de ontwikkeling van de bevolking tot 2015
- 8.2 Woningaanbod en -behoefte per woonmilieu tot 2010
- 8.3 Planaanbod voor sport en vier andere voorzieningen naar milieu
- 8.4 Trendanalyse KNKV 1995 - 2015
- 8.5a Trendanalyse per district 1999 - 2015
- 8.5b Trendanalyse per provincie 1995 - 2015
- 8.5c Trendanalyse per urbanisatiegraad 1995 - 2015
- 8.6 Trendanalyse dameskorfbal 1995 - 2015

- 9.1a Bodemgebruik in 2000
- 9.1b Oppervlakte gebruikt voor recreatiegebied en het aandeel van sport-terreinen daarin als percentage van de totale oppervlakte van Nederland
- 9.2 Aantal benodigde ha. voor korfbal in de huidige situatie en in de hypothetische situaties bij alleen natuurgrasvelden en alleen kunstgrasvelden
- 9.3 Ruimteclaim voor 2015

- 10.1 Vraag naar en aanbod van korfbal

1

Inleiding

Aanleiding van het onderzoek

“De KNKV doelstelling voor 2010 bedraagt 125.000; de groei doelstelling is ruim 25.000 nieuwe leden”. Dit stelt Frans Walvis, voorzitter van het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond, in zijn column in het Nederlands Korfbalblad van 16 oktober 2004. Deze uitspraak moet gezien worden binnen de context van het streven van NOC*NSF naar 5 miljoen geregistreerde sporters in 2010; een groei van 500.000 sporters in 5 jaar. Een krachtige en ambitieuze uitspraak van de voorzitter van het ruim honderdjarige verbond, maar hoe is het verbond van plan deze explosieve groei te bewerkstelligen? In de afgelopen jaren groeide het KNKV weliswaar, maar de groei was marginaal en het gestelde doel van 100.000 leden in 2003 is niet bereikt¹. Daarnaast blijken veel sporten, met name teamsporten als handbal en volleybal, het moeilijk te hebben en steeds meer leden te verliezen. Aan de andere kant is er ook een positief voorbeeld te noemen: de Koninklijke Nederlandse Hockey Bond groeide tussen 1995 en 2004 van ruim 127 duizend tot zo'n 162 duizend leden. Is deze groei een gevolg van goed beleid van de KNHB of is er in de samenleving simpelweg steeds meer vraag naar hockey? Kan de korfbalsport dezelfde ledenwinsten boeken of leent de sport en haar cultuur zich daar niet voor?

Veel sportverenigingen zitten in het begin van de 21^e eeuw in een belangrijke 'levensfase'. Ledenverliezen, maatschappelijke veranderingen en toenemende commercialisering hebben het verenigingsleven in zwaar weer gebracht. Fusies zijn aan de orde van de dag en de traditionele sportclub lijkt steeds vaker te worden ingewisseld voor het commerciële fitnesscentrum. Het gevolg is dat sportverenigingen bedrijfsmatiger moeten gaan denken en handelen en dat verenigingsondersteuning steeds belangrijker wordt. Vaak is een vereniging zo druk bezig met overleven, met het oplossen van problemen op het gebied van kader, accommodatie en financiën, dat actieve ledenwerving er bij inschiet. Uit het groeiende aantal hockeyers blijkt dat de markt voor sportverenigingen nog niet verzadigd is, alleen de vraag is hoe het potentieel bereikt kan worden. Een sportbond zal moeten innoveren, leren en de concurrentie een stap voor moeten blijven om in de toekomst winst te kunnen boeken.

Het KNKV is enkele jaren geleden de weg ingeslagen naar een vooruitstrevend, innovatief beleid. Het besef is gekomen dat ledenwinsten mogelijk zijn mits het aanbod van de sport meer 'naar de vraag toe beweegt'. Vanaf 1999 is het KNKV zich gaan richten op, zoals ze het zelf noemt, 'locatiebeleid' (KNKV 2000); het in beeld brengen van kansgebieden en het opstellen van een haalbaarheidsplan voor nieuwe verenigingen in kansgebieden. Meer specifiek heeft de projectgroep zich gericht op Vinex-locaties; waar bevinden deze nieuwbouwalocaties zich en zijn er in deze wijken mogelijkheden voor het oprichten van een nieuwe korfbalvereniging of kan een in de nabijheid gelegen vereniging profiteren van deze regionale bevolkingsgroei? Een van de aanbevelingen naar aanleiding van deze verkenning was het ontwikkelen van een 'witte vlekken' beleid in relatie tot de

¹ Het doel van het beleidsplan Horizon 2003 was om tijdens het 100-jarig bestaan van het KNKV in november 2003 de magische grens van 100.000 leden te hebben gepasseerd.

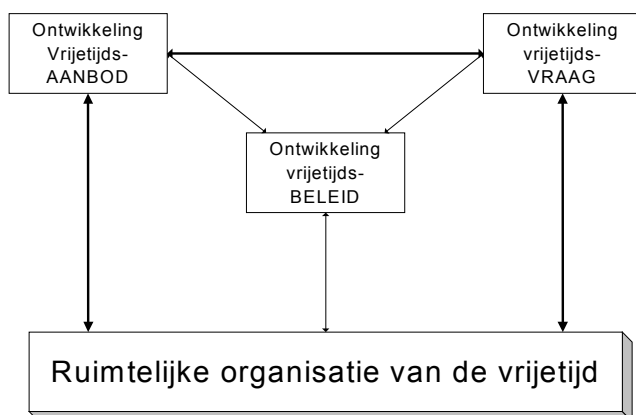
demografische en ruimtelijke ontwikkelingen die zich in Nederland voor zullen doen. Onder witte vlekken verstaat de projectgroep 'een plaats met minimaal 10.000 inwoners zonder korfbalvereniging; een stadsdeel met minimaal 10.000 inwoners zonder korfbalvereniging ook niet in aangrenzend stadsdeel; een nieuw te bouwen stadsdeel met minimaal 2.500 woningen' (idem).

Dit onderzoek vormt een aanvulling, verdieping en uitbreiding van de aanzet die in 1999 door de projectgroep planologie is gegeven. Om tot een succesvol ruimtelijk beleid te kunnen komen is het noodzakelijk te weten hoe vraag en aanbod nu en in de toekomst tot stand komen. Daarbij speelt de cultuur van de korfbalsport een rol, maar ook het karakter en de samenstelling van de verenigingen en sociale, culturele en economische factoren die zowel vraag als aanbod beïnvloeden.

1.1 Onderzoeksproblematiek en probleemstelling

Het primaire doel van het korfbalverbond is ledengroei. Een belangrijk middel om dat doel te bereiken is ruimtelijk beleid. Maar wat is ruimtelijk beleid? Het is meer dan 'de stedenbouwkundige ontwikkelingen in Nederland nadrukkelijk [...] betrekken bij de activiteiten [van het KNKV] in het kader van ledenwerving en ledenbehoud' zoals het KNKV zelf stelt (KNKV 2000). Ruimtelijk beleid hangt samen met twee belangrijke factoren: vraag en aanbod. Mommaas (2002) heeft in onderstaande figuur het verband tussen beleid, vraag en aanbod voor de ruimtelijke organisatie van de vrijetijd eenvoudig geschetst.

Figuur 1.1
Ruimtelijk organisatie van de vrijetijd

Bron: Mommaas 2002

In figuur 1.1 beschrijft Mommaas de ruimtelijke organisatie van de vrijetijd als een product van de ontwikkeling van vraag, aanbod en beleid; drie factoren die elkaar onderling beïnvloeden. Anders gezegd kan gesteld worden dat de ruimtelijke organisatie van korfbal in Nederland gestalte krijgt

als gevolg van de wisselwerking tussen de vraag naar korfbal, het aanbod van korfbal en het beleid van sportbonden, overheden etcetera. Ruimtelijk beleid kan gedefinieerd worden als het afstemmen van het beleid op de ontwikkelingen in (ruimtelijke) vraag en aanbod waardoor een optimale (ruimtelijke) organisatie van de sport ontstaat. Die optimale ruimtelijke organisatie kan vervolgens tot ledengroei leiden. De centrale probleemstelling voor dit onderzoek is tweeledig en luidt:

Hoe ziet een instrument eruit waarmee het ruimtelijke perspectief van (nationale) sportbonden of -organisaties geanalyseerd kan worden?

Hoe kan het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond middels ruimtelijk beleid haar aanbod optimaal afstemmen op zowel de manifeste als de latente vraag naar (korfbal)verenigingen en -accommodaties?

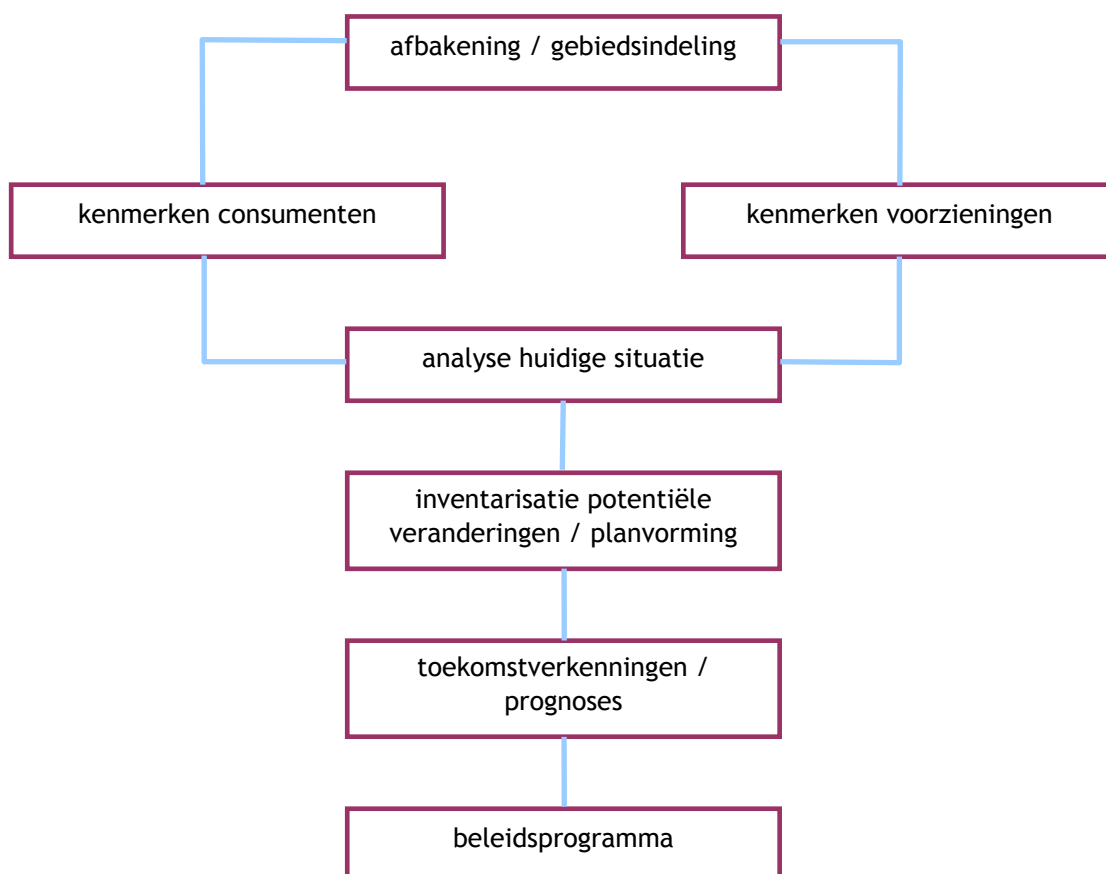
De algemene doelstelling van dit onderzoek is het ontwikkelen van een instrument voor het ruimtelijk beleid van sportbonden. Het korfbalverbond wordt daarbij als onderwerp genomen. Het voornaamste doel van het KNKV is om inzicht te krijgen in vraag en aanbod, toegespitst op de 'waar?'-vraag. Waar is er vraag naar korfbal en waar wordt korfbal aangeboden? Wanneer die vragen beantwoord zijn kan in kaart worden gebracht waar vraag en aanbod goed op elkaar afgestemd zijn en waar dat niet het geval is. In de laatste situatie kan sprake zijn van te veel aanbod of te weinig aanbod. Deze factoren vraag en aanbod zijn onderdeel van een dynamisch proces; ze kunnen voortdurend veranderen als gevolg van een veelheid aan factoren. Het is niet alleen van belang om de vraag en het aanbod op dit moment te analyseren maar ook om de ontwikkelingen vanuit het verleden naar de toekomst te ontdekken.

Het analyseren van de vraag naar en het aanbod van korfbal in ruimtelijke zin vormt een complex geheel. Naast het bepalen van de manifeste vraag is het ook van groot belang een helder beeld te krijgen van de latente vraag. Op het moment dat duidelijk is waar in Nederland zich veel potentiële korfballers bevinden kan ruimtelijk beleid al snel succesvol worden. Aan de andere kant heeft het KNKV geen volledige zeggenschap over het aanbod. Het zijn met name de overheden die bepalen waar wel of geen sportaccommodaties gevestigd worden. Tenslotte vormen de interne ontwikkelingen binnen het KNKV een rol. De afgelopen jaren is niet alleen de organisatiestructuur ingrijpend veranderd maar zijn er ook voortdurend interne discussies over faciliteiten en accommodaties: is het noodzakelijk dat iedere vereniging overstapt op kunstgras, heeft het zaalkorfbal meer toekomst dan de veldcompetitie of juist andersom en moet de veldafmeting veranderen?

1.2 Opzet van het Onderzoek

Om een beeld te geven hoe het onderzoek is opgezet is in figuur 1.2 het distributie-planologisch analyseschema van Voogd weergegeven. Distributie-planologie is de ruimtelijke planning van private voorzieningen, dat wil zeggen voorzieningen die door particulier initiatief gerealiseerd zijn, vraaggericht zijn en tot taak hebben de distributie van goederen en/of diensten (Voogd 1999). Weliswaar gaat het in dit onderzoek niet puur om de totstandkoming van private voorzieningen - sport is veelal een zaak van overheden - maar toch vertoont de opzet van dit onderzoek een grote gelijkenis met het schema van Voogd.

Figuur 1.2
Distributie-planologisch analyseschema

Bron: Voogd 1999

Het bovenstaande schema kent zeven fasen. In de eerste fase wordt bepaald over welk gebied de analyse zich uitstrekt. Dit onderzoek kent een duidelijke afbakening: alle vraag naar en aanbod van korfbal in Nederland. Fase 2 en 3 vormen een belangrijk deel van dit onderzoek. In de tweede fase worden de kenmerken van de consument in kaart gebracht, in dit onderzoek is de korfballer de consument. Bij de kenmerken van de korfballer gaat het vooral om de geografische spreiding,

sociaal-economische factoren en de voorkeuren, middelen en restricties van de korfballer. De volgende fase betreft het onderzoek naar de kenmerken van de voorzieningen; het korfbalaanbod. Het gaat om de kwantiteit, kwaliteit en geografische spreiding van de voorzieningen. Ook het 'karakter' van de voorzieningen speelt een rol (gaat het om multifunctionele voorzieningen, voorzieningen in eigen beheer enz.)

Naar aanleiding van het onderzoek in fase 2 en 3 kan een analyse gemaakt worden van de huidige situatie. Vervolgens fase 5, de inventarisatie van potentiële veranderingen. Hierbij gaat het erom wat de wensen en behoeften van consument (korfballer) en producent (korfbalaanbieder) zijn en welke ontwikkelingen er op dit beleidsterrein te verwachten zijn (ontwikkelingen in de sport in het algemeen en korfbal in het bijzonder). In de volgende fase dienen de ontwikkelde beleidsvoorstellen te worden getoetst met cijfers uit toekomstverkenningen. Welke sociaal-geografische en planologische ontwikkelingen zijn er te verwachten, of concreter: hoe groot zal de Nederlandse bevolking zijn in 2015, hoeveel mensen zullen er dan naar verwachting (willen) korfballen en hoeveel voorzieningen zijn er te verwachten in 2015? Hoeveel ruimte is er in 2015 naar verwachting nodig voor korfbal in Nederland om volledig te beantwoorden aan de vraag en waar is de meeste ruimte nodig?

Op basis van de resultaten uit de 5^e en 6^e fase kan een onderbouwd beleidsprogramma ontwikkeld worden. In dit onderzoek worden met name de stappen 2 tot en met 6 doorlopen. In hoofdstuk 10 worden vervolgens aanbevelingen gedaan voor een beleidsprogramma voor de korfbalsport.

1.3 Opbouw van de scriptie

De opzet, uitvoering en conclusies van dit onderzoek passeren in 10 hoofdstukken de revue. Na dit inleidende hoofdstuk met de aanleiding van het onderzoek en de doel- en probleemstelling volgen nog 9 hoofdstukken:

Hoofdstuk 2 vormt een kennismaking met de korfbalsport. De geschiedenis en het heden van de sport worden in vogelvlucht besproken. De 'cultuur' van de sport wordt belicht en er wordt uitgebreid ingegaan op de organisatie van het korfbalverbond. Ook interne factoren als missie, visie en beleid komen aan bod.

In hoofdstuk 3 wordt het theoretisch kader van dit onderzoek uiteengezet. De modellen die als leidraad dienen om de probleemstelling te kunnen analyseren worden besproken en een synthese van beide gekozen modellen leidt tot een conceptueel model waarmee het onderwerp van onderzoek te lijf kan worden gegaan. Na de vorming van deze theoretische basis kunnen uit de centrale probleemstelling concrete onderzoeksvragen gedestilleerd worden; dit gebeurt in hoofdstuk 4. Deze onderzoeksvragen worden vervolgens geoperationaliseerd in verschillende

onderzoeksmethoden. Dit hoofdstuk beschrijft als het ware het fundament waar het onderzoek op gebouwd is.

In de analyse komt als eerste de korfbalvereniging aan bod. Het geheel van bijna 600 verenigingen in Nederland wordt aan een uitgebreide analyse onderworpen: waar bevinden de clubs zich, welke clubs groeien en welke hebben het moeilijk? Er is aparte aandacht voor fusieverenigingen en verenigingen waar alleen dameskorfbal wordt gespeeld. Het tweede deel van het onderzoek naar de vraagkant betreft de korfballer zelf. Aan de hand van verschillende studies is een profielschets van de korfballer gemaakt. Ook wordt getracht te ontdekken waar veel mensen wonen die aan het 'korfbalprofiel' voldoen.

Hoofdstuk 7 focust zich op de aanbodskant van sport in het algemeen en korfbal in het bijzonder. Het hoofdstuk toont cijfers over aanbod van sport in Nederland, zowel voor binnen- als buitensporten. Daarna verschuift de aandacht specifiek naar korfbal: hoe is het met het aanbod van de sport gesteld en hoe komt dat aanbod tot stand? Tenslotte volgt een paragraaf over het ruimtelijke beleid van het KNKV.

Na de vraag- en aanbodanalyse in de hoofdstukken 5, 6 en 7 is het interessant om naar de toekomst te kijken. Hoofdstuk 8 beschrijft toekomstscenario's voor de Nederlandse bevolking en het gebruik van de ruimte. Verder geeft een trendanalyse van de ledencijfers van het korfbalverbond een beeld hoe het aantal korfballers en de samenstelling van die groep zich in de nabije toekomst kan ontwikkelen.

Om aan de centrale vraagstelling te kunnen beantwoorden volgt in hoofdstuk 9 een synthese van vraag en aanbod. Beschreven wordt hoe vraag en aanbod nu en in de toekomst op elkaar aansluiten en welke instrumenten het KNKV heeft om die afstemming te verbeteren. Om die afstemming tussen vraag en aanbod in de toekomst te kunnen verwezenlijken is een model voor de ruimteclaim van korfbal ontwikkeld waarmee berekend kan worden hoeveel ruimte de sport in de toekomst nodig heeft op basis van de verwachte ontwikkelingen.

In het slothoofdstuk worden de gevonden antwoorden op de onderzoeksvragen gepresenteerd en vervolgens wordt de centrale probleemstelling van het onderzoek opnieuw behandeld. De concrete conclusies van het onderzoek worden gepresenteerd en er worden aanbevelingen gedaan voor toekomstig beleid en onderzoek.

Tenslotte nog de opmerkingen dat in deze scriptie zowel de term 'vereniging' als 'club' gebruikt wordt om een korfbalvereniging die bij het KNKV aangesloten is aan te duiden en dat bij figuren alleen de bron vermeld is wanneer de data letterlijk uit de bron zijn overgenomen (onbewerkt).

2

Korfbal in Nederland
- meer dan 100 jaar familiesport

In dit hoofdstuk is beknopt de geschiedenis van de korfbalsport beschreven. Ook wordt het karakter en de ontwikkeling van de sport kort vergeleken met een vijftal andere, vergelijkbare teamsporten. Ten slotte worden de organisatiestructuur en de beleidsvisie van het Korfbalverbond beschreven.

2.1 Ontstaan en ontwikkeling

Paradoxaal genoeg vindt een van de meest Hollandse sporten haar oorsprong in een land waar die zelfde sport niet beoefend wordt en ook nooit beoefend is. Nås, een dorp in midden Zweden, vormde in 1902 het decor voor de *course for the training of teachers in Slöjd*² waaraan de Amsterdamse onderwijzer Nico Broekhuysen deelnam. In de cursus werd niet alleen aandacht besteed aan de traditionele Zweedse gymnastiek maar met name ook aan gymnastische spelen gebaseerd op de vanuit Engeland overgewaaiden openluchtspelen als voetbal, handbal, tennis en cricket (Troost [red.] 2003, 38; Van Bottenburg 1994). Ook een toenmalige vorm van basketbal (drievakkenbasketbal) werd tijdens de cursus beoefend en dat inspireerde Broekhuysen tot de ontwikkeling van een nieuwe sport die hij de Nederlandse naam korfbal gaf (Troost [red.] 2003). Overigens geeft de geschiedschrijving geen uitsluitsel over Broekhuysens beweegredenen de sport het unieke gemengde karakter te geven.

Ondanks dat het vaststaat dat Broekhuysen z'n inspiratie voor de sport opdeed in Zweden is het echter altijd onduidelijk gebleven waar de echte wortels van de sport liggen. Zo werd er bijvoorbeeld aan het einde van de 19^e eeuw in Duitsland al 'korbbal' gespeeld als variant op het Amerikaanse basketball en ook in Oostenrijk werd in die tijd al jaren een spel gespeeld dat veel van korfbal weg had. Vast staat in ieder geval wel dat het korfbal zoals het in Nederland bekend werd een unieke variant was, door Broekhuysen ontwikkeld.

Al binnen een jaar nadat Broekhuysen uit Zweden teruggekeerd was werd de Nederlandse Korfbal Bond opgericht (op 2 juni 1903) en was de sport officieel 'geboren'. In eerste instantie werd korfbal alleen in en rond Amsterdam gespeeld: DTV uit die stad was de eerste vereniging, opgericht in november 1902. DTV (De Tweede Vijfjarige) was een schoolclub van de vijfjarige HBS, zoals veel verenigingen in die begintijd schoolclubs waren, volgens het idee van Broekhuysen (Bogers/Troost 1984). Een half jaar na de oprichting van DTV waren er in en rond de hoofdstad al 7 verenigingen die het initiatief namen tot de oprichting van de overkoepelende bond³; vijf clubs uit Amsterdam en twee clubs uit de regio (Weesp en Bussum). Via de spelleiderscursussen van Broekhuysen kwam het spel in Rotterdam terecht en zo begon langzaam een korfbalcultuur te ontstaan in Holland die tot uiting kwam in een competitie verdeeld in een Noordklasse (Noord-Holland) en een Zuidklasse (Zuid-

² Slöjd betekent letterlijk 'huiselijke handarbeid uitgevoerd tijdens de vrije momenten'. De School voor slöjd werd in 1872 gesticht door de industrieel August Abrahamson (Troost [red.] 2003: 31)

³ Bron: www.knkv.nl

Holland) (idem). Buiten de Hollandse provincies werd korfbal voor het eerst gespeeld in Drenthe in 1909 door militairen die het spel in het westen hadden leren kennen.

De Drentse Korfbalbond was in 1909 ook de eerste regionale korfbalkoepel. In 1913 werd de Amsterdamse Korfbalbond opgericht waarna in de volgende decennia vele regionale bonden volgden. In totaal zouden er 18 regionale bonden opgericht worden die later gereduceerd zijn tot 11 en vervolgens 9 afdelingen en uiteindelijk tot de huidige 5 districten (zie § 2.3.2).

Waren er in 1903 zo'n 200 korfballers, in 1910 waren dat er al zo'n 5.500, in 1923 ongeveer 13.500 en in 1930 15.000. In figuur 2.1 is de ontwikkeling van de korfbaldeelname en die aan vijf vergelijkbare teamsporten geschetst. Na de explosieve groei tussen 1963 en 1977 groeide het korfbalverbond de afgelopen decennia tot zo'n 97.000 leden in 2001⁴. Wat opvalt is dat korfbal tot de jaren '70 na voetbal de grootste van de overige vijf genoemde teamsporten was, maar de laatste decennia ruim voorbij gestreefd is door hockey en volleybal.

Figuur 2.1
Populariteit van korfbal en vijf andere teamsporten in Nederland tussen 1910 en 2001

	1910	1930	1947	1963	1977	1991	2001
Korfbal	5.500	15.000	27.507	40.853	87.866	94.607	97.000
Voetbal	7.500	98.000	263.519	487.515	982.296	1.001.932	1.038.000
Volleybal	a	a	a	28.839	93.000	162.463	129.867
Hockey	3.000	4.000	13.927	35.142	82.000	128.931	146.858
Handbal	a	3.000	12.640	37.566	85.000	70.527	56.000 ^b
Basketbal	a	a	a	a	30.032	43.877	44.000 ^c

a Geen gegevens bekend

b Bron: www.nhv.nl

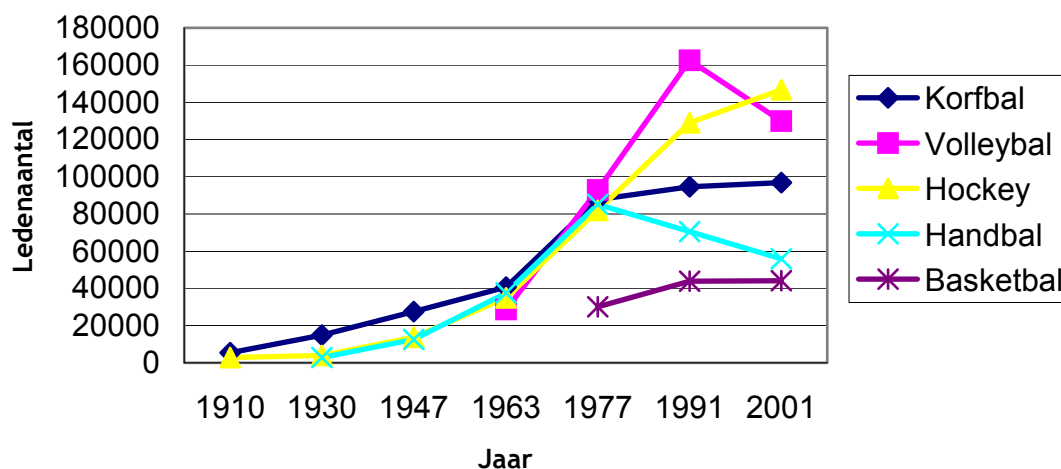
c Bron: www.noc-nsf.nl

Bron: Van Bottenburg 1994, 33 (cijfers van 1910 - 1991), SCP 2003 (cijfers van 2001)

In figuur 2.2 wordt het verloop van de ledenaantallen van vijf teamsporten (voetbal is hier buiten beschouwing gelaten) duidelijk in beeld gebracht. Na de naoorlogse groei in de jaren '60 en '70 wist de hockeybond - en aanvankelijk ook de volleybalbond - deze stijging door te zetten. De ledenaantallen van korfbal, basketbal en voetbal (niet in deze figuur opgenomen) zijn sindsdien min of meer gestabiliseerd. Vanaf de jaren '90 is met name bij handbal en volleybal een flinke daling van het aantal leden waar te nemen.

⁴ De korfbalbond zelf hanteert 1 maart als jaarlijks peildatum voor de ledenstanden. Omdat in de onderzoeken waar hier naar wordt verwezen andere peildata worden gebruikt kunnen de getallen afwijken. Zo was de ledenstand volgens de site van het KNKV in 2001 94.119 (i.p.v. de 97.000 uit de SCP gegevens). Volgens die zelfde site was het ledental op 31 maart 2004 95.721, een groei van ruim 1,7% t.o.v. 2001

Figuur 2.2
Ledenaantallen vijf teamsportbonden 1910 - 2001

Gezien het feit dat de deelname aan sport van de Nederlandse bevolking tussen 6 en 79 jaar tussen 1979 en 1999 gegroeid is van 52,5% naar 64,9% (SCP 2003, 75), dat het aandeel van de Nederlandse bevolking dat deelnam aan solosporten in die periode gestegen is van 42,3% naar 51,1% en het aandeel dat deelnam aan teamsporten gedaald is van 19,2% naar 17,4% (SCP 2002, 604) kan gesteld worden dat er sinds de jaren '80 sprake is van een 'crisis van de teamsporten', waarbij hockey een uitzondering op de regel vormt. Als oorzaken van deze crisis worden in verschillende sportonderzoeken trends als individualisering, detraditionalisering, flexibilisering en modularisering genoemd⁵; door een exponentiele groei van het aantal keuzemogelijkheden en het wegvallen van culturele, traditionele barrières gaat men in de vrijetijd steeds meer 'zappedrag' vertonen. Niet alleen krijgen de teamsporten vanaf de jaren '80 concurrentie van snel populair wordende individuele sporten als fitness en skeeleren, maar ook van andere steeds populairder wordende vrijetijdsbestedingen als tv kijken, gebruik van computer(spelletjes) en uitgaan. In het algemeen is er de laatste decennia een vrijetijdsmarkt in opkomst zoals die voorheen niet gekend is. De vrijetijd zoekt haar plaats in de markt en de overheid reguleert op dit terrein steeds minder (Mommaas 2000; SCP 2002).

In de sportdeelname zijn dus de laatste 20 jaar trends te zien van een toenemende deelname in het algemeen en een afnemende deelname aan teamsporten in het bijzonder. Naast de participatie aan teamsporten blijkt uit figuur 2.3 ook dat het aantal verenigingen bij teamsporten afneemt. Van alle voetbalclubs die er in 1990 waren, was er 11 jaar later nog maar tweederde over. De zevenhonderd

⁵ Met name Knulst en Van der Poel hebben op dit gebied gepubliceerd. Van der Poel (1999) spreekt van een 'reflexieve modernisering' van de vrijetijd, waarbij vrijetijd een plaats krijgt in het postmodernistisch denken [ook wel 'radicalisering van de moderniteit' genoemd] en zo losgekoppeld wordt van het traditionele en utilitaristische handelen uit de moderne samenleving. Men heeft nu, binnen de geldende alledaagse routines, meer keuzevrijheid dan voorheen. (Zie ook Hoofdstuk 3)

korfbalverenigingen in 1990 zijn in 2001 gereduceerd tot 589 clubs. Een groot deel van de ruim 100 verdwenen clubs is gefuseerd, anderen zijn opgeheven. Er is sprake van een schaalvergroting binnen de teamsporten.

Figuur 2.3

Aantal clubs aangesloten bij korfbalverbond en vijf andere (team)sportbonden in Nederland tussen 1990 en 2001
(in indexcijfers, 1990 = 100)

	1990	1995	2001
Korfbal	100	95	84
Voetbal	100	75	64
Volleybal	100	95	87
Hockey	100	98	94
Handbal	100	89	80
Basketbal	100	89	84

Figuur 2.4

Aantal clubs aangesloten bij korfbalverbond en vijf andere (team)sportbonden in Nederland in 2001 en gemiddeld aantal leden per club

	Aantal clubs (2001)	Aantal leden per club (2001)	Aantal leden per club (1990) ¹
Korfbal	589	164,7	134.9
Voetbal	3.918	264,9	163.7
Volleybal	1.534	84,7	92.15
Hockey	308	476,8	393.1
Handbal	492	113,8	114.7
Basketbal	417	105,5	88.46

1. Bij benadering: de ledenaantallen zijn cijfers uit 1991 (Bron: Van Bottenburg 1994); de cijfers over het aantal clubs zijn uit 1990 (Bron: SCP 2003)

2.2 Karakter van de sport

Hoewel de vergelijking van korfbal met andere teamsporten helpt bij het verkrijgen van inzicht in de ontwikkeling van de sport, is de sport op een aantal punten onvergelijkbaar met de in de voorgaande alinea genoemde sporten. Ten eerste kent korfbal gelijkwaardige indoor en outdoor competities. Bij de andere sporten wordt weliswaar ook zowel binnen als buiten gespeeld, maar ligt de nadruk altijd òf op indoor (volleybal, handbal, basketbal) òf op outdoor (voetbal, hockey). Bij korfbal dienen dus altijd zowel veld- als zaalfaciliteiten aanwezig te zijn.

Verder heeft de sport een gemengd karakter. Voor een team zijn altijd evenveel mannen als vrouwen nodig. Een uitzondering hierop vormt de dameskorfbal competitie, een geheel op zichzelf staande korfbalvorm die alleen in Zuid-Nederland beoefend wordt. De NDKB (Nederlandse Dames Korfbal Bond) is in 1947 opgericht en in de daaropvolgende decennia uitgegroeid tot een bond met ongeveer 10.000 leden. In 1994 is de damesbond gefuseerd met het KNKV, maar de damescompetitie vormt nog altijd een aparte tak binnen de korfbalwereld.

Korfbal heeft zich de afgelopen 100 jaar ontwikkeld van spel tot sport. Tijdens dat ontwikkelingsproces zijn de spelregels meerdere malen aangepast en is een trainingsleer ontwikkeld. Een belangrijke wijziging heeft zich voorgedaan in 1991, toen veldkorfbal niet langer in drie vakken, maar in twee gespeeld werd: een aanvalsvak en een verdedigingsvak. De traditionele opzet met drie vakken (inclusief het middenvak, van waaruit het voor geen van beide partijen mogelijk was te scoren) was afgeleid van het 3-vaks damesbasketbal. De opdeling in vakken had vooral tot doel de individuele verschillen tussen de spelers te marginaliseren en de samenwerking binnen een team te bevorderen. Door de ontwikkeling van het spel wordt de sport sinds 1991 nog in 2 vakken gespeeld⁶. Belangrijk gevolg van deze aanpassing is dat er vanaf dat moment bij veldkorfbal (zoals bij zaalkorfbal altijd al het geval was) nog maar 8 spelers per team zijn i.p.v. 12. Per club groeit het aantal teams dan dus met 50%. Deze ontwikkeling heeft zowel gevolgen voor de competitieopzet als voor de ruimteclaim van verenigingen. Een ander belangrijk gevolg van deze maatregel is dat de weg vrij werd gemaakt voor korfbal op kunstgras, volgens velen in de korfbalwereld een essentiële voorwaarde voor verdere ontwikkeling en commercialisering van de sport.⁷

2.3 Het Korfbalverbond

2.3.1 Geschiedenis

Het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond is zoals eerder al gesteld is opgericht in 1903 als initiatief van de in de regio Amsterdam gevestigde clubs. Het zou tot 1913 duren voordat goedkeuring van de statuten het bestaansrecht van de bond officieel zou bevestigen. Andere mijlpalen in de geschiedschrijving van de bond zijn 1919, 1938 en 1973:

In 1919 werd de Christelijke Korfbalbond opgericht door 12 afgevaardigden van vier verschillende verenigingen die naleving van de christelijke levensstijl minstens net zo belangrijk vonden als het sporten op zich. In het licht van de verzuilde samenleving kon deze christelijke tak met name in de

⁶ Bij damesbasketbal werd in 1938 al de overstap gemaakt naar 2 vakken en werd in 1971 overgeschakeld op de full-court game zoals de mannelijke basketballers dat altijd al speelden (Troost [red.] 2003: 79)

⁷ Korfbalkenner Kees Rodenburg erkent het belang van kunstgras voor de sport, maar stelt dat de veldafmeting voor goed korfbal 25x45 meter zou moeten zijn. Nu overall echter kunstgrasvelden met de afmeting 30x60 liggen lijkt een aanpassing niet meer reëel. (Troost [red.] 2003; 149) Ongeveer een derde van alle clubs had in het seizoen 2002 - 2003 kunstgrasvelden en in dat zelfde seizoen werden voor het eerst alle hoofdklasse wedstrijden op synthetisch gras gespeeld (bron: www.knkv.nl)

naoorlogse periode uitgroeien tot een succesvolle bond met verenigingen door heel het land. Gezien de ontwikkelingen in de maatschappij vanaf de jaren '70 (ontzuiling, secularisatie) en de daaraan gekoppelde ontwikkeling van het karakter van het nationale sportbeleid van volksoopvoeding naar welzijn, zelfontplooiing en commercialisering (Pouw 1999) is het niet vreemd dat de Christelijke Korfbalbond in 1973 fuseerde met de Nederlandse Korfbalbond. De NKB, die overigens in 1938 al het predikaat Koninklijk had gekregen en dus KNKB was geworden, heette na de fusie KNKV, de naam die het verbond heden ten dage nog steeds draagt.

2.3.2 Beleid en Organisatie

Vanaf de jaren '60 heeft binnen de organisatie van het KNKV een schaalvergroting plaatsgevonden van 18 regionale bonden naar 5 districten. Een proces van veranderingen in structuur, organisatie en beleid dat continu aan de gang is en als doel heeft te komen tot een organisatie met het karakter van *'een professionele, betrouwbare, flexibele en dynamische serviceverlener naar korfballers, verenigingen en medewerkers, hetgeen zich uit in een zorgzame en vriendelijke benadering. Daarbij streeft het KNKV naar een open, toegankelijke en snelle besluitvorming en een duidelijke communicatie.'*⁸

De 18 regionale bonden zoals die in de jaren '50 en '60 bestonden hadden een zo goed als volledige autonomie en stonden dan ook niet onder maar meer naast de landelijke Koninklijke Nederlandse Korfbal Bond (Bogers/Troost 1984, 48). Na een voorstudie van enkele jaren werd in 1969 ingestemd met een reorganisatie die leidde tot 11 afdelingen. Deze reorganisatie was met name noodzakelijk gezien de explosieve groei van de sport; het aantal georganiseerde korfballers had zich in ongeveer 15 jaar tijd bijna verdubbeld. Als gevolg van de reorganisatie werden de regionale organisaties groter terwijl tegelijkertijd de autonomie van de afdelingen ingedamd werd en de KNKB een landelijk beleid op afdelingsniveau ging implementeren. In de jaren '80 werd het aantal afdelingen nog terug gebracht tot 9 maar het zou tot het einde van de jaren '90 duren voordat de organisatiestructuur weer op de schop zou gaan.

Koers naar Kwaliteit

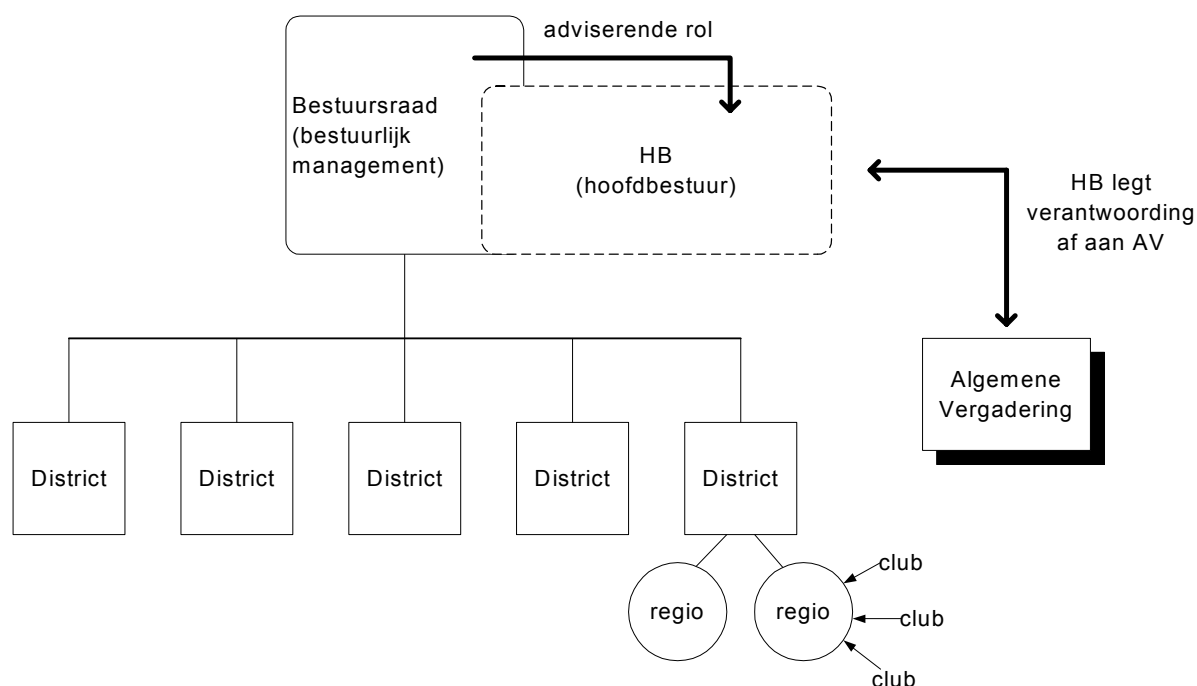
Vanaf de jaren '90 zijn er regelmatig beleidsplannen, nota's, toekomstvisies etc. verschenen van de hand van het KNKV⁹. De meest ingrijpende organisatieveranderingen zijn een gevolg van de nota Koers naar Kwaliteit uit 1997. Deze nota behelst de strategie en kernbeslissingen van de reorganisatie van het KNKV 1997 - 1999. Kern van de reorganisatie is de versterking van de verenigingen; de landelijke bond moet een 'full-service' karakter krijgen ten opzichte van de verenigingen in plaats van de bijna uitsluitend administratieve rol die het KNKV tot dan toe gehad

⁸ De missie van het KNKV zoals deze beschreven wordt in de nota Koers naar Kwaliteit (september 1997)

⁹ In 1994 verscheen het beleidsplan Horizon 2003 wat een vervolg heeft gekregen in de Toekomstvisie 2010. Verder verscheen in 1997 de nota voor beleid en organisatieverandering Koers naar Kwaliteit en wordt jaarlijkse het te voeren beleid uiteengezet in de BAB (Beleid, Activiteit en Begroting)

heeft. Om dit te bereiken moet er opnieuw een schaalvergroting binnen de afdelingen plaatsvinden teneinde efficiënter, beter gefaciliteerd en meer kwaliteitsgericht te kunnen opereren. Doel is het creëren van een aantal vitale districtsbureaus met een front-office karakter en een landelijke bond als back-office. Een ander speerpunt uit de nota is de implementatie van zogenaamde Korfbal Markt Combinaties. Naast de verticale segmentatie door de districten ontstaat er dan ook een horizontale segmentatie naar niveau. Dit is noodzakelijk om de dienstverlening te optimaliseren. Een hoofdklasseploeg heeft duidelijk andere belangen dan een recreantenteam in de 5^e klasse. De KMC's bestaan uit de productgroepen Topkorfbal, Wedstrijdkorfbal en Breedtekorfbal, elk met hun eigen doelen en achtergronden en elk met hun eigen facilitaire diensten op het gebied van marketing, communicatie, medewerkers, financiën en competitie-organisatie.

Naast de invoering van de Korfbal Markt Combinaties is de reorganisatie van de afdelingen dus het tweede middel om tot een betere dienstverlening te komen. Na onderzoek bleek een aantal van 5 districten heeft meest optimaal te zijn¹⁰. De invoering van de nieuwe structuur vond - tegelijk met de invoering van de KMC's en een nieuwe competitieopzet - plaats op 1 juli 1999. Vanaf dat moment ziet de organisatiestructuur van het KNKV er als volgt uit:

¹⁰ bij 4 districten zou het bijna ondoenlijk zijn de leden en clubs enigszins gelijkwaardig over de districten te verdelen en bij 6 districten zouden de structurele kosten veel hoger worden; Daarnaast konden bij de vorming van 5 districten de oude afdelingsgrenzen grotendeels gehandhaafd blijven.

De vijf districten zijn verdeeld in de gebieden Noord, Oost, Noordwest, Zuidwest en Zuid. De districts bureaus hebben dus een front-office functie van een toegankelijk en dienstverlenend bureau op het gebied van ondermeer ledenadministratie, verenigingsondersteuning, financiën en promotie. De Bestuursraad (bestaande uit het Hoofdbestuur, de voorzitters van de districten en de directie van het KNKV) vormt de back-office waar de nadruk ligt op eenduidige beleidsvorming en continuïteit. Vanaf 1999 worden beleid en begroting van de bond en de districten dan ook jaarlijks centraal vastgelegd. Via de Bestuursraad kunnen de districten dus wel hun stempel drukken op het te voeren beleid en andersom verplicht de Raad de districten een eenduidig beleid te volgen. De rol van de Bestuursraad blijft formeel gezien beperkt tot een adviesorgaan; het Hoofdbestuur blijft ten alle tijden verantwoordelijk en dient die verantwoording af te leggen aan de Algemene Vergadering.

Binnen ieder district bestaan er nog verschillende regio's. Deze kennen geen bestuursorgaan maar bestaan uit groepen verenigingen die aangestuurd worden door een regiocoördinator. Doel van de regio's is dat verenigingen kennis uitwisselen en elkaar op andere manieren versterken. De coördinator steunt de verenigingen daarbij en dient problemen bij clubs te signaleren.

Na de implementatie van Koers naar Kwaliteit in 1999 vond er een evaluatie plaats in 2003¹¹. Uit deze evaluatie bleek dat de implementatie van de Korfbal Markt Combinaties en een nieuwe competitiestructuur naar grote tevredenheid verlopen zijn, dat de overgang naar 5 districten zonder al te veel problemen verlopen is en dat ook de functie van het districts bureau als front-office goed blijkt te werken. Het grote knelpunt zit hem in de werking van de regio's: sommige regio's presteren zeer zwak, er is een tekort aan regiocoördinatoren en er wordt in het algemeen te weinig gedaan aan verenigingsondersteuning. Verder blijkt de afstemming tussen landelijk, district en regio nog verre van goed te zijn. Naar aanleiding van de evaluatie van Koers naar Kwaliteit worden in het beleidsplan voor 2005 enkele nieuwe aandachtspunten voor organisatieverandering genoemd (KNKV 2003):

- de rolverdeling tussen de landelijke organisatie en de districten verschuift, waarbij administratieve zaken zoveel mogelijk centraal en efficiënt geregeld zijn en het district nog meer de taak krijgt van verenigingsondersteuner. De formele taken van het districts bestuur worden dus teruggebracht en de energie kan nu voor een groter deel gestoken worden in praktische steun bij ledenwerving /-behoud, organisatie van het kader, accommodaties enz.
- daarnaast is het van groot belang de rol van de regio's te versterken. Hierin moet het district een grotere rol gaan spelen. Het aansturen van de regio's wordt van dan vanaf nu ook binnen het officiële takenpakket van het districts bestuur. De regiocoördinator wordt nu een regioconsulent die meer dan voorheen pro-actief handelt.

¹¹ Het rapport 'Evaluatie rapportage & aanpak' is een evaluatie van Koers naar Kwaliteit middels interviews met afgevaardigden van verenigingen en kaderleden van het KNKV en verscheen in november 2003

- De Bestuursraad wordt een Algemeen Bestuur waarbij het grote verschil is dat het AB in tegenstelling tot de Bestuursraad wel beslissingsbevoegd is en verantwoording af gaat leggen aan de Algemene Vergadering. Nu krijgen de districtsbestuurders - die zitting hebben in de Bestuursraad cq. Algemeen Bestuur - dus meer invloed op het te voeren beleid. Deze bottom-up benadering moet de districten en de landelijke organisatie op één lijn brengen.

Toekomstvisie 2010

Naast de nota Koers naar Kwaliteit, welke vooral veranderingen in de interne organisatiestructuur ten doel had, wordt het meer extern gerichte beleid beschreven in verschillende meerjarenplannen. In 1994 is Horizon 2003 verschenen met een looptijd tot het jubileumjaar 2003 (100-jarig bestaan van de korfbalbond) en als opvolger van dit beleidsplan is begin 2004 de Toekomstvisie 2010 vastgesteld. Als doelstellingen voor het beleid 2003-2010 worden de volgende punten genoemd (KNKV 2004, 53):

- 1] Groei en uitbouw van de korfbalsport
- 2] Ontwikkeling van sterke, ondernemende en maatschappelijk betrokken korfbalverenigingen
- 3] Vergroting van de begrijpelijkheid, attractiviteit en uitstraling van de korfbalsport
- 4] Versterking van korfbal als topsport en mediasport
- 5] Vergroting van de flexibiliteit, slagvaardigheid en vraaggerichtheid van de bondsorganisatie

Aangezien voor dit onderzoek met name de punten 1 en 2 - en in mindere mate punt 5 - van belang zijn, worden deze nog nader belicht:

1] Het KNKV stelt in de toekomstvisie het doel om in 2010 125.000 leden te hebben, een groei van 3% tot 4% per jaar. Ondanks dat een aantal teamsporten het de laatste decennia moeilijk hebben (zie ook figuur 2.2) kennen de typische familie- en verenigingssporten hockey en korfbal de laatste 10 jaar nog wel een ledengroei. Juist het verenigingsgevoel dat korfbalclubs een sterk sociaal karakter geeft wordt als een kans gezien om de sport op een nog hoger niveau te krijgen. Deze infrastructuur van goede accommodaties en voldoende kader is een belangrijke troef om het aantal korfballers de komende jaren een positieve impuls te geven. Meer specifiek noemt de bond een aantal speerpunten voor het ledenwervingsbeleid. Ten eerste wordt de aandacht gericht op kinderen en de combinatie onderwijs - sport. Ook worden de wat oudere jongeren (14-18 jaar) meer betrokken bij het beleid van het korfbalverbond. Daarnaast wordt in het licht van de vergrijzende samenleving aandacht geschonken aan recreatief korfbal door volwassenen boven de 35 en zullen de verenigingen, regio's en districten die binnen de grote steden vallen meer moeten gaan investeren om allochtonen bij de sport betrokken te krijgen. Als laatste speerpunt noemt de bond 'branding van de korfbalsport', waarbij het profiel en karakter van de korfballer geanalyseerd worden en met name de marketing op dat specifieke profiel afgestemd wordt. In dit onderzoek ligt de nadruk vooral op de landelijke en regionale spreiding van het korfbalprofiel.

2] Verenigingsondersteuning is hét speerpunt van beleid voor de komende jaren. De districten krijgen nog meer dan voorheen de centrale rol van verenigingsondersteuner en liefst de helft van het arbeidskapitaal van het KNKV wordt geïnvesteerd in de begeleiding van en hulp aan de clubs. Korfbalverenigingen zijn gemiddeld kleiner dan bijvoorbeeld voetbal- en hockeyclubs: de meeste voetbalclubs hebben meer dan 150 leden en ongeveer 85% van de hockeyverenigingen heeft zelfs meer dan 300 leden (KNKV 2004). Zoals te zien is in figuur 2.5 heeft de helft van alle korfbalverenigingen tussen de 51 en 150 leden. Slechts 10% van alle korfbalverenigingen¹² telt meer dan 300 leden en bij minder dan 2% van alle clubs staat de teller boven de 500. In algemene zin wordt de korfbalsport dus gekenmerkt door veel kleine verenigingen met - bijna altijd - een eigen accommodatie inclusief clubhuis. Enerzijds vormen de eigen accommodaties een bron van gezelligheid, eensgezindheid en familiegevoel, anderzijds vormen ze de achilleshiel van het verenigingsleven: bijna alle korfbalaccommodaties zijn geheel of gedeeltelijk eigendom van de gemeente, waardoor een club altijd min of meer afhankelijk blijft van het gemeentelijke beleid.

Figuur 2.5

Naar ledenaantal ingedeelde categorieën verenigingen als percentage van het totaal aantal verenigingen, uitgesplitst naar district (vetgedrukt het grootste percentage van die categorie)

	Totaal	Noord	Oost	Noordwest	Zuidwest	Zuid
< 51	8%	8%	7%	9%	4%	13%
51 - 150	50%	67%	41%	27%	39%	68%
150 - 300	31%	22%	41%	46%	36%	16%
> 300	10%	3%	11%	18%	21%	3%

Bron: Nota BAB 2005, Toekomstvisie 2010, KNKV 2004

De beleidsmakers binnen het KNKV streven in beginsel niet naar een 'hockey-model' met bijna alleen maar grote clubs. Natuurlijk dient iedere club te streven naar ledengroei maar clubs met minder dan 150 leden hoeven niet minder vitaal te zijn dan die met meer dan 300 leden. Of zoals het in de Toekomstvisie 2010 gesteld wordt: "...het hoge percentage kleine verenigingen [hoeft] niet tot de zwakke punten van de korfbalsport te worden gerekend, mits die verenigingen zich flexibel en ondernemend opstellen." (KNKV 2004, 59). Verenigingen dienen open te staan voor vernieuwing en ontwikkeling en worden in die processen gestuurd en geholpen door de regio's en districten. Om de accommodatie vitaal en rendabel te houden moeten initiatieven genomen worden om leegstand door de week en buiten het korfbalseizoen te voorkomen. Door meerdere sociale functies aan de accommodatie toe te kennen zal het lokale belang van de vereniging, het veld en het clubhuis toenemen en kan er meer weerstand geboden worden tegen huurverhogingen, verplichte verhuizingen of fusies en privatiseringen.

¹² op 30 juni 2004 telde het KNKV ongeveer 580 verenigingen

5] Het proces van een veranderende bondsorganisatie, wat sinds 1999 aan de gang is, gaat als gevolg van de overheidsbezuinigingen een nieuwe fase in. De bond dreigt haar instellingssubsidie te verliezen en moet dien ten gevolge de organisatie inkrimpen en meer prioriteiten gaan stellen. In de nieuwe, efficiëntere organisatiestructuur is er naast een besluitvormend orgaan (hoofdbestuur) een beleidsondersteunend en -uitvoerend orgaan in de vorm van een kernachtige kantoororganisatie. De administratieve taken worden in de toekomst zoveel mogelijk samengebracht in een 'Huis voor de Sport', een samenwerkingsverband tussen verschillende sportbonden waarin tak-van-sport-overschrijdende taken en functies efficiënt en professioneel uitgevoerd kunnen worden. Zo wordt er bespaard op de administratieve functies van de bond en kan er meer nadruk komen te liggen op de verenigingsondersteuning. In plaats van de weggevallen instellingssubsidies komen er wel projectsubsidies vrij waardoor de bondsorganisatie flexibeler en doelgerichter moet gaan opereren. Een meer vraag-, probleem- en kansgerichte benadering is noodzakelijk om de rol van verenigingsondersteuner effectief te kunnen vervullen.

2.4 Terugblik

Korfbal is een ruim 100 jaar oude sport die vanuit Amsterdam via de rest van de Randstad over grote delen van het land uitgewaaid is. Bij het honderdjarig bestaan in 2003 telde het verbond ongeveer 98.000 leden en daarmee is het KNKV een van de grotere sportbonden. Sinds 1990 heeft er schaalvergroting plaatsgevonden in de korfbalsport: het aantal clubs is flink gedaald maar doordat het aantal korfballers bleef stijgen is het aantal leden per club ook flink toegenomen. Eind jaren '90 heeft er binnen de organisatie van het KNKV een ingrijpende reorganisatie plaatsgevonden. Het product (korfbal) is beter afgestemd op de wensen van de consument (korfballer), de afdeling zijn gereorganiseerd en er is een duidelijke scheiding aangebracht tussen de front- en backoffice taken van het verbond of efficiënter te kunnen opereren. In de Toekomstvisie 2010 worden als doelstellingen voor de komende jaren genoemd: groei en uitbouw van de korfbalsport; ontwikkeling van de verenigingen; vergroting van de uitstraling van de sport; korfbal als topsport en mediasport; een flexibele en vraaggerichte bondsorganisatie. Een van de belangrijkste speerpunten voor de komende jaren is verenigingsondersteuning. De regio's moeten beter gaan werken en het korfbalverbond (zowel op landelijk als districtsniveau) moet nog meer de rol van verenigingsondersteuner krijgen.

3

**De sociaal-geografische
component van vraag en
aanbod in de korfbalsport**

In dit hoofdstuk wordt een theoretisch kader ontwikkeld waarbinnen de ruimtelijke component van vraag en aanbod in de korfbalsport geanalyseerd kan worden. Een aantal theoretische modellen wordt gepresenteerd en een synthese van deze modellen biedt een theoretisch fundament voor dit onderzoek.

3.1 Inleiding

Vrijetijd is een sociaal fenomeen dat de afgelopen 50 jaar een steeds groeiende belangstelling van de (sociaal-) wetenschappelijke wereld heeft gekend. In een notendop kan de ontwikkeling van de studie naar de vrijetijd omschreven worden als die van een traditionele en functionalistische benadering naar een structuratietheoretische (Van der Poel 1993; 1999) en postmodernistische (Rojek 1995) benadering. Tot in de jaren '80 van de vorige eeuw werd vrijetijd vooral functionalistisch benaderd: de vrijetijdsbesteding was ingebed in de traditionele, verzuilde modernistische maatschappij. In lijn met de detraditionaliserende en ontzuilende ontwikkelingen kwam er zo rond de jaren '80 meer wetenschappelijke aandacht voor het concept van de vrijetijd. Van der Poel (1993; 1999) beschrijft de begrippen 'modularisering van het dagelijks leven', 'commodificatie van de vrijetijdsbesteding' en 'reflexieve moderniteit' om aan te duiden dat de vrijetijd een andere rol krijgt in de maatschappij. De mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding nemen toe en worden losgekoppeld van tradities en gewoonten. Tijd wordt steeds meer een schaars goed en men ziet vrijetijd steeds vaker als een middel om zich persoonlijk te onderscheiden en te ontwikkelen. In die zelfde lijn zitten postmodernistische denkers als Rojek (1995), Castells (1996) en Pine (1999) die het concept van de vrijetijd compleet uit het Fordistische kader trekken en 'leisure' als een fenomeen zien dat totaal geïntegreerd is in alle facetten van de maatschappij (werk, communicatie, voeding, winkelen enz.).

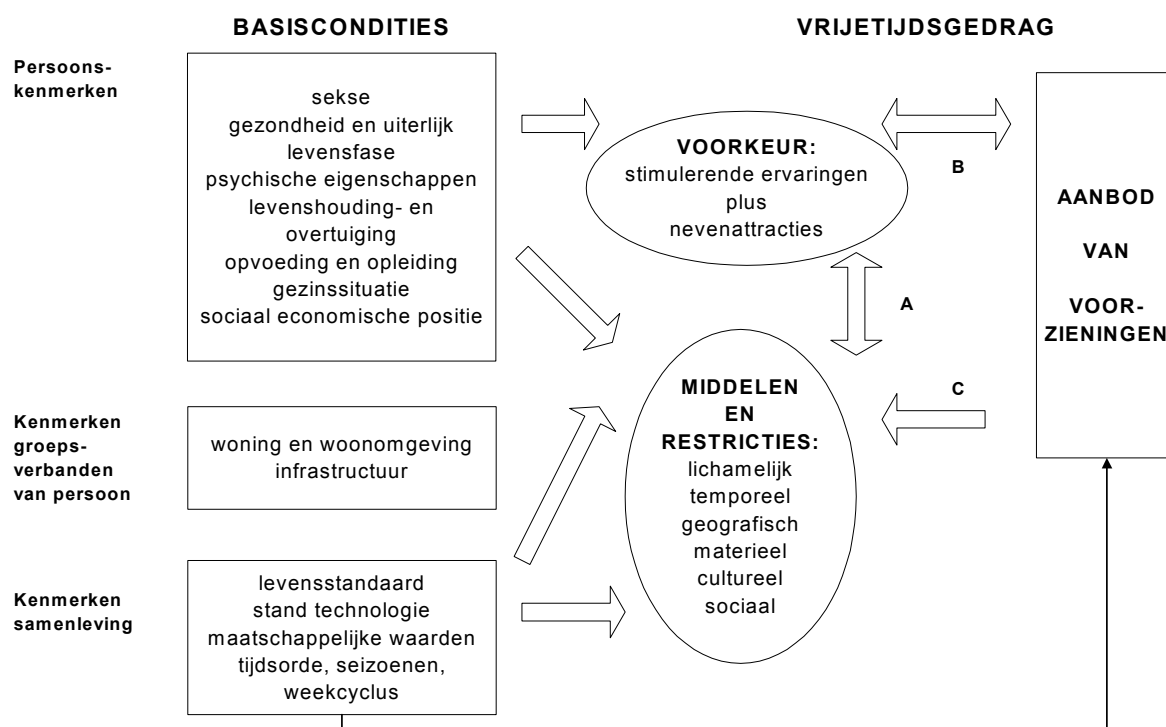
Deze ontwikkeling van het paradigma van de vrijetijd heeft ook zijn invloed gehad op de sportbeoefening. In tegenstelling tot enkele decennia geleden kiest men niet voor een bepaalde sport omdat die binnen de traditie of gewoonte past maar omdat die sport een bepaalde voldoening geeft en de sporter het idee geeft zich te kunnen ontwikkelen. Natuurlijk zijn er nog steeds sporten die uit een bepaalde traditie of door een bepaalde elite beoefend worden maar veel meer dan vroeger is de keuze voor sport een vrije keuze en ook veel vaker 'zapt' men van sport naar sport. Een theorie die sportgedrag beschrijft moet in sterke mate rekening houden met de persoonlijke voorkeuren van de (potentiële) sporter maar daarnaast is het evident te beseffen dat iedereen gebonden is aan bepaalde middelen en restricties. In de volgende paragraaf wordt een gedragsmodel voor vrijetijdsbesteding besproken. Omdat het een geïntegreerd en multidisciplinair model is waarin enerzijds de keuzevrijheid van de actor maar anderzijds ook de niet weg te denken middelen en restricties een plaats hebben, is dit een geschikte theoretische basis om antwoord te

vinden op de probleemstelling van dit onderzoek. Naast dit algemene model van Knulst wordt in § 3.3 een marketingmodel gepresenteerd waarin de aanbodbkant van de sport uitgewerkt wordt.

3.2 Een interdisciplinair gedragsmodel

De algemene interdisciplinaire gedragstheorie van Knulst (2002) is toegespitst op vrijetijdsgedrag en benadert het gedrag vanuit zowel sociologische, psychologische, economische als ruimtelijke invalshoeken. Het is een algemeen model, een soort kader waarbinnen alle vormen vrijetijdsgedrag geplaatst kunnen worden. Het model gaat ervan uit dat bepaalde kenmerken waar iemand aan voldoet (zowel op individueel niveau als op het niveau van groepsverbanden en de samenleving als geheel) invloed hebben op de middelen en restricties en persoonlijke voorkeuren die de vraag bepalen. Deze middelen/restricties en voorkeuren bepalen in wisselwerking met het aanbod het vrijetijdsgedrag.

Figuur 3.1
Interdisciplinair model vrijetijdsgedrag

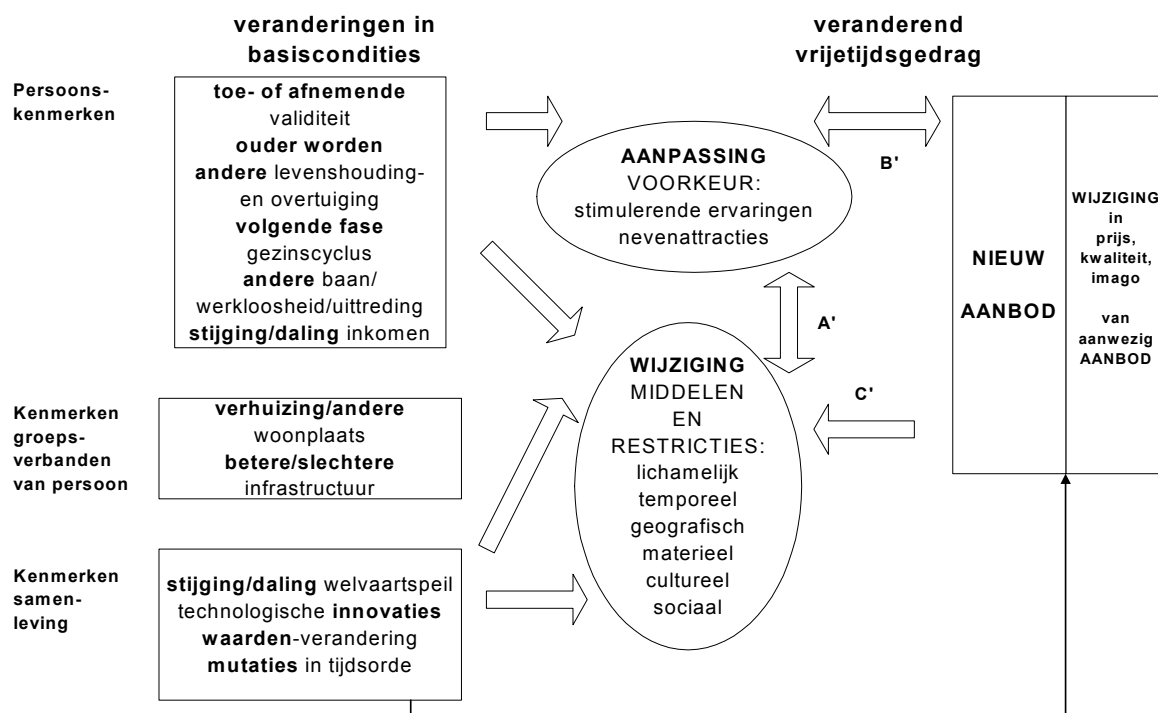
Bron: Knulst (2002)

Het vrijetijdsgedrag komt in principe tot stand door de wisselwerking tussen A, B en C in het model. Of, zoals Knulst het stelt: *'Zodra personen zich op voorzieningen in de lijn van hun voorkeur richten, wordt duidelijk welke middelen voor dat doel nodig zijn. (...) Personen zullen uiteindelijk die concrete mogelijkheden gaan gebruiken waarmee ze, gegeven hun middelen en restricties, het beste aan hun trekken komen (...) er ontstaan vaste patronen en routines, zolang basiscondities en aanbod waarop een gevonden compromis berust, ook het zelfde blijven.'* (Knulst 2002: 54). Meer concreet: een bepaald persoon kan een voorkeur hebben voor korfbal, omdat die persoon dat vroeger gedaan heeft of wel eens wedstrijden gezien heeft of positieve verhalen van bekenden gehoord heeft. Die persoon beschikt over middelen en hulpbronnen om uiteindelijk wel of niet voor de sport te kiezen: heb ik er wel tijd voor? Woon ik niet te ver van de vereniging? Heb ik er wel geld voor? Wordt het door mijn omgeving wel geaccepteerd als ik ga korfballen? Tenslotte is van belang hoe het gesteld is met het aanbod van korfbal voor die persoon. Is er een vereniging in de buurt en staat de vereniging open voor die persoon?

Het voordeel van dit model is dat het niet veronderstelt dat een vraag altijd vooraf gaat aan een aanbod, maar dat deze vraag mede bepaald wordt door het aanbod van voorzieningen. Met name in economische theorieën wordt vaak de aanname gedaan dat een bepaald aanbod pas ontstaat als gevolg van de vraag. In deze theorie wordt dat niet verondersteld en Knulst stelt zelfs dat *'een voorkeur (...) bij de meeste vrijetijdsbestedingen gefixeerd [is] door een aanbod aan voorzieningen'* (Knulst 2002). Mensen worden niet geboren met een voorliefde voor skiën, computerspelletjes of korfbal. De voorkeuren in het vrijetijdsgedrag die mensen ontwikkelen zijn geïnspireerd door de concrete mogelijkheden die men heeft.

Een logisch gevolg van deze theoretische aanname is dat het vrijetijdsgedrag beïnvloed kan worden door twee veranderingen: verandering in de basiscondities en verandering van het aanbod (te onderscheiden in aanpassing aan nieuw aanbod en aanpassing aan veranderd aanbod). Naast het statische model van figuur 3.1 is voor de verandering van vrijetijdsgedrag het dynamische model van figuur 3.2 nodig. Met name figuur 3.2 is interessant omdat dit model inzicht geeft in de veranderingen in het vrijetijdsgedrag als gevolg van zowel veranderende vraag (basiscondities) als veranderend aanbod. Aan de hand van deze modellen kan dus een analyse gemaakt worden van de vraag naar en het aanbod van korfbalverenigingen en -accommodaties, de veranderingen daarin en wat mogelijke middelen zijn om het vrijetijdsgedrag te beïnvloeden.

Figuur 3.2
Model veranderend vrijetijdsgedrag

Bron: Knulst 2002

Door het interdisciplinaire karakter biedt dit model een algemeen inzicht in het handelen van actoren. Alle disciplines spelen een rol in het handelen, maar in dit onderzoek ligt de nadruk vooral op het ruimtelijke aspect; *'het inzicht dat de ruimtelijke condities zoals beschikbare infrastructuur, de aanwezigheid van - en afstand ten opzichte van voorzieningen mede bepalend zijn voor de gedragsalternatieven in de vrijetijd'* (Knulst 2002: 43).

In dit onderzoek zal zowel een analyse worden gemaakt van de huidige wisselwerking tussen vraag en aanbod als de situatie in de nabije toekomst (komende 20 jaar). Zowel het model van Vrijetijdsgedrag (figuur 3.1) als het model van verandering in vrijetijdsgedrag (figuur 3.2) wordt dus in dit onderzoek gebruikt. Het model van Knulst beschrijft een groot aantal basiscondities voor vrijetijdsgedrag, onderverdeeld in kenmerken van individuen, groepen en de samenleving als geheel. Aangezien het een algemeen gedragsmodel is (een theoretisch gedragskader) kan het ingevuld worden voor de vorm van vrijetijdsgedrag die onderwerp van onderzoek is; in dit geval korfbal. Zoals uit de centrale probleemstelling van dit onderzoek blijkt gaat het om een afstemming van vraag en aanbod toegespitst op het ruimtelijke aspect. In § 3.4 wordt het model toegepast op dit onderzoek om zo tot een conceptueel model te komen. Aangezien de aanbodkant van het vrijetijdsgedrag in het model van Knulst niet verder behandeld wordt, maar wel van groot belang is in dit onderzoek, wordt in de volgende paragraaf eerst een ander theoretisch model besproken met behulp waarvan de aanbodkant in de korfbalsport geanalyseerd kan worden.

3.3 Een strategische sportmarketing model

De in § 3.2 besproken gedragstheorie beschrijft het vrijetijdsgedrag als exponent van de wisselwerking tussen voorkeuren, middelen / restricties en het aanbod van voorzieningen. De theorie gaat niet dieper in op de vraag hoe dat aanbod van voorzieningen precies tot stand komt. Welke processen sturen het aanbod en door welke factoren wordt het beïnvloed? Antwoorden op deze vragen zijn noodzakelijk om tot een reële beleidsvisie te komen met betrekking tot de (ruimtelijke) verenigings- en accommodatieproblematiek. Om die vragen te kunnen beantwoorden en zo tot een alomvattend conceptueel model te komen wordt in deze paragraaf een model uit de sport marketing gepresenteerd.

3.3.1 Inleiding sportmarketing

De sportwereld groeit en vercommercialiseert in een enorm tempo. Om die groei en commercialisering in goede banen te leiden en te optimaliseren is een marketingconcept nodig. Shank (2002, 2) omschrijft sport-marketing als *'the specific application of marketing principles and processes to sport products and to the marketing of nonsports products through association with sport'* en stelt dat twee elementen centraal staan in de (sport) marketing theorie: de marketing mix en het uitwisselingsproces.

Marketing mix

De marketing mix is een centraal element in marketing theorieën en is ook wel bekend als 'de 4 P's van de marketing': Product, Plaats, Prijs en Promotie¹³. Dit zijn de elementen die een organisatie moet gebruiken om de marketingdoelen te bereiken en de klant tevreden te stellen. Toegespitst op de sportmarketing gaat het om de volgende strategieën:

Product-strategie → het ontwikkelen van nieuwe producten, in stand houden van bestaande producten en elimineren van zwakke producten. In de sportwereld betekent productmarketing meestal servicemarketing aangezien de sportwereld meer gericht is op service (diensten) dan op goederen. Zeithaml et al (1990) operationaliseren servicemarketing met het SERVQUAL-model¹⁴ met als kernvraag: in hoeverre slaagt de aanbieder (sportvereniging, sportbond) erin te voldoen aan de wensen en verwachtingen van de consument of doelmarkt (sporter).

¹³ In andere theorieën wordt ook wel gesproken van de 5 P's, waarbij de 5^e P staat voor Personeel

¹⁴ In het originele SERVQUAL-model van Zeithaml et al (1990) wordt het verschil tussen de verwachting van de klant en zijn ervaring verklaard aan de hand van 4 factoren: 1. Onjuiste interpretatie van de klantverwachting door de aanbieder; 2. Onvoldoende interne communicatie bij de aanbieder over klantverwachting en kwaliteit dienstverlening; 3. discrepantie tussen verkregen dienstverlening en de randvoorwaarden waaraan zij moet voldoen (bijv. ervaring en motivatie van de werknemer); 4. een verschil tussen het geleverde product en de communicatie (bijv. via reclame of verkoper) daarover

Distributie-strategie ('plaats') → centraal hierbij staat de vraag hoe de aanbieder zijn product bij de consument krijgt. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om de locatie van accommodaties, gebruik van internet, het inschakelen van media en het aantrekken van toeschouwers.

Prijs-strategie → betreft alles wat met de prijs van het product te maken heeft: kosten van een lidmaatschap, subsidies van overheden en sportkoepels, verkoop van televisierechten enz.

Promotie-strategie → de ideale promotie-strategie is volgens Shank (2002) een mix van reclame, sponsoring, public relations, vertegenwoordiging en sales. In de sportwereld gaat het vooral om reclame, sponsoring en 'het verkopen van je club'.

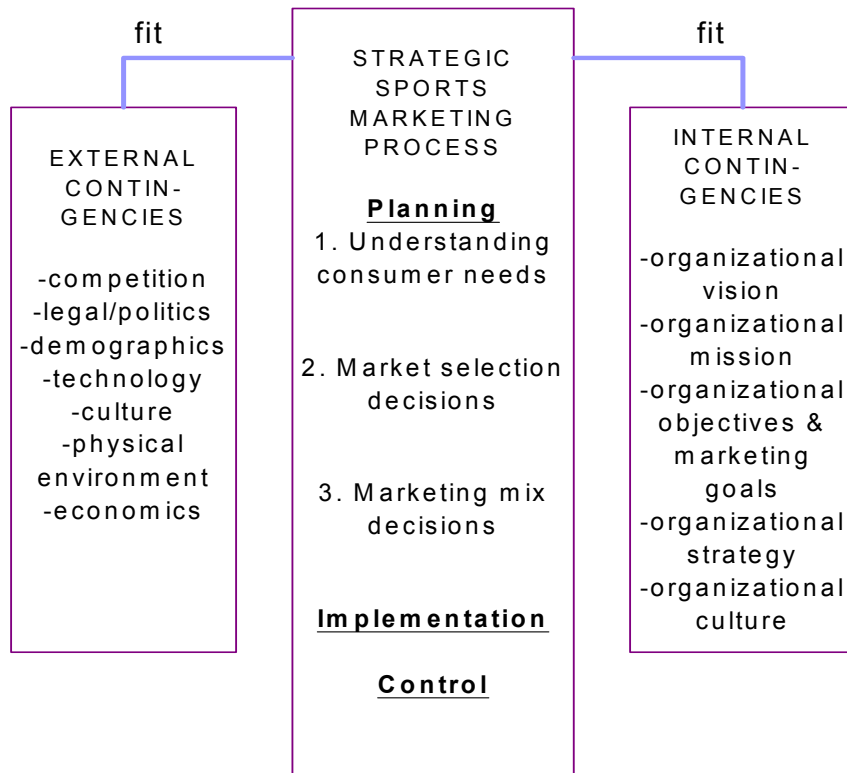
Uitwisselingsproces

Shank (idem) stelt dat kennis van het uitwisselingsproces noodzakelijk is voor een succesvolle marketingstrategie. Met 'uitwisseling' wordt bedoeld dat de consument (sporter) de producent (vereniging) iets van waarde biedt in ruil voor een product of service. Contributie is in de sport natuurlijk duidelijk een vorm van uitwisseling, maar daarnaast offert een sporter bijvoorbeeld ook tijd, energie enz. In ruil daarvoor krijgt de sporter de mogelijkheid tot gebruik van faciliteiten en spelen in competities, een verhoging van de 'quality of life' en het plezier van het sporten op zich. Ook is het bijvoorbeeld mogelijk dat een sporter een kaderfunctie binnen de - van vrijwilligers afhankelijke - vereniging accepteert in ruil voor de mogelijkheid te sporten. Juist binnen de sportmarketing is dit proces zo belangrijk aangezien er binnen de sportwereld een complexe structuur van uitwisselingsprocessen bestaat; o.a. sporter, vereniging, publiek, eigenaar accommodatie, sportbond, sportkoepel, gemeente, landelijke overheid.

3.3.2 Strategisch model

De noodzaak van een degelijke marketingstrategie binnen sportorganisaties opgeteld bij de hiervoor genoemde complexe structuur van processen binnen zo'n organisatie vormen de aanzet tot de ontwikkeling van een marketingmodel voor de sport; een algemeen kader dat op alle typen organisaties van toepassing is. Shank (2002) spreekt dan ook van een 'Contingency Framework for Strategic Sports Marketing'. Contingency framework omdat het model als een raamwerk kan worden gezien dat toegepast kan worden op alle sportorganisaties ongeacht welke in- en externe factoren (eventualiteiten, contingenties) er van toepassing zijn op die organisatie. '*The essence of contingency approaches is trying to predict and strategically align the strategic marketing process with the internal and external contingencies*' (idem, 45), waarbij de interne factoren die zijn waarover de organisatie normaal gesproken controle heeft en de externe alle factoren waarop de organisatie geen invloed heeft.

Figuur 3.3
Contingency framework for strategic sports marketing

Bron: Shank 2002

Het strategisch sportmarketing proces kent drie fasen: planning, implementatie en controle. De planningsfase bestaat uit het kennen van de wensen van de consument (sporter, toeschouwer), het onderscheiden van marktsegmenten en targetgroepen en tenslotte het ontwikkelen van een zo efficiënt en effectief mogelijke marketing mix. De planningsfase is de belangrijkste fase in het proces. Na de deze fase volgt de implementatie en tenslotte de controle- of evaluatiefase.

Het model gaat uit van een 'fit' tussen het strategisch sportmarketing proces en de in- en externe omstandigheden. Deze fit komt neer op een vorm van een SWOT-analyse¹⁵: centraal staat het inzicht krijgen in de sterke en zwakke punten in de structuur van de organisatie zelf (intern) en de kansen en bedreigingen die er in de omgeving van de organisatie zijn (extern).

¹⁵ SWOT is een bekende analysevorm in de strategische marketing en betreft een analyse van de interne (Strengths, Weaknesses) en externe (Opportunities, Threats) omgeving van een organisatie

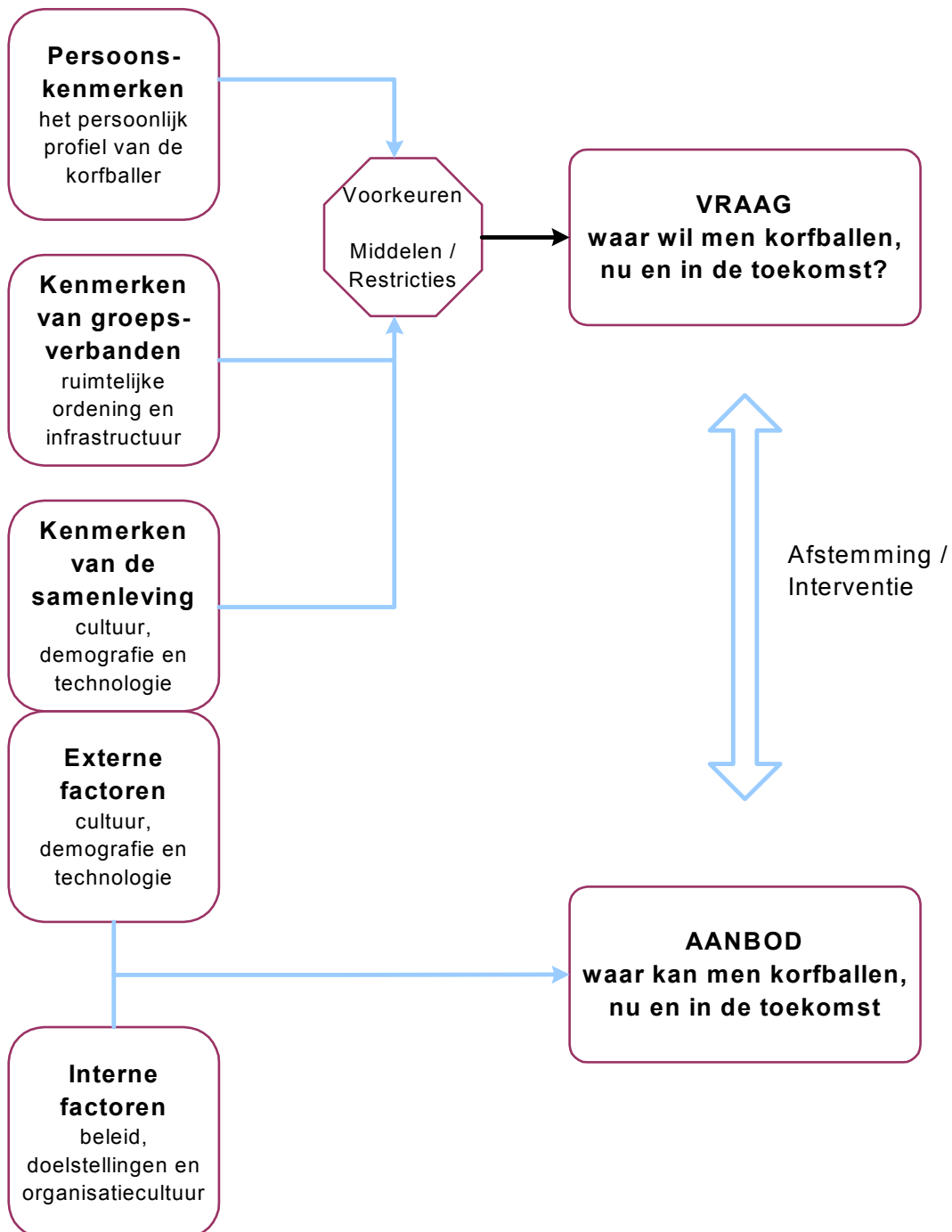
3.4 Synthese: naar een conceptueel model

Met de theoretische bagage die in de voorgaande paragrafen verzameld is moet nu een conceptueel model ontwikkeld worden waarbinnen de onderzoeksproblematiek behandeld kan worden (zie figuur 3.4). De kern van het onderzoek is een onderlinge afstemming van vraag en aanbod gefocust op de 'waar' vraag: waar wil men korfballen nu en in de toekomst en waar wordt korfbal aangeboden nu en in de toekomst.

Uit het model van Knulst bleek dat de vraag tot stand komt door een wisselwerking van voorkeuren, middelen, restricties en het aanbod. De voorkeuren en middelen/restricties worden gevormd door de toestand van de basiscondities, die onderverdeeld zijn in kenmerken van het individu, een groep en de samenleving. Het eerste niveau van de basiscondities betreft in dit onderzoek dus de (potentiële) korfballer als individu. Wie is 'de korfballer', wat is zijn profiel? Het tweede niveau betreft groepskenmerken: waar in Nederland bevinden zich de grootste groepen (potentiële) korfballers, in welke wijken of gemeenten voldoet men in het algemeen het meest aan het profiel van de korfballer, waar zijn mobiliteit en actieradius het grootst? Het laatste niveau is op de schaal van de samenleving als geheel: hoe is de cultuur van de samenleving ten aanzien van de sport, hoe ontwikkelt de bevolkingsofbouw zich en in hoeverre speelt technologische vooruitgang een rol?

De totstandkoming van het aanbod is volgens het model van Shank gebaseerd op interne en externe factoren. Intern zijn de beïnvloedbare kenmerken van de organisatie; missie, visie, doelstellingen en beleid, maar ook de organisatiecultuur speelt hier een rol. Als externe factoren noemt Shank een aantal processen die in de samenleving spelen en dus niet of nauwelijks beïnvloedbaar zijn. Deze processen komen in grote lijnen overeen met de 'kenmerken van de samenleving' uit de gedragstheorie van Knulst. Deze kenmerken van de samenleving zijn dus zowel op de totstandkoming van de vraag als van het aanbod van invloed. De operationalisering van het conceptueel model in concrete onderzoeksvragen komt in hoofdstuk 4 aan bod.

Figuur 3.4
Conceptueel model

4

Onderzoeksmethodiek

De doel- en probleemstelling uit hoofdstuk 1 en het theoretische onderzoekskader uit hoofdstuk 3 leiden tot een aantal concrete onderzoeksvragen. Deze komen in dit hoofdstuk aan de orde. In paragraaf 4.2 en 4.3 wordt besproken via welke methoden deze vragen beantwoord worden.

4.1 Onderzoeksvragen

In hoofdstuk 1 werd als probleemstelling voor dit onderzoek geformuleerd: "Hoe kan een nationale sportbond als het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond middels ruimtelijk beleid haar aanbod optimaal afstemmen op zowel de manifeste als de latente vraag naar (korfbal)verenigingen en -accommodaties?". Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een aantal onderzoeksvragen nodig; concrete vragen die in het onderzoek beantwoord worden en die, volgens het theoretisch kader zoals gepresenteerd in hoofdstuk 2, tezamen het centrale probleem behandelen. Voor dit onderzoek zijn in totaal 13 onderzoeksvragen geformuleerd die betrekking hebben op de vraagkant, de aanbodkant en de wisselwerking tussen vraag en aanbod. In het onderzoek wordt ernaar gestreefd op alle vragen een zo goed mogelijk antwoord te formuleren. De conclusies per onderzoeksvraag worden besproken in hoofdstuk 10. De volgende onderzoeksvragen zijn geformuleerd:

Vraagkant

- 1 Hoe heeft het ledental van het KNKV zich het afgelopen decennium ontwikkeld en hoe zal die ontwikkeling zich de komende 15 jaar voortzetten?
- 2 Hoe zijn de leden over de verenigingen verdeeld en wat zijn de kenmerken van verenigingen die sterk groeien danwel krimpen?
- 3 Hoe zijn de leden van het KNKV geografisch verspreid?
- 4 Hoe ziet het profiel van de korfballer eruit en waar bevinden zich veel mensen die aan het profiel van de korfballer voldoen?
- 5 Hoe zal Nederland zich op demografisch gebied ontwikkelen de komende 15 jaar?

Aanbodkant

- 6 Welk beleid voert het KNKV met betrekking tot ledenwerving en -behoud en maakt het verbond daarbij gebruik van geografische kansgebieden?
- 7 Wat zijn de missie, visie, doelstelling en organisatiecultuur van het KNKV?
- 8 Hoe is het sportaanbod in Nederland vormgegeven en welk ruimtelijk sportbeleid voeren de sportkoepel NOC*NSF en de overheden?
- 9 Hoe zal Nederland zich op ruimtelijk gebied ontwikkelen de komende 15 jaar en wat is de rol van de sport in dit toekomstbeeld?
- 10 Hoe is het aanbod van de korfbalsport vormgegeven en hoe zal de sport zich op technisch gebied ontwikkelen de komende 15 jaar?

Synthese

- 11 In welke mate zijn vraag en aanbod op dit moment op elkaar afgestemd en waar liggen de kansen en bedreigingen voor het ruimtelijk beleid van het KNKV?
- 12 Wat is de omvang van de ruimteclaim voor de korfbalsport nu en in de nabije toekomst?
- 13 Hoe kan, in het licht van de te verwachten demografische ontwikkelingen, het aanbod van korfbal in ruimtelijke zin de komende 15 jaar beter afgestemd worden op de verwachte vraag?

4.2 Literatuuronderzoek

Een deel van de hiervoor geformuleerde onderzoeksvragen wordt beantwoord door middel van uitgebreid literatuuronderzoek. Voor het onderzoek aan de vraagkant wordt gebruik gemaakt van wetenschappelijke literatuur op het gebied van sport, beleid en ruimtelijke ordening. Bij de toekomstverkenningen dienen niet alleen de nota's voor de ruimtelijke ordening van het Ministerie van VROM en prognoses van het CBS als leidraad maar ook sportspecifieke toekomstverkenningen en beleidsnota's als die van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport.

Aan de aanbodkant van het onderzoek ligt met name literatuuronderzoek ten grondslag. De interne structuur van het KNKV is geanalyseerd op basis van literatuur over de geschiedenis en ontwikkeling

van het verbond en nota's en beleidsplannen waarin in de toekomstige koers van het KNKV beschreven is. Ook voor dit deel van het onderzoek zijn literatuurbronnen van het CBS, Ministerie van VROM, RIVM en sportinstanties gebruikt. Als algemene basis voor het onderzoek is een diepgaande studie gedaan naar wetenschappelijke literatuur van ondermeer Hugo van der Poel (Universiteit van Tilburg), Maarten van Bottenburg (Mulier Instituut), Mark van den Heuvel (Mulier Instituut) en NOC*NSF.

4.3 Secundaire analyse databestanden

Een tweede methode van onderzoek die in deze scriptie gebruikt is betreft een secundaire analyse van bestaande databestanden. Het gaat hierbij met name om bestanden van het CBS, het SCP en het KNKV. Daarnaast is ook gebruik gemaakt van data van het Ministerie van VROM (Nota Ruimte), RIVM (Nationale Atlas Volksgezondheid) en NOC*NSF.

CBS Statline

Statline is de statistische databank van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het CBS is officieel verantwoordelijk voor de nationale statistieken, vastgelegd in de 'Wet op het centraal bureau voor de statistiek'¹⁶. Het CBS verzamelt administratieve bestanden van zowel overheden als commerciële organisaties en vult die aan met eigen onderzoeken. De cijfers en gegevens uit de statistische databank zijn vrij toegankelijk voor iedereen. In dit onderzoek zijn data uit de hoofdgroepen 'Mens en Maatschappij', 'Milieu, Natuur en Ruimte' en 'Nederland Regionaal' gebruikt. Naast cijfers over heden en verleden zijn ook de toekomstprognoses uit Statline voor het onderzoek gebruikt.

SCP / AVO

Het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek is een landelijk onderzoek dat zich richt op het gebruik van sociale en culturele voorzieningen. Het wordt sinds 1979 vierjaarlijks uitgevoerd onder de Nederlandse bevolking middels een steekproef van zo'n 10.000 huishoudens. Het Sociaal Cultureel Planbureau is opdrachtgever van het onderzoek en het veldwerk is tot 1991 uitgevoerd door NSS / Marktonderzoek BV en vanaf 1995 door GFK Panelservices Benelux. Het AVO onderzoek brengt niet alleen het gebruik van voorzieningen in kaart maar ook kenmerken van huishoudens en individuen. Voor dit onderzoek zijn met name de data uit het AVO'99 onderzoek gebruikt, aangezien de gegevens uit 2003 nog niet beschikbaar waren bij aanvang van het onderzoek¹⁷.

KNKV / WSF+

Een belangrijk deel van dit onderzoek (alle gegevens met betrekking tot verenigingen en leden van het KNKV) is gebaseerd op het ledenbestand van het korfbalverbond: 'WSF+'. WSF staat voor 'wedstrijdformulier'. Tot 1990 kende het KNKV nog papieren ledenlijsten en werd ook op papier

¹⁶ Bron: <http://www.cbs.nl/nl/organisatie/organisatie.htm>

¹⁷ Bron: <http://www.scp.nl/miss/avo.htm>

bijgehouden wie wanneer in welk team speelde en wie in welk team was opgegeven. In dat jaar is het programma WSF gemaakt, dat diende ter vervanging van de papieren ledenlijsten en waarin ploegopgaven, ploegwijzigingen en wedstrijdformulieren konden worden ingevoerd en gecontroleerd. In 1993 ging het KNKV het programma PecoPack gebruiken voor de administratie van leden en relaties inclusief functies, abonnementen etc. Daarnaast bleef WSF bestaan voor de wedstrijdadministratie en de verwerking van ploegopgaven en wedstrijdformulieren. In de loop van de tijd leverde het gebruik steeds meer problemen op en in het seizoen '97/'98 werd gezocht naar een vervangend pakket. Dat werd niet gevonden tegen acceptabele kosten, waarna WSF+ ontwikkeld is. WSF+ werd op 1 juli 1998 als tijdelijke oplossing in gebruik genomen en zal op termijn waarschijnlijk worden vervangen door het nieuw pakket Sportlink¹⁸.

WSF+ is een relatie- en ledenadministratiepakket. Naast NAW-gegevens van relaties en leden wordt bijgehouden wie lid is/was, welke functies men heeft bij het KNKV of de clubs, welke diploma's men heeft behaald en ook dient het programma voor de abonnementenadministratie. Bij dit onderzoek zijn de ledengegevens uit het bestand gebruikt. Over de periode 1995 t/m 2004 is per jaar (op de peildatum 30 juni) het aantal leden per club berekend. Op basis van deze gegevens kunnen de ontwikkelingen per regio, provincie, stad en dergelijke geanalyseerd worden. Daarnaast kan per vereniging de ledenstand en de verdeling man/vrouw danwel senioren/junioren/aspiranten/pupillen uit WSF+ gehaald worden. Tenslotte wordt dit databestand gebruikt om per postcodegebied het aantal leden van het KNKV te achterhalen en deze gegevens vervolgens te koppelen aan culturele en sociaal-economische kenmerken van de inwoners van het betreffende postcodegebied.

KNKV / Profielanalyse PTT

PTT Post Mediaservice heeft in 2000 in opdracht van het KNKV onderzoek gedaan naar het profiel van de leden van het verbond op basis van socio-demografische kenmerken (PTT Post Mediaservice 2000). Deze profielanalyse is gebaseerd op het postcode-segmentatiesysteem Geo-Marktprofiel. Dit is een systeem waarin een aantal landelijk dekkende bronnen met betrekking tot ondermeer huistype, autogebruik, woonomgeving, gezinssamenstelling en opleidingsniveau zijn opgenomen. Naar aanleiding van deze kenmerken is Nederland op postcodeniveau verdeeld in 336 Geo-Marktprofielen. Naast dit postcodebestand maakt PTT Post Mediaservice ook gebruik van de Grote Consumenten Enquête, een enquête die gegevens van meer dan een miljoen huishoudens bevat. Deze profielanalyse is gebruikt om meer inzicht te krijgen in het profiel van de korfballer en in welke gebieden de latente korfbalvraag groot kan zijn.

¹⁸ Bron: Harry Schoppers, automatisering KNKV

5

Hoe de sport verenigd is

In dit hoofdstuk wordt de ledenontwikkeling van korfbalverenigingen tussen 1995 en 2004 beschreven. Niet alleen de ledengroei van clubs in het algemeen maar ook de groei uitgesplitst naar factoren als het district en de provincie waarbinnen de club valt, de grootte van de club en de mate van verstedelijking van de plaats waar de club gevestigd is. Daarnaast wordt apart de ontwikkeling van de ledenaantallen van damesverenigingen en fusieverenigingen besproken. De laatste paragraaf van het hoofdstuk vormt een aanzet tot een gedifferentieerd beleid van het KNKV ten aanzien van de clubs

5.1 Inleiding

In totaal zijn er op 30 juni 2004¹⁹ 576 korfbalverenigingen in Nederland. Zesentwintig daarvan zijn verenigingen die in de periode 1995 - 2004 als gevolg van een fusie tot stand zijn gekomen. Aangezien een fusie nooit zondermeer '1+1=2' betekent kunnen deze clubs zorgen voor een vertekend beeld in de algemene statistieken van de ontwikkelingen van de ledenaantallen. Daarom worden deze 26 fusieclubs apart besproken aan het eind van dit hoofdstuk. De algemene analyse van de ontwikkeling van de korfbalverenigingen is dus uitgevoerd op basis van een bestand van 550 'authentieke' korfbalclubs²⁰.

Figuur 5.1

Aantal clubs aangesloten bij het Nederlandse korfbalverbond tussen 1990 en 2004 (in absolute en indexcijfers, 1990 = 100)

	1990	1995	2001	2004
Absoluut	701	666	589	576
Index	100	95	84	82

Het aantal korfbalverenigingen is de afgelopen decennia gedaald van ruim 700 in de gouden jaren '70 en '80 tot 576 in 2004, wat betekent dat bijna 20% van de clubs verdwenen is. De neiging bestaat om te stellen dat dit een slechte ontwikkeling is voor de sport. Of die bewering juist is is nog maar zeer de vraag. Ondanks dit verlies groeit het ledenaantal van de bond wat duidt op een schaalvergroting in de korfbalsport. In hoofdstuk 2 is al geconstateerd dat het gemiddeld aantal leden per korfbalclub tussen 1990 en 2001 gestegen is van 135 tot 165 (en 169 in 2004). Het gemiddeld aantal leden van een voetbal- en een hockeyclub is in 2001 nog een stuk hoger met resp. 265 en 477.

¹⁹ In dit hoofdstuk wordt voor ieder jaar 30 juni als peildatum voor het ledenaantal genomen. Opzeggingen worden bij de bond alleen op 1 juli verwerkt en dus daalt het ledenaantal op die datum sterk om in de 12 maanden erna weer te groeien door de aanwas van nieuwe leden. Op 30 juni is het ledenaantal van het KNKV dus het grootst en daarom hanteert het verbond zelf ook altijd deze datum voor ledentellingen.

²⁰ In bijlage 1 is een compleet overzicht van alle korfbalverenigingen in Nederland (per 1 juli 2004) te vinden

In vergelijking met 10 jaar geleden - de periode die in dit hoofdstuk geanalyseerd is betreft 1995-2004 - zijn er in juni 2004 netto 89 verenigingen minder. In totaal zijn er 120 verenigingen verdwenen en 26 nieuwe fusieclubs bijgekomen. Aangezien bij een aantal fusies 3 clubs zijn opgegaan in een nieuwe daalt het aantal verenigingen netto met 89. Van de 120 verdwenen clubs zijn er 53 opgeheven; de andere 67 leven voort in een fusie.

Voor een analyse van de ontwikkeling van de ledenaantallen van korfbalclubs is een bestand van 550 verenigingen beschikbaar. De cijfers zijn afkomstig uit het WFS+ bestand van de korfbalbond. Met behulp van dit bestand is geanalyseerd hoe verenigingen zich de afgelopen 10 jaar ontwikkeld hebben en of er daarbij significante verschillen zijn waar te nemen voor factoren als de grootte van de club, de mate van urbanisatie van de omgeving van de club, de geografische ligging van de club e.d. De 550 clubs zijn onderverdeeld in 440 'normale' verenigingen, 102 dames korfbalverenigingen en 8 specifieke studenten korfbalverenigingen. Gezien het grote aandeel dames korfbalverenigingen zijn deze ook nog in een aparte analyse bekeken.

5.2 Ontwikkeling Korfbalverenigingen

Sinds de reorganisatie in 1999 is de Nederlandse korfbalkaart verdeeld in 5 districten. De afbakening van de districten heeft plaatsgevonden op basis van de oude indeling van de 9 afdelingen die tot 1999 bestonden en op de voorwaarde dat het aantal leden zoveel mogelijk over de districten gespreid was.

Figuur 5.2a
Aantal clubs en aantal leden per district (30-06-2004)

	clubs	leden	leden/club
Noord	124	15.593	125,8
Noordwest	96	20.945	218,2
Oost	121	22.713	187,7
Zuid	125	14.240	113,9
Zuidwest	84	17.288	205,8

Vetgedrukt = onder het gemiddelde (164)

Oost is het grootste district met bijna 23 duizend leden in 2004 en Zuid het kleinste district met 14.240 korfballers, waarvan het grootste deel lid is van een damesvereniging. Verder valt in Figuur 5.2a op dat in het noorden en zuiden van Nederland de clubs relatief klein zijn en dat in de

Randstad (Noordwest en Zuidwest) de clubs een stuk groter zijn. En hierbij is het grote aantal fusieclubs met veel leden in het westen nog niet eens meegerekend.

Figuur 5.2b

Aantal clubs en aantal leden per provincie, aantal inwoners per provincie en aantal korfballers gedeeld door het aantal inwoners (30-06-2004)

	clubs	leden	leden/club*	inwoners	inwoners/leden**
Friesland	66	8.494	128,7	630.539	.0135
Groningen	25	2.852	114,1	566.489	.0050
Drenthe	28	3.809	136,0	474.506	.0080
Overijssel	30	5.269	175,6	1.086.280	.0049
Gelderland	66	11.774	178,4	1.934.314	.0061
Utrecht	41	7.618	185,8	1.128.521	.0068
Flevoland	6	1.438	239,7	328.936	.0044
Noord Holland	51	8.712	170,8	2.543.336	.0034
Zuid Holland	93	23.348	251,1	3.401.439	.0069
Zeeland	19	2.648	139,4	374.920	.0071
Noord Brabant	102	12.381	121,4	2.375.116	.0052
Limburg	23	2.436	105,9	1.142.679	.0021

* vetgedrukt = onder het gemiddelde (164)

** vetgedrukt = hoogste en laagste gemiddelde

Een wat meer specifieke geografische analyse, een overzicht per provincie in Figuur 5.2b, bevestigt het beeld van de kleinere clubs in het noorden en zuiden en de grotere clubs in het westen; een korfbalvereniging in Zuid Holland heeft gemiddeld ruim 250 leden, een Limburgse club slechts iets meer dan 100. Verder valt op dat het kleine aantal relatief jonge verenigingen in Flevoland gemiddeld een hoog ledental heeft.

In heel Nederland korfballen gemiddeld 57 op de 10.000 mensen. In Friesland ligt dat aantal een stuk hoger op 135 per 10.000. Friesland wordt dan ook gezien als een echte korfbalgemeenschap; de clubs zijn er niet groot maar veel kleine Friese dorpen kennen een gezonde korfbalclub. Opvallend genoeg is er in de naastgelegen provincie Groningen veel minder sprake van een korfbalcultuur; daar beoefenen slechts 50 op de 10.000 mensen de sport in verenigingsverband. Andere opvallende cijfers in de laatste kolom van Figuur 5.2b vinden we bij de provincies Noord-Holland en Limburg. Noord Holland is de bakermat van het korfbal met Amsterdam als epicentrum, maar gedurende de afgelopen decennia zijn veel clubs in de voormalige korfbalbolwerken Amsterdam en Haarlem verdwenen of sterk gekrompen. Daarnaast is er ten noorden van de op korfbal georiënteerde Zaanstreek bijna geen club meer te vinden.

Limburg is in korfbalend Nederland een verhaal apart. In deze provincie is zo goed als niets van de Nederlandse korfbalcultuur terug te vinden; slechts 2 promille van de bevolking korfbalt bij in totaal niet meer dan 25 verenigingen (inclusief 2 fusieclubs). Het is een feit dat de gemengde

teamsport traditioneel niet populair is in katholieke gemeenschappen. In deze cultuur wordt het gemengd sporten afgekeurd wat ook de opkomst en populariteit van het dameskorfbal in Brabant en Limburg verklaart. Het dameskorfbal is echter geconcentreerd in oost Brabant en is in Limburg slechts sporadisch in het noordelijke deel van de provincie terug te vinden. En waar in Brabant met name rond de grote steden Eindhoven en Tilburg het gemengde korfbal nog wel zijn plaats heeft gevonden is dat in Limburg nooit gebeurt: slechts 5 van de 25 clubs spelen in de gemengde competitie.

Naast een vergelijking op basis van de geografische kenmerken district en provincie is er ook een analyse gedaan op basis van de urbanisatiegraad van de plaats waar de vereniging zich bevindt. In Figuren 5.3a en b zijn op basis van 5 niveaus van stedelijkheid²¹ zowel het aantal clubs als de grootte van de clubs in kaart gebracht.

Figuur 5.3a
Aantal clubs en aantal leden per mate van urbanisatie van de plaats waarin de club gevestigd is (absoluut en relatief)

	clubs	%	leden	%
> 250.000	35	6,4	5.792	6,4
100.000 - 250.000	55	10,0	11.899	13,1
50.000 - 100.000	43	7,8	9.113	10,0
25.000 - 50.000	84	15,3	19.286	21,2
< 25.000	333	60,5	44.689	49,2

Liefst 60,5% van alle korfbalverenigingen in 2004 blijkt gevestigd te zijn in een dorp met minder dan 25.000 inwoners en bij de verenigingen in die dorpen is bijna de helft van alle korfballers lid. Daarbij genomen het feit dat driekwart van alle clubs en ongeveer 7 op de 10 leden te vinden zijn in plaatsen met minder dan 50.000 inwoners kan gesteld worden dat korfbal een sport is die vooral in kleinere woonplaatsen beoefend wordt. Van de hele Nederlandse bevolking woont bijna een derde in een plaats met meer dan 100.000 inwoners maar nog geen 20% van de korfballers bevindt zich in die grote steden. In bijlage 3, waarin het percentage huishoudens waarin gekorfbald wordt in kaart is gebracht, is een bevestiging van dit beeld te zien.

²¹ In de hier gekozen indeling vallen de vier grote steden in categorie 1; de overige grote steden in categorie 2; de middelgrote plaatsen in categorie 3; de kleinere plaatsen in categorie 4 en de dorpen in categorie 5. Deze indeling is niet geheel gelijk aan de indeling van stedelijkheid zoals die door het CBS gebruikt wordt aangezien die indeling gebaseerd is op gemeenten in z'n geheel en de indeling zoals hier gebruikt op basis van de stad of het dorp waarin de club zich bevindt op zich. Na de herindeling van veel Nederlandse gemeenten zijn veel plaatsen namelijk samengevoegd tot één gemeente, wat in deze analyse een vertekend beeld kan geven

Figuur 5.3b

Aantal clubs naar grootte van de club (aantal leden) en mate van urbanisatie van de plaats waarin de club gevestigd is (absoluut en relatief; percentages per rij)

	< 50		50 - 150		150 - 250		250 - 350		> 350	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
> 250.000	6	17,1	14	40,0	6	17,1	7	20,0	2	5,7
100.000 - 250.000	5	9,1	13	23,6	15	27,3	15	27,3	7	12,7
50.000 - 100.000	2	4,7	15	34,9	14	32,6	7	16,3	5	11,6
25.000 - 50.000	3	3,6	23	27,4	22	26,2	26	31,0	10	11,9
< 25.000	25	7,5	209	62,8	76	22,8	12	3,6	11	3,3

De belangrijkste conclusie die uit Figuur 5.3b kan worden getrokken is dat de grootte van de club en de grootte van de plaats waarin de club gevestigd is niet duidelijk positief samenhangen: in de vier grote steden heeft slecht een kwart van de clubs meer dan 250 leden en 60% van de verenigingen met meer dan 350 leden is gevestigd in een plaats met minder dan 50.000 inwoners. Anderzijds blijkt wel dat kleine clubs vooral in kleine plaatsen te vinden zijn: in dorpen met minder dan 25.000 inwoners heeft slechts 7% meer dan 250 leden (tegenover 18,5% in heel Nederland).

Een nadere analyse van de urbanisatiegraad naar provincie levert weinig verrassende resultaten op: in de meer rurale provincies in het noorden (Friesland en in wat mindere mate Groningen, Drenthe) en zuiden (Zeeland, Noord Brabant, Limburg) bevindt het overgrote deel van de verenigingen zich vanzelfsprekend in de plaatsen met minder dan 25.000 inwoners; in de andere provincies zijn de clubs meer verdeeld over meer en minder stedelijke omgevingen. Alleen in de provincies Noord en Zuid Holland is echt een substantieel deel van de verenigingen te vinden in steden met meer dan 100.000 inwoners (resp. 43,1% en 34,4%).

Naast een analyse van de verdeling van leden en clubs over districten, provincies en stedelijke danwel rurale gebieden is het voor dit onderzoek ook waardevol om in kaart te brengen waar de verenigingen het snelst groeien of juist veel leden verliezen. In totaal had 60,8% van de 550 korfbalverenigingen uit het bestand in 2004 meer leden dan in 1995, waarbij opvalt dat 10,2% van alle verenigingen uit het bestand een ledengroei van meer dan 50% kende in de periode '95 - '04. Als we die 56 sterk groeiende verenigingen nader bekijken valt een aantal zaken op: ten eerste blijken de succesvolle verenigingen voornamelijk gevestigd in kleinere plaatsen (< 50.000 inwoners). In de 4 grote steden groeide de afgelopen 10 jaar niet één vereniging met meer dan 50%, in de overige steden (50.000 - 250.000 inwoners) slechts 6 verenigingen (10,7%). Verder valt op dat ongeveer de helft van deze groeiers - in Brabant en Limburg gevestigde - damesverenigingen betreft. Of dientengevolge de conclusie kan worden getrokken dat het dameskorfbal floreert wordt nader bekeken in § 5.3. Naast de twee genoemde zuidelijke provincies kende ook Gelderland een relatief hoog aantal sterke groeiers (14,3%). Daarentegen waren er in Drenthe en Overijssel geen

verenigingen met zo'n grote ledenwinst. In Flevoland groeiden 3 van de 6 clubs met meer dan 50% gedurende het afgelopen decennium.

Naast de verenigingen die groeiden en een klein aantal clubs dat in 2004 net zoveel leden had als in 1995 is er een aantal van 207 verenigingen in het bestand (oftewel 38%) die leden verloren in de periode '95 - '04. Van de verenigingen met een netto verlies verloor 60% tussen de 0 en 20 procent van de leden. De overige 40% verloor dus meer dan 20% van de leden in tien jaar tijd. Een analyse van deze 'probleemgevallen' leert dat deze redelijk verspreid over districten en provincies te vinden zijn en dat het zowel clubs in (grote) steden als kleine plaatsen betreft. Opvallend is wel dat 13 van de 35 clubs in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht tot deze grote verliezers behoort, meer dan één op de drie dus. Wanneer daarnaast bekend is dat in totaal 27 van deze 35 authentieke verenigingen in 'de grote 4' een verlies leden sinds 1995 mag geconcludeerd worden dat de situatie in deze sterk urbane gebieden zorgelijk is.

5.3 Dameskorfbal

Bijna één op de vijf korfbalverenigingen neemt uitsluitend deel aan de damescompetitie. In totaal zijn dat 102 damesverenigingen in het katholieke zuidoosten van het land. Deze competitie staat los van de reguliere (gemengde) competitie maar de clubs vallen sinds de fusie van het KNKV en de NDKB in 1994 wel onder de zelfde bond als alle andere korfballers. Aangezien het dameskorfbal wezenlijk verschilt van gemengd korfbal en duidelijk een eigen cultuur heeft is in deze paragraaf een aparte analyse gemaakt van deze tak van de familie.

De 102 dameskorfbalverenigingen uit het bestand dat voor deze analyse is gebruikt bevinden zich allen binnen een straal van ruim 100 kilometer gecentreerd rond het oosten van de provincie Brabant. Dat het dameskorfbal vooral populair is in kleinere gemeenschappen met een relatief sterke katholieke inslag blijkt uit het feit dat 96% van deze verenigingen gevestigd is in een plaats met minder dan 25.000 inwoners. Slechts 1 damesvereniging is te vinden in een plaats met meer dan 50.000 inwoners: Zigo uit Tilburg. De kleinschaligheid van deze tak van de sport is ook terug te zien in het ledenaantal per club: in 2004 had de gemiddelde damesvereniging 107 leden. Een groot verschil met het nationale gemiddelde van 164 per club. Ook de standaarddeviatie van het gemiddeld aantal leden per club is lager; driekwart van de damesclubs heeft tussen de 50 en 150 leden en slechts 6% heeft meer dan 200 leden.

Dat het dameskorfbal gezond is blijkt uit de gemiddelde groei van zo'n 30% over de afgelopen 10 jaar. 20 verenigingen werden kleiner sinds het midden van de jaren '90; 79 clubs groeiden en zorgden zo dat het aantal leden van de afdeling dameskorfbal tussen 1995 en 2004 steeg van 8.364 tot 10.906. Aangezien deze groei groter is dan die van het KNKV als geheel steeg het relatieve aandeel van dameskorfbal grofweg van 10% tot 12%.

5.4 Fusies

Het samengaan van twee of meerdere clubs tot één nieuwe vereniging is een fenomeen dat al sinds tijden plaatsvindt in de sportwereld. In 1930 fuseerden in Amsterdam de oudste korfbalverenigingen ter wereld: de schoolclubs DEV en DTV, waarvan louter leerlingen van de betreffende HBS lid mochten zijn, gingen op in DTV, wat vanaf dan 'De Twee Vijfjarigen' zou betekenen. In 1995 fuseerde DTV weer, nu met het Amsterdamse Allen Weerbaar, waardoor de oudste club van Nederland en van de wereld anno 2004 nog steeds voortleeft. Maar fusies zijn daarbij onafwendbaar geweest. In deze paragraaf zullen net als in de rest van dit hoofdstuk alleen cijfers gepresenteerd worden met betrekking tot kenmerken van fuserende verenigingen en de ontwikkeling van fusieclubs zelf.

In de analyseperiode 1995 - 2004 zijn 26 nieuwe verenigingen ontstaan als gevolg van een fusie van twee of drie verenigingen. De helft van de 26 fusies blijkt in de Hollandse provincies plaats te vinden; in de Randstad dus, en het is dan ook niet verrassend dat ruim een kwart van alle fusies clubs in de 4 grote steden betreft en ongeveer tweederde van de 26 fusies in steden met meer dan 100.000 inwoners plaatsvond. Dat is om een tweetal redenen logisch: ten eerste hebben de clubs in de grotere steden het moeilijk, zoals eerder dit hoofdstuk al duidelijk werd. Daarnaast zijn er in sterk urbane gebieden vaak meer mogelijkheden om initiatieven tot samenwerking te ontplooiën.

Er is een aantal redenen voor clubs om te besluiten tot een fusie te komen. Enerzijds kan het initiatief vanuit de clubs zelf komen, óf omdat de ledenaantallen of financiën het noodzakelijk maken, óf omdat de verenigingen gewoon meer kansen zien wanneer ze samen verder gaan. Anderzijds kan een fusie min of meer opgelegd worden door de betreffende gemeente, bijvoorbeeld door het aantal accommodaties in te krimpen of subsidies in te trekken. Het algemene beeld van een fusie is dat twee of meerdere clubs die het om wat voor reden dan ook moeilijk hebben samen gaan om als eenheid sterker te worden. Dat 'sterker worden' blijkt in de praktijk, in ieder geval wat betreft de ledenaantallen, vaak een illusie. Eerder in dit hoofdstuk werd al gesteld dat bij fusies niet zondermeer geldt $1 + 1 = 2$. Kijkend naar de fusies van de afgelopen tien jaar kan het best gesteld worden $1 + 1 = 1,65$.

Figuur 5.4
Cijfers met betrekking tot fusieclubs

Korfbalfusies in Nederland 1995 - 2004			
Totaal: 58 oude clubs zijn opgegaan in 26 nieuwe		Gem. ledenverloop in het jaar van de fusie: -47	
Per district:		Mate van urbanisatie:	
Noord	11,5%	> 250.000	26,9%
Noordwest	23,1%	100.000 - 250.000	34,6%
Oost	7,7%	50.000 - 100.000	19,2%
Zuid	23,1%	25.000 - 50.000	11,5%
Zuidwest	34,6%	< 25,000	7,7%
		Gem. ledenverloop oude clubs tot fusie*: -9,1	
		Gem. ledenverloop nieuwe club na fusie**: -7,6	
* ledenverloop van de oude clubs vanaf 1995 tot het fusiejaar. Het betreft de clubs die tussen 1996 en 2004 gefuseerd zijn			
** ledenverloop vanaf het fusiejaar tot 2004. Het betreft de clubs die tussen 1995 en 2001 gefuseerd zijn			

Rechtsboven in Figuur 5.4 is te zien dat een fusievereniging in haar eerste jaar gemiddeld 47 leden minder heeft dan de oude verenigingen het jaar voorafgaand aan de fusie. Voor een deel is dit getal te verklaren door onjuiste en overlappende ledentellingen maar desondanks is het duidelijk dat het samengaan van verenigingen leden kost, bijvoorbeeld leden die het niet eens zijn met de fusie of het nieuwe complex te ver weg vinden. Van de 26 fusies waren er slechts 4 die de nieuwe start maakten met (iets) meer leden dan de opgeheven verenigingen bij elkaar hadden, net voor de fusie.

Aangezien deze cijfers dus waarschijnlijk niet geheel betrouwbaar zijn en nog te weinig duidelijkheid bieden is ook gekeken hoe de oude verenigingen het de jaren voor de fusie deden en hoe de nieuwe club het de jaren na de fusie deed. Uitgaande van het feit dat terugloop van de ledenaantallen een belangrijke reden voor fuseren is gaan we uit van de hypothese dat de oude verenigingen de jaren voorafgaand aan de fusie leden verloren hebben. Dat blijkt deels waar: het gemiddeld ledenverloop van de opgeheven clubs tot aan de fusie is -9.1. Van de 22 geanalyseerde verenigingen (fusies vanaf 1996) waren er echter 11 die krompen in die jaren en 11 die stegen. Het gemiddeld verlies van 9.1 leden is dus ontstaan doordat de clubs die krompen gemiddeld meer verloren dan de anderen aan leden wonnen. Ondanks dit gemiddelde verlies kan niet zondermeer gesteld worden dat verenigingen die fuseren in de jaren daarvoor verlies hebben geleden.

Interessanter wellicht is het om te bekijken hoe fusieclubs het de eerste jaren na de fusie doen. Zijn clubs na het samengaan beter in staat ledenwinsten te boeken? In Figuur 5.4 is te lezen dat de clubs ook in de jaren na een fusie leden verliezen: gemiddeld 7,6 per vereniging. Van de 25 geanalyseerde clubs (fusies t/m 2001) daalde het aantal leden van 15 onder hen in de jaren na de nieuwe start. In het algemeen blijkt dus dat verenigingen het na een fusie gemiddeld iets beter doen dan ervoor maar dat een groot deel de neerwaartse spiraal niet heeft weten om te zetten in een stijgende lijn.

5.5 Grootte en groei

Wanneer het KNKV effectieve instrumenten wil ontwikkelen om verenigingen te laten groeien zal er een differentiatie moeten komen in het geheel van 576 korfbalverenigingen. Op basis van de data die in dit hoofdstuk gebruikt zijn, de ledencijfers van de afgelopen 10 jaar afkomstig uit het WSF-bestand, kan een indeling gemaakt worden in verschillende soorten clubs. Vervolgens kan per groep een andere beleidsstrategie gekozen worden.

Over de 576 verenigingen die Nederland in 2004 kent zijn zo'n 98 duizend korfballers verdeeld, wat neerkomt op gemiddeld ongeveer 170 leden per club. De standaarddeviatie is 119, wat wil zeggen dat de verenigingen ver rond het gemiddelde verspreid zijn. Dat blijkt duidelijk uit het feit dat de helft van de 98.000 korfballers bij de grootste 150 verenigingen speelt. Die andere 49.000 zijn verspreid over 426 kleinere clubs. Van alle korfbalverenigingen zijn er 176 die in 2004 minder dan honderd leden hadden, dat is 31% van alle clubs. Naast de grootte van de clubs is ook de ontwikkeling van de afgelopen 10 jaar van belang om een differentiatie aan te kunnen brengen. In § 5.2 is al geanalyseerd waar de verenigingen zich bevinden die groeien en waar de meeste clubs met ledenverlies te vinden zijn. Daaruit bleek al dat ongeveer 60% van de clubs in 10 jaar tijd gegroeid was en 38% kleiner was geworden.

Met de twee bovengenoemde factoren grootte en groei is een indeling te maken naar vier soorten korfbalverenigingen: grote clubs die groeien, grote clubs die krimpen, kleine clubs die groeien en kleine clubs die krimpen. De grens tussen grote en kleine clubs is getrokken bij het gemiddelde van 170 leden. In figuur 5.5 is dit schematisch te zien, waarbij de vier soorten clubs de labels 'sterk', 'bedreigd', 'kansrijk' en 'zwak' hebben gekregen.

Figuur 5.5
Differentiatie naar vier soorten clubs op de kenmerken 'grootte' en 'groei'

<i>grootte</i> / <i>groei</i>	Ledengroei	Ledenverlies
Groot	Sterk	Bedreigd
Klein	Kansrijk	Zwak

Verenigingen die relatief groot zijn en het laatste decennia ook nog eens leden gewonnen hebben krijgen het label 'sterke vereniging'. De clubs in deze categorie behoeven logischerwijs weinig aandacht in een probleemgerichte beleidsvisie maar dienen eerder als 'het goede voorbeeld'. Clubs die in 2004 meer dan 170 leden hadden maar wel verloren hebben sinds 1995 krijgen het label

'bedreigd'. De verenigingen zijn weliswaar bovengemiddeld groot maar er is een ontwikkeling aan de gang die gestopt dient te worden. De verenigingen die relatief klein zijn maar het afgelopen decennium wel gewonnen hebben worden hier onder de noemer 'kansrijk' gevat. Ondanks het kleine aantal leden en dus de smalle basis met vaak ook een krap kader heeft deze club kans gezien te groeien de afgelopen 10 jaar, wat kansen biedt voor de toekomst. De laatste groep vormen de 'zwakke' korfbalverenigingen. Een beneden-gemiddeld aantal leden dat ook nog eens slinkt. Deze verenigingen kampen vaak met veel problemen op sportief, financieel en organisatorisch gebied. De basis van deze clubs is veelal fragiel en ze verdienen dan ook veel aandacht in de beleidsplannen van het korfbalverbond.

Figuur 5.6
Korfbalverenigingen in vier segmenten

	aantal verenigingen	district veel ↔ weinig	urbanisatiegraad veel ↔ weinig
Sterk	149	NW - O - ZW - N - Z	KG - S - MGS - D - GS
Bedreigd	71	NW - O - ZW - Z - N	GS - MGS - S - KG - D
Kansrijk	194	Z - N - O - ZW - NW	D - S - KG - MGS - GS
Zwak	162	N - NW - O - ZW - Z	GS - MGS - D - S - KG

Figuur 5.6 laat zien dat een derde van alle verenigingen in de categorie kansrijk valt. De meeste kansrijke verenigingen zijn te vinden in district Zuid. Daarbij valt op dat 69 van de 80 kansrijke clubs in Zuid damesverenigingen zijn. Verder valt op in bovenstaande figuur dat een relatief laag aantal clubs in de categorie 'bedreigd' valt en dat 'bedreigde' en 'zwakke' clubs voornamelijk in de Grote Steden en Middelgrote Steden te vinden zijn. In de plaatsen met de hoogste urbanisatiegraad (4 grote steden) valt 88% van de clubs in de categorie 'zwak' of 'bedreigd'. In de kleine gemeenten is 53% van alle verenigingen 'sterk' en in de dorpen is 47% 'kansrijk'.

Om een optimaal ledenbeleid te kunnen voeren is het van belang dat het KNKV de vier beschreven segmenten afzonderlijk benadert; bij zwakke clubs zijn andere maatregelen nodig dan bij kansrijke verenigingen. Bij korfbalclubs uit de segmenten sterk en kansrijk zal na nadruk moeten liggen op continuering. Daarnaast kunnen deze clubs een voorbeeldfunctie hebben voor de andere verenigingen. Zo zouden de sterke verenigingen wellicht een regionaal steunende of faciliterende functie kunnen hebben voor de zwakke clubs en zou het beleid dat de afgelopen tien jaar bij kansrijke clubs is gevoerd als blauwdruk gebruikt kunnen worden voor zwakke clubs. Met name de zwakke clubs verdienen buitengewoon veel aandacht van de beleidsmakers. Veel van deze verkeren op de rand van de afgrond en hebben geen middelen om het tij te keren. Van de 162 zwakke clubs bevinden er zich relatief veel in de grotere steden en in de dorpen. In de steden kan fusie of verhuizing een optie zijn, in dorpen zijn daar vaak minder mogelijkheden voor.

5.6 Terugblik

Het KNKV is verdeeld in 5 districten waarvan Noordwest en Oost de meest leden hebben. Zuid heeft het minste aantal korfballers en ook het minste aantal leden per club. Uitgesplitst naar provincie blijken in Friesland relatief de meest mensen te korfballen en in Limburg de minste. In heel Nederland korfballen gemiddeld 57 op de 10.000 inwoners. Daarnaast blijken veruit de meeste korfbalverenigingen gevestigd in kleine plaatsen; bijna de helft van alle korfballers is lid van een club in een plaats met minder dan 25.000 inwoners. In de periode 1995 - 2004 kende 60% van alle verenigingen een ledengroei en 10% zelfs een ledengroei van meer dan 50%. Het ware met name de clubs in de kleine plaatsen (waaronder relatief veel damesverenigingen) die groeiden. Daar tegenover staat een percentage van 38% van alle clubs die leden verloren in het genoemde decennium. Met name in de grote steden werden veel clubs kleiner. Een fusie tussen 2 of meerdere verenigingen blijkt vaak geen oplossingen tegen teruglopende ledenaantallen: meer dan de helft van de fusieclubs nog de negatieve spiraal na het samengaan niet ombuigen. Overigens ging de daling na de fusie gemiddeld wel minder snel dan voor de fusie. Alle verenigingen kunnen opgedeeld worden in 4 groepen met de labels 'sterk', 'bedreigd', 'kansrijk' en 'zwak'. Het is positief om te zien dat het overgrote deel van de verenigingen in de groepen 'sterk' en 'kansrijk' terug te vinden is. Aan de groepen 'bedreigd' (71 clubs) en 'zwak' (162 clubs) zal het KNKV in de nabije toekomst veel aandacht moeten schenken.

6

Het profiel van de korfballer

Het zesde hoofdstuk van deze scriptie vormt een nadere blik op de vraag naar korfbal. Doel van dit hoofdstuk is het zo duidelijk mogelijk in kaart brengen van de latente vraag. Dit doel wordt bereikt door het analyseren van de manifeste vraag en het beschrijven van een sociaal, cultureel en economisch profiel waaraan de korfballer in algemene zin voldoet. Vervolgens wordt gekeken waar zich de meeste mensen bevinden die aan dat profiel voldoen en worden zo kansgebieden gemarkeerd.

6.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is de vraag naar korfbal geanalyseerd aan de hand van de ledenaantallen van verenigingen uitgesplitst naar een aantal factoren. Daarnaast zal in hoofdstuk 8 een globaal toekomstscenario voor de ontwikkeling van de ledencijfers beschreven worden. Om de doelstelling van dit onderzoek te bereiken is het nodig dieper op deze vraagkant in te gaan. Hoofdstuk 5 heeft antwoord gegeven op de vraag waar de manifeste korfbalvraag zich bevindt; nu is het van belang te beschrijven waar de latente korfbalvraag het grootst is en in welke gebieden pogingen om de sport te laten groeien nagenoeg kansloos zijn.

De methodologie die gebruikt wordt om deze latente vraag in kaart te brengen is besproken in hoofdstuk 4. Door middel van een analyse op meerdere informatiebronnen en statistische bestanden wordt getracht een eenduidig profiel van 'de korfballer' te omschrijven. Vervolgens wordt onderzocht in welke gebieden dit profiel het duidelijkst terug te vinden is. Op die manier kunnen kansgebieden voor de korfbalsport herkenbaar worden. Om het profiel van de korfballer scherp in beeld te krijgen wordt het AVO'99²² bestand gebruikt. Uit het bestand van 6.125 geïnterviewde huishoudens (totaal 13.490 respondenten) zijn alle korfballers gelicht en deze groep is op sociale, culturele en economische kenmerken geanalyseerd. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van een beknopte profielanalyse zoals deze in 2000 in opdracht van het korfbalverbond is uitgevoerd en waarin ondermeer kenmerken als welstand, gezinsfase en lifestyle voor zowel korfballers als oud-korfballers in kaart zijn gebracht. De geografische component van de vraaganalyse is in § 6.4 geoperationaliseerd in een indeling van Nederland in 40 gebieden van welke zowel de korfbaldeelname als een aantal statistische gegevens bekend zijn. Per gebied kan bekeken worden in hoeverre het profiel van de korfballer vertegenwoordigd is. Ook is door een koppeling van de gegevens van korfbaldeelname en sociale achtergrond getracht verbanden op het niveau van deze COROP-regio's te ontdekken.

²² AVO staat voor Algemeen Voorzieningengebruik Onderzoek. Dit is een periodiek onderzoek waarbij sinds 1979 iedere vier jaar een populatiesteekproef wordt ondervraagd over het gebruik van voorzieningen op het gebied van bijvoorbeeld, sport, cultuur en zorg. In dit onderzoek zijn de gegevens uit 1999 gebruikt aangezien die uit 2003 nog niet beschikbaar waren.

6.2 De Korfballer in het AVO

Het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 1999 is het zesde AVO-onderzoek sinds 1979. Dit onderzoek wordt vierjaarlijks uitgevoerd in opdracht van het Centraal Bureau voor de Statistiek en is bedoeld om inzicht te krijgen in het gebruik van sociale en culturele voorzieningen. Factoren die in het onderzoek behandeld worden zijn onder meer sportbeoefening, lidmaatschap van een vereniging (sport, cultureel etc.), bezoek aan culturele of recreatieve activiteiten en persoonskenmerken als gezinssituatie, inkomen en onderwijsniveau. AVO'99 is een bestand van 13.490 respondenten uit 6.125 verschillende huishoudens afkomstig uit een representatieve steekproef van de gehele Nederlandse bevolking boven de 6 jaar.

Figuur 6.1

Participatie aan een sport in het algemeen en korfbal in het bijzonder minimaal één keer gedurende de 12 maanden voorafgaand aan het onderzoek (1999)

	Sport algemeen	Korfbal
Wel beoefend	9.011 (66,8%)	148 (1,1%)
Niet beoefend	4.479 (33,2%)	13.342 (98,9%)
Totaal	13.490 (100%)	13.490 (100%)

Bron: AVO'99

Uit figuur 6.1 blijkt dat tweederde van de Nederlanders boven de 6 jaar minimaal één keer een van de sporten uit het AVO-onderzoek heeft beoefend in het jaar voorafgaand aan het onderzoek. 1,1% van alle respondenten heeft in dat jaar gekorfbald en uit de tabel is ook af te leiden dat van iedereen die een sport beoefende 1,6% korfbalde. Figuur 6.2 laat zien dat in het algemeen ongeveer de helft van alle sporters lid is van een vereniging en 35% van de sportbeoefenaars dit in competitieverband doen. Daarnaast blijken lidmaatschap en competitiedeelname samen te hangen met de aard van de sport (team of individueel): teamsporters zijn significant vaker lid van een club en spelen significant vaker in competitieverband dan mensen die gedurende de periode van onderzoek een (semi-)individuele sport hebben beoefend²³. De belangrijkste conclusie voor de korfbalsport is dat deze sport zich van de 12 genoemde sporten in figuur 6.2 de meest georganiseerde mag noemen: 72,9% van de respondenten die gedurende de periode van onderzoek gekorfbald hebben deden dat als lid van een korfbalvereniging en 68,2% speelde in competitieverband; hogere percentages dan bij de andere genoemde sporten. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat korfbal in tegenstelling tot sporten als voetbal, basketbal en tennis geen sport is die bijvoorbeeld op straat of tijdens de vakantie beoefend wordt. Daarnaast kennen veel individuele sporten als golf, squash, paardensport en fitness geen cultuur waarbinnen clubs en competities een grote rol spelen.

²³ het verband tussen aard van de sport en competitiedeelname is sterk (correlatiecoëfficiënt $-0,850$; 72,3% verklaarde variantie) en dat tussen aard van de sport en lidmaatschap matig sterk ($-0,559$; 31,2% verklaarde variantie) bij een betrouwbaarheid van 95% (zie bijlage 5)

Figuur 6.2

Percentages lidmaatschap en competitiedeelname uitgesplitst naar sport in het algemeen, korfbal, vijf andere teamsporten en zes populaire (semi-) individuele sporten (1999)

	Beoefend als lid	Beoefend in competitie	Totaal AVO (=100%)
Sport algemeen	48,9% (4.410)	35,0% (3.155)	9.011
Korfbal	72,9% (108)	68,2% (101)	148
Basketbal	28,0% (58)	33,3% (69)	207
Handbal	60,5% (69)	59,7% (68)	114
Hockey	62,4% (93)	62,4% (93)	149
Voetbal (veld)	62,9% (754)	65,6% (786)	1.199
Volleybal	44,1% (250)	41,4% (235)	567
Fitness	49,6% (798)	15,1% (242)	1.608
Golf	34,2% (69)	16,3% (33)	202
Paardensport	38,3% (151)	27,2% (107)	394
Schaatsen	12,3% (88)	10,5% (75)	715
Squash	10,7% (40)	6,7% (25)	374
Tennis	56,1% (640)	34,1% (389)	1.140

Bron: AVO'99

Vetgedrukt: hoogste en laagste percentages

In het AVO-bestand is een aantal achtergrondkenmerken opgenomen waarop de korfballer geanalyseerd kan worden. In figuur 6.3 zijn alle korballers (kolom 1), alle sporters (kolom 2) en alle respondenten (kolom 3) uit AVO'99 voor een aantal kenmerken uitgesplitst, te weten geslacht, leeftijd, verzorgingspositie, inkomen, onderwijsniveau, gezinssituatie, etniciteit en religie. Het betreft hier relatieve verdelingen waarvan de kolomtotalen per categorie 100% zijn. Het is interessant om te zien hoe het aantal korballers over de verschillende sociale groepen verdeeld is, maar ook in hoeverre deze verdeling afwijkt van die binnen de groep van alle sporters of zelfs de gehele bevolking. Daarbij valt allereerst op dat het aantal vrouwen bij korfbal relatief hoog is, verklaard door de dameskorfbal competitie die ruim 10.000 vrouwelijke leden kent. De algemene sportdeelname per geslacht ligt ongeveer gelijk aan de verdeling over de hele bevolking.

Uit onderzoek in 1998 (Van den Heuvel & Van der Werff, 1998) bleek al dat korfbal in Nederland een van de sporten is met de laagste gemiddelde leeftijd. In 1995²⁴ was de gemiddelde korfballer 22 jaar oud. Van de 25 sporten uit het onderzoek was alleen bij vechtsport (18), basketbal (19), honkbal (20) en handbal (21) de gemiddelde leeftijd lager. In AVO'99 is 55,4% van de korballers onder de 20 jaar; van alle sporters is 25,4% onder die leeftijd. In samenhang met de jonge leeftijd is ook het relatieve aandeel van scholieren / studenten en gezinnen met kinderen hoog binnen de groep korballers. Hieruit kan geconcludeerd worden dat veel kinderen jong gaan korballen maar vanaf hun 20^e de sport de rug toe keren. Verder valt op dat de korfbaldeelname in de leeftijdscategorieën van jong tot oud een dalende lijn te zien geeft.

²⁴ Cijfers afkomstig uit AVO'95 en gepubliceerd in Van den Heuvel & Van der Werff, 1998

Figuur 6.3
Achtergrondkenmerken van de korfballer in vergelijking met alle sporters en de gehele bevolking (volgens steekproef AVO)

	Percentage van alle korfballers	Percentage van alle sporters	Percentage van de bevolking
Geslacht			
Man	40,5	48,8	48,5
Vrouw	59,5	51,2	51,5
Leeftijd			
6-11	30,4	11,7	8,5
12-19	25,0	13,7	10,6
20-29	14,2	14,4	12,4
30-39	13,5	19,0	17,8
40-49	8,8	15,7	16,2
50-59	4,1	12,4	14,1
60-69	3,4	8,5	10,6
70+	0,7	4,5	9,9
Verzorgingspositie			
School / studie	54,7	25,8	19,2
Werkend	33,4	49,0	46,0
Werkloos / WAO	3,4	7,2	9,1
Pensioen / VUT / AOW	1,4	9,2	15,4
Huishouding	6,1	7,5	8,2
Onbekend	0,7	1,4	2,1
Inkomen			
Laag	18,4	15,8	21,3
Midden	33,8	38,4	39,1
Hoog	47,8	45,8	39,6
Onderwijsniveau*			
Geen (ook: nog bezig)	46,6	21,1	16,8
Lager onderwijs	4,7	10,2	16,6
LBO / VMBO	16,9	24,9	28,0
MBO / HAVO / VWO	21,0	26,8	24,2
Hoger onderwijs	10,8	17,0	14,5
Gezinssituatie			
Alleenstaand	5,4	9,7	12,3
Inwonend kind	31,8	18,2	14,6
Gezin zonder kinderen < 14 jr.	25,0	40,1	44,5
Gezin met kinderen < 14 jr.	37,8	32,0	28,6
Etniciteit			
Nederlands	94,6	94,5	93,0
Turks / Marokkaans	0,7	0,7	1,4
Surinaams / Antilliaans	0,7	0,9	1,1
Indisch / Moluks	2,0	1,0	1,2
Overig	2,0	2,8	3,2
Religie			
Geen	45,9	42,0	39,5
Katholiek	16,9	30,8	31,2
Nederlands Hervormd	20,3	14,8	15,7
Gereformeerd	11,5	7,5	7,7
Overige religies	5,4	5,0	5,9

Bron: AVO'99

* hoogst afgeronde opleiding

Voor 30-plussers geldt dat de relatieve korfbaldeelname achterblijft bij de bevolkingsopbouw en de sportdeelname in het algemeen. Ter illustratie: van alle sporters is 25,4% boven de vijftig, van alle korfballers slechts 8,2%. Gezien de vergrijzing van de samenleving lijkt het voor het korfbalverbond een zinvolle doelstelling ouderen meer aan het korfballen te houden danwel te krijgen.

Het feit dat 46,6% van de korfballers nog geen opleiding heeft afgerond is een gevolg van het grote aantal jonge korfballers. Wanneer alleen respondenten die wel een opleiding hebben afgerond in ogenschouw worden genomen blijkt de gemiddelde korfballer een wat hoger opleidingsniveau te hebben dan de niet-korfballer maar deze correlatie is zo klein²⁵ dat op basis hiervan zeker niet geconcludeerd mag worden dat korfbal een elitaire sport is. Het inkomensniveau duidt hier eveneens niet op; de korfballer verschilt nauwelijks van de andere sportbeoefenaars. Wel is het zo dat mensen die een sport beoefenen in het algemeen een hoger opleidingsniveau en inkomen hebben dan niet sporters. Tenslotte blijkt uit de analyse naar sociaal-economische kenmerken dat mensen die een religie aanhangen minder sporten dan mensen die niet religieus zijn. Specifiek voor korfbal geldt dat een relatief groot aantal beoefenaars niet gelovig is; met name het kleine aandeel van de katholieken in de korfbalsport valt op. Dit fenomeen is eerder ter sprake gekomen in hoofdstuk 2 en 5: In het katholieke zuiden van het land wordt de sport weinig beoefend omdat het gemengde karakter van de sport niet binnen de katholieke normen en waarden past. Het dameskorfbal levert in deze cultuur geen morele bezwaren op. In protestantse kringen wordt wel bovengemiddeld vaak gekorfbald.

Naar aanleiding van figuur 6.3 kan ook een profiel van 'de korfballer' omschreven worden. Op basis van deze gegevens zou de gemiddelde korfballer dan een vrouw (of beter gezegd: meisje) tussen de 6 en 19 jaar zijn die op de basisschool zit en daarna MBO, HAVO of VWO gaat doen. Ze komt uit een niet-religieus of protestants Nederlands gezin met een bovenmodaal inkomen. Wanneer de dameskorfballers uit de steekproef zouden worden weggelaten zou het verschil tussen de geslachten waarschijnlijk verdwijnen en zou de vrouw uit het bovengenoemde profiel ook een man kunnen zijn.

6.3 Profielanalyse KNKV

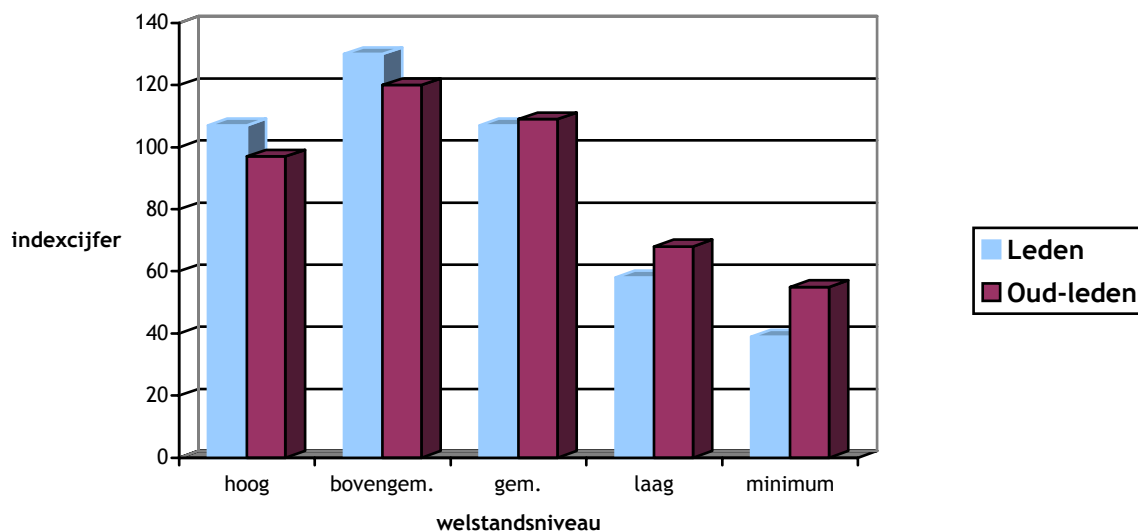
Naast de profielanalyse op basis van het AVO'99-bestand wordt in deze paragraaf een beknopte profielschets beschreven die in 2000 in opdracht van het KNKV is uitgevoerd (PTT Mediaservice, 2000) en waarin zowel voor de leden als oud-leden van de bond een profiel wordt geschetst²⁶. Geografisch gezien blijken er geen grote verschillen tussen de verdeling van leden en oud-leden. De

²⁵ Spearman's Rho = .026 bij een betrouwbaarheid van 95%

²⁶ Deze analyse is gedaan op een bestand van 158.489 (oud-) leden van het Korfbalverbond. Daarnaast is het postcode segmentatiesysteem van Geo-Marktprofiel gebruikt om het profiel geografisch te kunnen plaatsen. Geo-Marktprofiel kent de drie hoofdimensies welstand, gezinsfase en urbanisatie

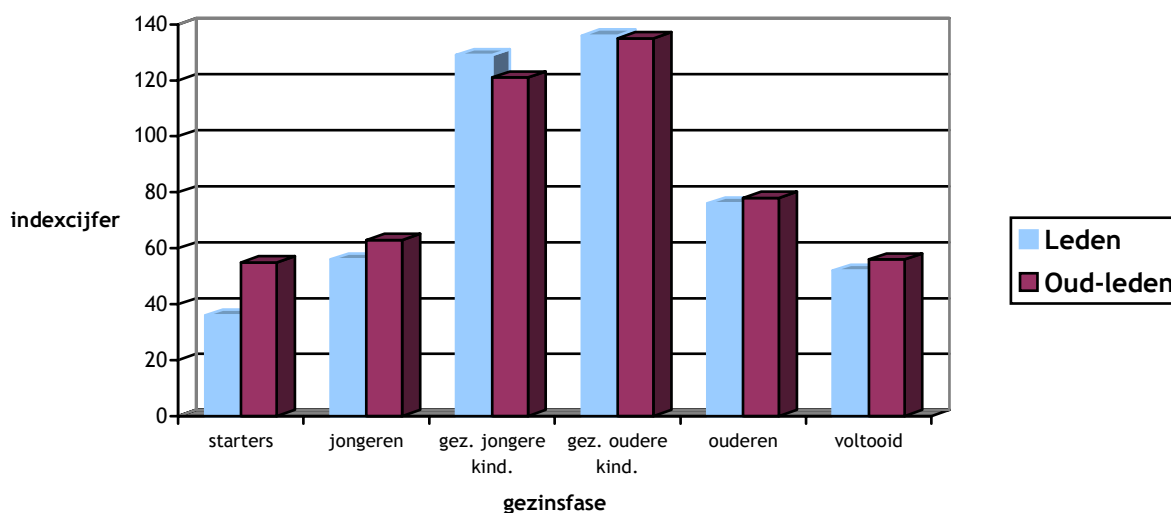
penetratiegraad²⁷ van oud-leden is het hoogst in Friesland, Drenthe en oost Brabant en het laagst in Groningen, Zeeland en Limburg; een zelfde beeld is te zien bij de nog actieve leden in 2000.

Figuur 6.4a
Welstandsniveau leden en oud-leden (index)

Bron: Profielanalyse Korfbalverbond

Figuur 6.4b
Gezinsfase leden en oud-leden (index)

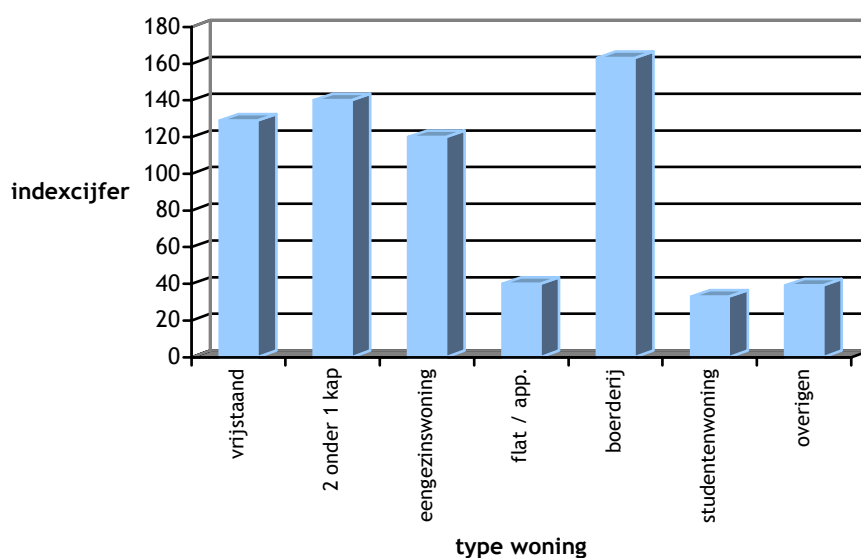
Bron: Profielanalyse Korfbalverbond

Een analyse naar welstand en gezinsfase laat zien dat zowel leden als oud-leden relatief welvarend zijn en dat het relatief vaak gezinnen betreft. Figuur 6.4 betreft een geïndexeerde meting, dat wil

²⁷ Het aantal huishoudens waarin gekorfbald wordt gedeeld door alle huishoudens in die wijk (PTT Post Mediaservice, 2000)

zeggen dat het relatieve aantal leden en oud-leden (per huishouden) is gewogen aan het relatieve aantal huishoudens in Nederland per categorie. Een score van 100 betekent dus dat de proportie korfballers gelijk is aan de proportie van de hele bevolking in die categorie. De conclusie uit figuur 6.4a is dat leden van het korfbalverbond relatief hoog opgeleid zijn en dat dit in mindere mate ook voor oud-leden geldt. Daarnaast is er sprake van een sterke oververtegenwoordiging van gezinnen

Figuur 6.5
Type woning leden KNKV (index)

met kinderen in huishoudens waarin wordt of werd gekorfbald. In huishoudens bestaande uit starters of jongeren wordt relatief erg weinig gekorfbald; ook de oud-leden zijn daar ondervertegenwoordigd. Dat er onder ouderen relatief weinig gekorfbald wordt is niet verrassend. Naast welstandsniveau en gezinsfase is de korfbaldeelname op nog een aantal interessante kenmerken geanalyseerd. Zo blijken huishoudens waarin gekorfbald wordt relatief groot te wonen. Opvallend is vooral dat een relatief groot deel van de korfbalhuishoudens in een boerderij (of tuinderij) blijkt te wonen. Daarnaast wonen korfballers meer dan gemiddeld in een vrijstaand huis, twee onder één kap of gezinswoning (rijtjeshuis). In kleinere behuizingen zijn relatief weinig korfballers woonachtig. Uit dit onderzoek blijkt ook dat leden van het KNKV vooral in buurten wonen met voornamelijk nieuwere huizen (gebouwd na 1970). Verder wonen leden van het verbond vaker dan gemiddeld in een buurt met veel of alleen maar koopwoningen met (grote) tuinen, veel tweeverdieners en weinig tot zeer weinig allochtonen, gepensioneerden, werklozen en studenten. De afstand tot een supermarkt of winkelcentrum is voor een huishouden waarin gekorfbald wordt bovengemiddeld groot (meer dan 1 kilometer). Een laatste interessante analyse uit dit onderzoek heeft betrekking op het bezit van motorvoertuigen. De autopenetratie per 6-positie postcodegebied blijkt in gebieden waar korfballers wonen groter dan gemiddeld. In die postcodegebieden heeft

48,6% een penetratiegraad van 100% of meer, wat neerkomt op minimaal één auto per huishouden. Van alle Nederlandse huishoudens heeft 30,4% een penetratiegraad van meer dan 100%. Ook blijken korfbal-huishoudens vaker dan gemiddeld een middenklasse auto te hebben van maximaal 7 jaar oud. Lidmaatschap van het korfbalverbond en het bezit van (minimaal één) motor in een postcodegebied blijken ook positief samen te hangen.

6.4 Sociaal-geografische analyse van de korfballer

Binnen het kader van dit onderzoek is het onmogelijk een gedetailleerde geografische analyse te maken van bijvoorbeeld alle 483 gemeenten in Nederland²⁸. Anderzijds is een analyse op basis van de in hoofdstuk 5 gebruikte geografische verdeling in districten of provincies te onnauwkeurig. Het is dus van belang een geografische indeling van Nederland te vinden op basis waarvan een zinvolle analyse van de korfballer gemaakt kan worden. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert in haar onderzoeken tal van landelijk dekkende indelingen: provincies, economisch-geografische gebieden, onderwijsgebieden, landbouwgebieden, politiegebieden, COROP-gebieden etcetera. Voor dit onderzoek zijn met name twee van de genoemde indelingen relevant: de economisch-geografische gebieden en de COROP-gebieden.

Volgens de CBS-indeling is Nederland opgedeeld in 129 economisch-geografische gebieden. Dit aantal is voor het laatst aangepast na de volkstelling in 1960 en de indeling stamt oorspronkelijk uit 1920. COROP dankt haar naam aan de Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma en de indeling is ontwikkeld rond 1970. COROP verdeelt Nederland in 40 regio's. Om meerdere redenen is ervoor gekozen om als eenheid van geografische analyse de laatstgenoemde indeling te gebruiken. Ten eerste ligt hier een praktische overweging aan ten grondslag: een analyse op basis van de 129 economisch-geografische gebieden zou weliswaar meer gedetailleerde uitkomsten bieden, maar zoals gold voor een analyse per gemeente geldt ook voor deze analyse dat de omvang en complexiteit dit onderzoek te buiten zouden gaan. Ten tweede spreekt als voordeel dat de COROP indeling een gangbare geografische methode is; zowel CBS als SCP, RIVM en overheden hanteren de indeling.

Ieder COROP-gebied bestaat uit meerdere gemeenten en ligt in zijn geheel binnen 1 provincie (de COROP-indeling is een tussenvorm van een indeling in gemeenten en een indeling in provincies). Anders gezegd: iedere provincie bestaat uit een aantal (1 tot 6) COROP-gebieden en ieder COROP-gebied bestaat uit meerdere gemeenten (2 tot 33). De bevolkingsaantallen per gebied liggen grofweg tussen de 100.000 en 1.400.000 (behalve de uitschieter Delfzijl en omgeving met slechts 52.000 inwoners). De indeling wordt ook wel een nodale indeling genoemd; een eenheid bestaat uit

²⁸ Nederland telt in 2004 een aantal van 6398 plaatsen die verdeeld zijn over 483 gemeenten. In 2000 telde het land nog 537 gemeenten en in 1990 zelfs 672 (bron: CBS statline) maar door gemeentelijke herindelingen is dit aantal de laatste decennia sterk teruggelopen.

een kern met een perifeer verzorgingsgebied daaromheen²⁹ (nodus = kern). Een overzicht van de verschillende gemeenten per COROP-gebied is te vinden in bijlage 4. Hieronder is de geografische afbakening van de regio's te zien.

Figuur 6.6
COROP-indeling

Bron: CBS

Op basis van de COROP-indeling zijn twee analyses gedaan: ten eerste is onderzocht of er duidelijke verbanden waar te nemen zijn tussen de korfbaldeelname in een regio en het sociaal-culturele profiel van de inwoners van die regio en ten tweede is in kaart gebracht in welke gebieden de inwoners heeft meest voldoen aan het profiel van de korfballer zoals geschetst in § 6.2 en 6.3.

Het doel van de eerstgenoemde analyse was te onderzoeken of er causale verbanden bestaan tussen het aantal korfballers in een regio en het sociale, culturele en economische karakter van die regio. Zowel het absolute aantal korfballers als het relatieve aantal (aantal korfballers per 1000 inwoners van de regio) is gekoppeld aan een groot aantal kenmerken als inkomen, opleiding, huishoudensamenstelling, geloof, mate van vergrijzing, relatief aantal allochtonen, omgevingsadressendichtheid en type woning. Ten eerste maakte de analyse duidelijk dat er enkele regio's aan te wijzen zijn waar relatief meer gekorfbald wordt dan in anderen. Deze verdeling bevestigt het beeld wat uit andere analyses in dit onderzoek kwam: in de COROP-regio's noord Friesland, zuidoost Friesland, zuidwest Drenthe, Zaanstreek en zuidoost Zuid Holland korfbalt meer dan 1 op de 100 inwoners (de gemarkeerde regio's in figuur 6.6). In de regio's midden en zuid

²⁹ Op deze manier beschreven op de site van het RIVM: http://www.rivm.nl/vtv/data/atlas/geto_gbdn_co99.htm

Limburg korfbalt minder dan 1 op de 1000 inwoners maar ook de gebieden Delfzijl en omgeving, zuidoost Overijssel en de Kop van Noord Holland hebben een relatief laag aantal korfballers. De overige regio's zitten meer rond het gemiddelde van 6 korfballers op 1000 inwoners. Verder bleek uit de analyse dat er geen significante causale verbanden bestaan tussen het relatief aantal korfballers en de items over sociale, culturele en economische kenmerken. Voor geen enkel item gold een duidelijke significante causale samenhang met de afhankelijke variabele 'relatief aantal korfballeden in de regio'. Deze analyse levert dus geen interessante resultaten op, hoewel er toch conclusies aan te verbinden zijn. Zo zijn de verschillen tussen de relatieve korfbaldeelname in de verschillende regio's niet direct een gevolg van één bepaald regionaal sociaal-cultureel of sociaal-economisch verschijnsel. Dat de analyse op basis van de COROP-indeling geen bruikbare resultaten oplevert heeft waarschijnlijk twee oorzaken: Ten eerste is de indeling nog te grof om gedetailleerde uitkomsten te kunnen genereren en zal een onderzoek in deze vorm alleen zinvol zijn wanneer een indeling op basis van meer en kleinere gebieden (bijvoorbeeld alle gemeenten in Nederland of de eerder genoemde verdeling in 129 sociaal-economische regio's) gehanteerd wordt. Ten tweede is de geografische indeling zoals eerder gesteld een nodale indeling, waardoor iedere regio in meer of mindere mate uit een stedelijk en een landelijk gebied bestaat. Aangezien uit eerdere analyses is gebleken dat zowel korfbaldeelname als sociale kenmerken in stedelijk gebied sterk verschillen van die in landelijke gebieden voldoet de COROP-indeling niet voor dit onderzoek.

Interessanter is de tweede analyse met behulp van de COROP-indeling. Aan de hand van de paragrafen 6.2 en 6.3 is een profiel van 'de korfballer' te schetsen. In de laatste alinea van § 6.2 is de korfballer al omschreven als een schoolgaand persoon van onder de 20 jaar uit een niet religieus bovenmodaal gezin. Verder blijken wat betreft de religie ook de groepen Hervormd en Gereformeerd oververtegenwoordigd, is de korfballer relatief mobiel en woont in een relatief groot en nieuw huis, veelal een koopwoning. Met dit profiel als leidraad is onderzocht welke regio's de grootste potentie hebben voor de korfbalsport. Voor 9 variabelen die het korfbalprofiel kenmerken is de rangscore per regio berekend. Ook de huidige (relatieve) korfbaldeelname is een factor die de toekomstkansen van de sport beïnvloedt, waardoor er een totaal van tien rangscores is waarover een totaalrangscore berekend is. De score geeft aan in welke regio de kans het grootst is mensen met die tien factoren van het korfbalprofiel aan te treffen. Figuur 6.7 geeft een indicatie in welke regio's veel potentiële korfballers kunnen wonen en welke gebieden minder kansrijk zijn. Volgens deze methode is de korfbalpotentie het hoogst in midden-oost Nederland: Zuidwest Gelderland, Noord Drenthe, Achterhoek, Noord Overijssel en Flevoland waarvan met name de Achterhoek opvalt, aangezien de huidige korfbaldeelname daar relatief laag is. Van de regio's met veel korfballers springen de Zaanstreek en Delft/Westland eruit, waar relatief weinig potentie lijkt te zitten. Daarnaast maakt ook deze analyse duidelijk dat de toekomst van het korfbal in de Randstad er niet goed uitziet. Van de 11 regio's in de Randstad staan er slechts twee bij de bovenste 20. De drie grootste steden, Haarlem en Delft scoren bijzonder slecht. In lijn met eerdere analyses ligt de conclusie dat de Groningse en Limburgse regio's een lage potentie lijken te hebben.

Figuur 6.7
Rangscore van de 40 COROP-regio's op 9 kenmerken van het profiel van de korfballer, de huidige relatieve korfbaldeelname en de totaalrangscore

	Groene druk	Aand. autoctonen	Bevolkingsgroei	HH met kinderen	Inkomen per HH	Onderwijsdeelname	Geen /geref. / herv.	Aand. koopwoning	Autobezit	Korfbaldeelname	TOTAAL
Zuidwest Gelderland	3	14	15	2	4	30	21	6	4	24	1
Noord Drenthe	11	4	13	21	22	35	2	3	11	9	2
Achterhoek	4	15	11	8	6	7	11	21	21	31	3
Noord Overijssel	2	10	10	7	23	13	12	19	26	17	4
Flevoland	1	37	1	1	20	19	14	7	22	23	5
Noordoost Brabant	18	18	25	4	8	8	37	13	2	14	6
Zuidwest Drenthe	10	3	26	15	29	37	4	5	16	3	7
Zuidoost Friesland	8	6	7	23	34	31	7	14	20	1	8
Arnhem / Nijmegen	17	9	30	9	16	18	30	9	12	8	9
Oost Zuid Holland	7	25	36	3	2	22	19	25	1	22	10
Overig Zeeland	9	12	16	27	30	21	9	11	23	6	11
Utrecht	21	35	4	30	3	2	20	30	6	15	12
Zuidoost Zuid Holland	6	33	19	11	12	17	10	34	29	7	13
Kop van Noord Holland	16	13	8	6	19	20	25	4	30	36	14
Noord Friesland	12	8	23	29	38	15	3	16	36	5	15
Zuidoost Brabant	28	22	21	22	13	6	36	22	8	10	16
Alkmaar en omgeving	23	26	6	17	11	23	23	12	24	32	17
Noord Limburg	20	19	31	5	17	28	38	10	17	13	18
Twente	15	27	24	12	28	9	31	20	19	18	19
Zuidoost Drenthe	22	1	28	13	35	29	13	17	10	35	20
Zuidwest Friesland	5	2	29	20	36	39	8	15	35	21	21
Agg. Leiden en Bollenstr.	24	23	18	28	5	16	24	31	32	12	22
IJmond	13	17	20	16	10	33	27	24	28	25	23
Oost Groningen	30	5	32	25	39	36	5	8	14	26	24
West Brabant	32	28	22	19	14	11	34	23	3	34	25
Het Gooi en Vechtstreek	29	24	33	34	1	27	15	26	7	27	26
Midden Brabant	25	29	14	14	18	14	35	28	18	30	27
Midden Limburg	35	16	34	10	21	24	40	2	9	39	28
Veluwe	34	30	12	32	25	5	32	37	13	11	29
Zaanstreek	33	36	17	18	15	32	18	33	39	4	30
Zeeuws Vlaanderen	36	7	39	31	27	38	33	1	5	33	31
Zuidwest Overijssel	14	31	2	24	24	34	29	29	27	37	32
Agg. Den Haag	31	39	3	37	26	4	26	38	33	16	33
Overig Groningen	37	21	9	40	40	12	6	35	37	20	34
Groot Rijnmond	26	38	27	36	31	1	16	39	40	19	35
Delfzijl en omgeving	19	20	40	26	37	40	1	18	34	38	36
Delft en Westland	27	32	37	35	9	26	28	36	38	7	37
Agg. Haarlem	38	34	35	38	7	25	17	32	25	29	38
Groot Amsterdam	40	40	5	39	33	3	22	40	31	28	39
Zuid Limburg	39	11	38	33	32	10	39	27	15	40	40

6.5 Terugblik

Uit het AVO'99 blijkt dat 1,1% van de Nederlandse bevolking korfbalt. Daarnaast valt op dat korfbal zich de meest georganiseerde sport van Nederland mag noemen: 72,9% van alle mensen die korfballen doet dat als lid van een vereniging en 68,2% korfbalt in competitieverband, meer dan bij alle andere sporten. Een overzicht van de achtergrondkenmerken van de korfballer laat zien dat deze gemiddeld erg jong is (<20 jaar), een bovengemiddeld hoog opleidingsniveau heeft en geen geloof of het protestantse geloof aanhangt. Verder wordt het beeld bevestigd van korfbal als echte familiesport. Verder blijkt dat korfballers over het algemeen groot wonen, relatief ver van voorzieningen wonen en dat het autobezit hoger dan gemiddeld is (dit alles hangt samen met het grote aantal korfballers op het platteland). Een analyse op basis van Corop-gebieden verschaft nieuwe aanwijzingen dat er verschillen bestaan tussen korfbaldeelname op het platteland en in de stad. Ook laat de analyse zien welke Corop-regio's naar verwachting de meeste korfbalpotentie hebben. Met name in het oosten van Nederland lijkt nog veel te winnen voor het KNKV. De grote steden en Limburg hebben volgens deze analyse weinig potentie.

7

Het korfbalaanbod

In de hoofdstukken 5 en 6 is de vraag naar korfbal in het (recente) verleden, heden en de toekomst bekeken. Hoe ontwikkelen verenigingen zich, waar is de meeste groei dan wel het grootste verlies, wat is het profiel van de korfballer en in welke gebieden is mogelijk een grote latente vraag. In dit hoofdstuk wordt de andere kant belicht, de aanbodkant. Het KNKV kan wel streven naar flinke ledengroei, maar dan moet die groei wel passen binnen het aanbod van accommodaties, faciliteiten en randvoorwaarden. Dit hoofdstuk moet antwoord geven op de vraag hoe het aanbod van korfbal in Nederland nu en in de nabije toekomst tot stand komt.

7.1 Inleiding

'Onderzoek naar de aanbodkant van de vrijetijdsindustrie staat nog in de kinderschoenen en is in belangrijke mate beschrijvend en anekdotisch van karakter' stelt Mommaas in zijn studie naar de vrijetijdsindustrie in Nederland (2000). Specifiek geldt dat ook voor het terrein van de sport. Tot in de jaren '90 van de vorige eeuw was er weinig of geen kennis over hoe het sportaanbod tot stand kwam en in welke mate interventie gewenst was. Tot op de dag van vandaag is het onderzoek naar de aanbodkant van de sport summier, maar door een tweetal aan elkaar gekoppelde ontwikkelingen is er langzaam een verschuiving van de aandacht naar de aanbodkant op gang gekomen:

1. De 'ontsporing van de sport en de versporing van de samenleving'. Een term die Crum (1992) begin jaren '90 introduceerde en die doelt op een vervlechting van de sportwereld met de rest van de maatschappij. Die vervlechting komt zowel door interne als externe ontwikkelingen tot stand: het karakter van veel sporten verandert en er ontstaan nieuwe populaire sporten met steeds meer raakvlakken met andere sectoren (ontsporing van de sport) en anderzijds wordt in de gehele samenleving (recreatie, toerisme, bedrijfsleven) sport steeds meer als instrument gebruikt (versporing van de samenleving).
2. De decentralisatie van het sportbeleid met als gevolg een sterke commercialisering. Tot ver in de 20^e eeuw was sport een zaak van de overheid. In de verzuilde en gecentraliseerde maatschappij van de jaren '50 t/m '70 was sport een middel tot volksopvoeding en welzijns groei (Pouw 1991). Begin jaren '90 werd er op initiatief van het Ministerie van WVC een herinrichtingsproces in gang gezet gericht op 'deregulering en functionele decentralisatie' (idem). Sindsdien is meer en meer particulier sportaanbod tot stand gekomen. Commerciële zwemparadijzen kwamen voor gemeentelijke zwembaden en particuliere fitnesscentra en sporthallen schoten uit de grond.

Hoewel onderzoek naar het aanbod van sport (-accommodaties) nog een redelijk onontgonnen gebied is groeit recentelijk de aandacht voor dit vraagstuk. Niet alleen worden studies gedaan naar beleid en aanbod in het verleden, zoals het onderzoek van Pouw (1991), ook wordt er steeds vaker gepubliceerd over de huidige ontwikkeling van vervlechting en commercialisering en worden er,

zoals zal blijken in § 7.2, door bijvoorbeeld NOC*NSF aanzetten gedaan om modellen voor een vraaggericht sportaanbod te ontwikkelen.

7.2 Het aanbod van sport in heden en toekomst

De afgelopen tien jaar zijn in de sportliteratuur - veel meer dan voorheen - cijfers gepubliceerd omtrent het sportaanbod in Nederland. Ondermeer Van Bottenburg (1994; 1998), Van den Heuvel (1998; 1999), Van der Poel (1999; 2001), Pouw (1999) en het SCP (2003) hebben ertoe bijgedragen dat er langzaam maar zeker een compleet en duidelijk beeld aan het ontstaan is over de toestand van het aanbod en beleid op sportgebied. In de beleidsnota 'Wat Sport Beweegt' (Min. VWS 1996) is het stimuleren van 'kwalitatief, verantwoord aanbod' een van de speerpunten.

In de Rapportage Sport 2003 (SCP 2003) is een uitgebreide analyse gemaakt van het aanbod en de infrastructuur van de sport. In het onderzoek is met betrekking tot het aanbod van accommodaties onderscheid gemaakt tussen zwembaden, binnensportaccommodaties en openluchtsportaccommodaties. In figuur 7.1 zijn alleen de laatste twee categorieën opgenomen aangezien die betrekking hebben op de korfbalsport.

Figuur 7.1
Aantal sportaccommodaties (zowel indoor als outdoor) tussen 1988 en 2000
in indexcijfers (1988 = 100)

	1988	1991	1994	1997	2000	absoluut in 2000
indoor						
Sportzalen	100	99	110	93	106	415
Sporthallen	100	107	117	120	120	890
Tennishallen	100	112	144	139	146	300
Overig overdekt	100	130	161	204	216	605
Totaal overdekt	100	110	126	131	137	2.210
outdoor						
Voetbalvelden	100	102	102	105	101	1.270
Tennisbanen	100	98	110	95	97	600
Één soort andere veldsport	100	100	109	98	95	420
Combinatie van veldsporten	100	98	93	90	88	790
Veldsport en overige sport	100	105	97	100	103	390
Alleen overige sport	100	116	122	124	127	570
Totaal openlucht	100	102	104	101	100	4.040

Bron: Rapportage Sport 2003

Het aantal openluchtsportaccommodaties is per saldo nauwelijks veranderd tussen 1988 en 2000. Gespecificeerd naar de soort sport die beoefend wordt blijkt dat het aantal tennisbanen en velden voor overige veldsporten (bijvoorbeeld hockey, korfbal; zie ook figuur 7.3) gedaald is na een piek in

1994 en dat met name het aantal accommodaties voor overige buitensporten flink toegenomen is. Hierbij gaat het om sporten als golf en atletiek. Ook het aantal overdekte accommodaties is gegroeid sinds 1988. Er waren in 2000 meer (multifunctionele) sporthallen en -zalen en het aantal indoor tennis- en squashbanen is geëxplodeerd: telde Nederland in 1988 nog 374 squashbanen, in 2000 waren het er 1.410.

Figuur 7.2
Type exploitant (zowel indoor als outdoor) tussen 1988 en 2000
in indexcijfers (1988 = 100) en percentage in 2000

	1988	1991	1994	1997	2000	% in 2000
indoor						
Gemeente	100	94	82	74	71	44
Particulier	100	111	129	142	147	56
outdoor						
Gemeente	100	98	93	94	91	79
Particulier	100	115	146	138	162	21

Bron: Rapportage Sport 2003

Het bewijs voor de in § 7.1 genoemde ontwikkeling naar een privatisering van het aanbod wordt geleverd in figuur 7.2. Zowel van het aantal binnen- als buitensportaccommodaties zijn er steeds meer in particuliere handen - zoals BV's, stichtingen of verenigingen - gekomen. Van de buitensportaccommodaties is weliswaar nog steeds 79% in handen van gemeenten, maar in 1988 was dat nog 87%.

Het onderste deel van figuur 7.1 geeft een overzicht van het verloop van het aantal buitensportaccommodaties tussen 1988 en 2000. Figuur 7.3 is een wat specifiekere overzicht van het totaal aantal velden en banen per (buiten)sport. Naast vijf populaire veldsporten zijn er de categorieën 'overige veldsporten' en 'overige sporten'. Het aantal korfbalvelden in 2000 is licht gedaald ten opzichte van 1988. Bij de andere populaire sporten is een wat grotere daling te zien. Het aantal handbalvelden was in 2000 zelfs met een derde afgenomen ten opzichte van 12 jaar eerder. Het grote verlies aan handbalvelden ligt in de lijn met het dalend aantal leden van de handbalbond. Ook het aantal hockeyvelden nam af hoewel in hoofdstuk 2 nog een flinke groei van het aantal hockeyleden te zien was gedurende de jaren '90. Oorzaken van het dalend aantal velden moeten gezocht worden in het feit dat er binnen de hockeysport een sterke schaalvergroting heeft plaatsgevonden (minder maar grotere clubs) en dat er een omschakeling plaats heeft gevonden van natuurgras naar kunstgras. De laatste ondergrond kan veel intensiever gespeeld worden; met kunstgras zijn dus minder velden nodig voor een zelfde aantal teams. Ook in de korfbalsport is overgeschakeld van natuur- naar kunstgras. In paragraaf 7.3 en hoofdstuk 9 worden de gevolgen van die innovatie voor de sport belicht.

Figuur 7.3
Aantal velden / banen op buitensportaccommodaties tussen 1988 en 2000
Absoluut en indexcijfers (1988 = 100)

	1988	1991	1994	1997	2000	1988	1991	1994	1997	2000
	absoluut					index				
Korfbalvelden	960	1.010	990	950	950	100	105	103	99	99
Voetbalvelden	7.320	7.260	7.090	7.340	7.110	100	99	97	100	97
Tennisbanen	6.730	6.650	7.380	6.540	6.440	100	99	110	97	96
Hockeyvelden	1.010	1.010	1.040	850	780	100	100	103	84	77
Handbalvelden	790	740	620	560	510	100	94	78	71	65
Overig veldsport	480	510	560	780	830	100	106	117	163	173
Overig sport	1.810	2.630	3.350	3.290	3.700	100	145	185	182	204
Totaal	19.100	19.810	21.030	20.300	20.300	100	104	110	106	106

Bron: Rapportage Sport 2003

Ondanks het slinkend aantal velden en banen bij de vijf genoemde sporten is het totaal aantal velden met meer dan duizend gestegen in de betreffende periode. Opvallend is de stijging van het aantal 'overige veldsporten'. Het gaat hierbij vooral om sporten als rugby en honkbal. De grote groei van het aantal velden of banen bij overige sporten is (net als in figuur 7.1) voornamelijk een gevolg van het groeiend aantal golfcourses. De helft van de 3.700 in het jaar 2000 zijn golfholes (iedere hole op een golfterrein wordt als één baan gerekend) (SCP 2003).

Naast de accommodaties wordt in de Rapportage Sport nog een aspect van de aanbodzijde belicht: de medewerkers van een organisatie; het personeel. Sportclubs, en dan met name die bij de traditionele teamsporten als voetbal, volleybal en korfbal, hebben bijna nooit personeel in loondienst. Als er binnen de club al iemand betaald wordt betreft het meestal een ingehuurd trainer of coach. Het kader van een club bestaat dus bijna geheel uit vrijwilligers. Op dat gebied heeft er klaarblijkelijk geen professionalisering plaatsgevonden. Echter wanneer een organisatie als geheel professioneler wordt en steeds commerciëler moet gaan denken, maar de mensen die binnen die organisatie werkzaam zijn groeien niet mee in die richting, kunnen problemen bijna niet uitblijven. In 2001 geeft 88% van alle sportverenigingen aan 'het kader' als de grootste zorg te zien (idem). Overigens wordt 'de accommodatie' als derde genoemd door 22% van de clubs. Daartussen staat nog de factor 'leden'; 60% van de clubs maakt zich daar zorgen over.

Het vinden en behouden van kader is dus een groot probleem voor verenigingen binnen sportbonden zoals het KNKV. Het aantal functies voor vrijwilligers binnen de clubs is toegenomen sinds 1990, het aantal uren binnen een club is eveneens sterk gegroeid. Ter illustratie: per week worden er naar schatting bij alle sportverenigingen in Nederland 2,1 miljoen uren gemaakt door vrijwilligers (idem), dat komt neer op ruim 58.000 fulltime (36-urige) werkweken. De ontwikkeling naar commerciëlere (vraaggerichte) en meer flexibele verenigingen lijkt het aantal uren binnen die vereniging alleen maar verder te doen stijgen. De bereidheid tot het verrichten van vrijwilligerswerk vertoont allesbehalve een evenredige stijging. Men is veel minder dan vroeger

gebonden aan de club. Ouders zetten hun kinderen af bij de sportclub en ‘zappen’ vervolgens snel door naar de supermarkt, de computer of een andere (vrije-)tijdsbesteding.

Nog meer dan voor de aanbodszijde van de vrijetijd in het algemeen geldt voor het ruimtelijke aspect dat er tot op heden weinig tot geen onderzoek naar gedaan is. ‘Het thema ruimte en sport is actueel, maar tegelijkertijd een relatief onontgonnen gebied’; zo opent Van der Poel in zijn verkenning van de relatie sport en ruimte (Van der Poel 2001). Deze verkenning is geschreven om meer duidelijkheid te verschaffen over de vraag naar ruimte door de sport. Wanneer de sportwereld een grotere rol wil krijgen in de landelijke ruimtelijke ordening zal ze eerst zelf onderbouwd moeten hebben hoeveel ruimte de sport precies nodig heeft. Een belangrijk onderdeel van de studie is het ontwerpen van een ruimteclaim voor de sport. Deze ruimteclaim komt uitgebreid aan de orde in hoofdstuk 9 van dit onderzoek. Van der Poel heeft ook een verkenning gedaan naar de rol van misschien wel de belangrijkste partij bij de beleidsvorming op het gebied van sport en ruimte: de lokale overheid. Hierbij is de beleidscyclus uit figuur 7.4 als basis genomen.

Figuur 7.4
Beleidscyclus

Het gebrek aan een daadkrachtige invloed van de sportwereld op het sportaccommodatiebeleid doet zich voor in alle fasen van het beleidsproces. Ten eerste vallen sportaccommodaties onder de agendering van de ruimtelijke ordening als geheel en binnen die beleids- en bestemmingsplannen heeft sport vaak een marginale rol. Wel neemt de invloed van de afdeling sport & recreatie in veel gemeenten toe en lijken sport en recreatie zich langzaam steeds meer te mengen in het ruimtelijke ordeningsproces. In de fase van besluitvorming valt op dat gemeenten eigenlijk altijd autonomie hebben over het te voeren beleid. Zoals ook in § 7.4 zal blijken heeft een gemeente geen enkele plicht overleg te voeren met sportbonden of andere externe partijen. In sommige gevallen vindt er wel overleg plaats, maar vaak gaat de lokale overheid pas om de tafel met sportclubs of -bonden als de bestemmingsplannen al min of meer vastliggen. Dit autonome gedrag van de overheid kan leiden tot meer particuliere initiatieven voor accommodaties ten behoeve van sport en recreatie. Voor zowel de fase beleidsuitvoering als evaluatie geldt dat er simpelweg te weinig expertise en ervaring is in de sportwereld. Geconcludeerd kan worden dat voor een effectief sportaccommodatiebeleid een cultuuromslag bij lokale overheden noodzakelijk is. Gemeenten moeten meer expertise krijgen op het gebied van sport en recreatie zonder zich met oogkleppen op

te richten op het sectorale sportbeleid en sportorganisaties dienen meer en vooral eerder betrokken te worden in het beleid.

Naast het onderzoek van Van der Poel is er nog weinig gepubliceerd op het gebied van sport en ruimte. NOC*NSF is wel bezig om de expertise in deze richting te vergroten, getuige het onderzoek dat in 2004 gedaan is met als doel het formuleren van een collectieve ruimteclaim voor de sport en het economische aspect van sportaccommodaties³⁰. Op het niveau van de sportbonden valt vooral de pioniersrol van de KNHB op. De hockeybond organiseerde in 2003 al voor de tweede maal een accommodatiecongres. Daar werden ondermeer de resultaten gepresenteerd van het PROOST-programma³¹. Deze PROgnose Oppervlakte SportTerreinen betreft een ruimteclaim voor hockey(kunstgras)velden voor de komende 10 jaar. Met deze innovatieve rekenmethode voor de ruimteclaim is de hockeybond NOC*NSF dus een stap voor. In hoofdstuk 9 wordt dit 'hockey-model' besproken en een aanzet gegeven voor een ruimteclaim voor de korfbalsport.

7.3 Het huis van de korfbalvereniging

De korfbalvereniging zit in een luxepositie. Ze heeft zowel een zomerverblijf als een winterverblijf. Luxe, maar wel duur. Want voor het zomerverblijf moet 's winters ook betaald worden. Andersom is het meestal niet het geval, de meeste clubs huren het winterverblijf voor een paar maanden. Maar steeds vaker koopt een club ook het winterverblijf en is er dus een volgend probleem: het winterverblijf staat de gehele zomer leeg. Natuurlijk is er de mogelijkheid om het verblijf te verhuren aan andere gasten. Maar dan moeten die er wel zijn. En wanneer het verblijf verhuurd is zal er personeel moeten zijn die de gasten ontvangt, begeleid en het verblijf onderhoudt en schoon houdt.

In hoofdstuk 2 werd het al duidelijk: korfbal heeft een bijzondere positie wat betreft accommodatiegebruik. In tegenstelling tot sporten als voetbal, hockey, volleybal en basketbal is er een gelijkwaardige veld- en zaalcompetitie. Bij geen andere sport zijn in- en outdoor zo identiek. Weliswaar verschillen de veldafmeting en de wedstrijdduur maar de competitieopzet is voor beide competities gelijk. Van september t/m oktober en april t/m juni wordt de veldcompetitie gespeeld en tussen november en maart wordt de zaalcompetitie afgewerkt. Op het veld ligt het 'hart' van de club: bijna iedere korfbalvereniging heeft haar eigen clubhuis waarin de identiteit van de club verankerd is. De zaalcompetitie staat dan wel hoger aangeschreven bij de meeste korfballers, maar met de sporthal is vaak veel minder binding en daar heeft de club minder haar eigen identiteit. Het afgelopen decennium is er binnen de korfbalwereld een discussie gevoerd over de beleidsvisie van het KNKV. Enerzijds is er meerdere malen - zeker uit de sporttechnische hoek - kenbaar gemaakt

³⁰ Ten tijden van de publicatie van dit onderzoek zijn de resultaten van het accommodatie-onderzoek dat in opdracht van NOC*NSF wordt uitgevoerd nog niet bekend.

³¹ Bron: www.knhb.nl

dat zaalkorfbal de toekomst heeft (het spel is in de zaal minder afhankelijk van weersomstandigheden, er wordt sneller gespeeld op een kleiner veld, er wordt meer gescoord en dus is de sport in zaal aantrekkelijker voor de media). Anderzijds wordt - vooral vanuit bestuurlijke kant - de grote waarde van het eigen clubhuis onderkend en is de veldvariant verbeterd door de kunstgras-innovatie. Met de forse investeringen in kunstgras heeft de sport zich ook min of meer verplicht de veldcompetitie volwaardig in stand te houden³².

In figuur 7.5 zijn de sterke en zwakke punten van zowel de veld- als zaalaccommodaties op een rij gezet. Daarbij is een onderscheid gemaakt tussen externe zaalaccommodaties die voor trainingen en competities ingehuurd worden en zalen die korfbalverenigingen in eigen beheer hebben.

Figuur 7.5
Sterke en zwakke punten van korfbalaccommodaties

	Veld	Zaal (huur)	Zaal (eigen beheer)
Sterk	<ul style="list-style-type: none"> - eigen clubhuis met eigen identiteit - grote spreiding van clubs - vaak relatief dicht bij of in woonkern - relatief weinig ruimtebeslag - steeds vaker kunstgras 	<ul style="list-style-type: none"> - aantrekkelijke competitie - minder vrijwilligers nodig 	<ul style="list-style-type: none"> - aantrekkelijke competitie - ook in de winter blijft de binding met het clubgebouw - eigen identiteit van de hal - draagt bij aan topkorfbal-klimaat - extern verhuur kan extra inkomsten genereren
Zwak	<ul style="list-style-type: none"> - veel leegstand van accommodatie - kleinschalige accommodaties - veelal verouderde accommodaties 	<ul style="list-style-type: none"> - minder binding met de club - afhankelijk van beschikbaarheid zalen 	<ul style="list-style-type: none"> - financiële druk - risico op leegstand - extra personeelsinzet nodig bij extern verhuur - professionele instelling binnen de club vereist

Veldaccommodaties

De korfbalvereniging is een kleinschalig terrein met een eigen clubhuis, kleedkamers en een grasveld of één of meerdere kunstgrasvelden. De vereniging ligt vaak in of dichtbij de woonkern en deelt het terrein in de meeste gevallen niet met andere clubs. Het clubhuis is nog al eens verouderd maar geld om te renoveren is er niet altijd. Het clubhuis met bijbehorend korfbalveld is vaak het hart van de vereniging maar buiten de doordeweekse avonden en in het weekend overdag is het hek vaak op slot. En zelfs op die tijden is er vaak leegstand: veel verenigingen gebruiken de accommodatie doordeweeks maar 2 of 3 avonden voor trainingen en in het weekend óf alleen op zaterdag, óf (bijna) alleen op zondag. Overdag van maandag t/m vrijdag is het er uitgestorven, evenals op de meeste vrijdag-, zaterdag- en zondagavonden.

³² Ook 20 jaar geleden was de discussie over veld en zaal al actueel: Bogers en Troost (1984) schreven toen al dat 'velen de tijdsplanning [van de competitie] ongelukkig vinden' en dat 'de pers voor zaalkorfbal gekozen lijkt te hebben'

De meeste verenigingen zijn geen eigenaar van de accommodatie en hebben dus ook geen of weinig belang bij optimale benutting van veld en clubgebouw. Toch is het voor de vitaliteit van de clubs en voor de overlevingskans van kleine clubs noodzakelijk dat ze een inhaalslag maken wat betreft de uitstraling van de accommodatie. Multifunctioneel gebruik van de accommodatie zou zowel voor de gemeente, de club en de buurt winst betekenen. Bij multifunctioneel gebruik moet gedacht worden aan schoolsport op doordeweekse dagen en seniorenactiviteiten zowel buiten als in het clubhuis. Ook 's avonds in het weekend kan het clubgebouw op zo'n manier gebruikt worden.

Net als bij de hockeysport is ook in het korfbal een verschuiving van natuur- naar kunstgras aan de gang. Waar bij het hockey die ontwikkeling al voltooid is, is die bij het korfbal nog in volle gang. Midden jaren '90 was een kunstgrasveld nog een bijzonderheid in het korfbal; anno 2004 heeft kunstgras in het westen van het land het natuurgras redelijk verdrongen, in de rest van het land wordt nog bijna overal op 'echt' gras gekorfbald, zoals te zien is in figuur 7.6.

Figuur 7.6
Soort ondergrond bij veldkorfbal per district (2004)
Absoluut en percentages

	Gras		Kunstgras		Kunstgras en gras		Gravel		Gravel en gras		Totaal	
Noord	107	84%	15	12%	5	4%	0	0%	0	0%	127	100%
Noordwest	37	36%	42	41%	13	13%	9	9%	1	1%	102	100%
Oost	75	61%	34	28%	13	11%	0	0%	0	0%	122	100%
Zuid	117	91%	11	8%	1	1%	0	0%	0	0%	129	100%
Zuidwest	49	53%	32	35%	10	11%	0	0%	1	1%	92	100%
Totaal	385	67%	134	23%	42	7%	9	2%	2	0%	572	100%

Noot: 4 van de 576 verenigingen bestaan 'slappend' in 2004 en hebben geen veld

In het district Noordwest heeft 54% van de verenigingen kunstgras (kolom 2 en 3), in Zuidwest bijna de helft (46%). In Zuid hebben slechts 12 van de 129 verenigingen kunstgras. In deze regio zijn veel kleine clubs die op een laag niveau spelen. Ook het grote aantal dameskorfbalverenigingen heeft de stap naar kunstgras nog niet gemaakt: niet meer dan 6 van de 102 damesclubs speelt op een kunststof ondergrond. Op gravel wordt - behoudens een aantal clubs in de regio Amsterdam - zelden of nooit meer gespeeld. Overigens hebben in 2004 weer ongeveer 35 verenigingen kunstgras gekregen, wat aangeeft dat de ontwikkeling in volle gang is.

Het doel is dat uiteindelijk net als bij het hockey alle verenigingen beschikking hebben over kunstgras. Deze ontwikkeling biedt meerdere voordelen voor de sport: ten eerste heeft een club met kunstgras veel minder ruimte nodig dan een met het ruimte-intensieve natuurgras (zie hoofdstuk 9 voor de precieze berekening). Daarnaast draagt kunstgras bij aan technische verbetering van de sport. Kunstgras maakt de sport sneller en aantrekkelijker, levert minder

blesures op en kent weinig negatieve effecten van de weersomstandigheden. Ook commercieel gezien biedt de nieuwe ondergrond kansen: kunstgras kan multifunctioneel gebruikt worden (bijvoorbeeld als tennisaccommodatie) en langs kunstgrasvelden is het een stuk eenvoudiger om reclameboren te plaatsen. Het voordeel voor het korfbal is dat kunstgras voor die sport relatief weinig geld³³ en ruimte kost, het nadeel is dat veel korfbalverenigingen klein zijn (met name in vergelijking met hockeyverenigingen) en dat de accommodatie niet multifunctioneel gebruikt worden, waardoor kunstgras voor veel clubs toch een te grote investering blijkt.

Zaalaccommodaties

In figuur 7.5 is een onderscheid gemaakt tussen zalen die gehuurd worden (veelal van de gemeente) en zalen in eigen beheer. Anno 2004 zijn er 22 korfbalverenigingen met een eigen hal, dit betreft dus een zeer klein percentage. Deetos uit Dordrecht en Oranje Zwart uit Zwolle waren in 1980 de eerste verenigingen met haar eigen hal. Sindsdien heeft een aantal clubs met succes een zelfde initiatief genomen, maar het feit dat nu, ruim 25 jaar later, dat aantal nog steeds klein is, geeft aan hoe omvangrijk zo'n investering is. De verenigingshallen zijn zowel in grote steden als kleine gemeenten te vinden. Wel valt op dat ook hier het district Zuid achter blijft bij de ontwikkeling, er is geen enkele verenigingshal in dit gebied. Verder valt op dat in Dordrecht maar liefst 4 verenigingen een eigen hal hebben. Zie bijlage 7 voor een overzicht van alle clubs met een eigen hal.

Zo'n 96% van alle korfbalverenigingen huurt dus nog gewoon uren in bij een hal die ze niet zelf exploiteert. In bijna alle gevallen is de lokale overheid eigenaar van de zaalaccommodatie. Zoals in figuur 7.1 al te zien was is het aantal sporthallen in Nederland gestegen sinds 1988. Die ontwikkeling lijkt dus niet bedreigend voor de korfbalsport. Het nadeel van de gehuurde hallen is het gebrek aan binding met de club. Vaak ligt de sporthal in een ander deel van de wijk of stad en moeten leden verder reizen om bij de hal te komen. Daarnaast zijn sommige hallen zo vol gepland dat wedstrijden op ongunstige tijden ingepland worden, bijvoorbeeld op vrijdagavond, zaterdagochtend om 8.00 uur of zondagavond om 21.00 uur.

7.4 Ruimtelijk beleid KNKV

In het kader van dit onderzoek is het zinvol het ruimtelijke aspect van het korfbalaanbod specifiek te analyseren. Het KNKV onderkent al langer het belang van ruimtelijk beleid: in 1999 werd door het hoofdbestuur besloten dat het ruimtelijke aspect, oftewel 'de plaats van het product' meer aandacht moest krijgen in de beleidsplannen van het verbond. De projectgroep planologie werd opgezet met als voornaamste doel het in kaart brengen van de Vinex-locaties en de kansen van de korfbalsport in die specifieke gebieden. Naast een algemene inventarisatie van Vinex-locaties door

³³ Ter vergelijking: de aanleg van een kunstgrasveld voor voetbal of hockey kost in 2004 ongeveer € 350.000. de aanleg van een korfbalkunstgrasveld rond de € 120.000 (bron: Arjen van Ree KNKV)

de projectgroep is er in 2003 een eindrapport verschenen met een meer kwalitatieve analyse van de korfbalbehoefte op nieuwbouwlocaties.

De eerste stap die de werkgroep heeft ondernomen is het in kaart brengen van alle Vinex-locaties in Nederland. Daarnaast zijn alle 'witte vlekken' in kaart gebracht; alle gebieden of (grotere) gemeenten waar geen korfbalvereniging is. Tenslotte is bekeken welke clubs zich in de nabijheid van een Vinex-locatie of witte vlek bevinden en een rol kunnen gaan spelen in het speerpuntenbeleid. Na deze verkennende studie heeft stagiaire Marita Verkaik in opdracht van het KNKV een vervolgonderzoek gedaan naar de behoefte van gemeenten aan korfbalaccommodaties in Vinex-wijken. Het voornaamste doel was in kaart te brengen of gemeenten bereid zijn met sportbonden, het KNKV in bijzonder, in overleg te treden over de planning van sportaccommodaties in de ontwikkelingsgebieden. In drie van de zeventien onderzochte Vinex-wijken heeft een korfbalvereniging al definitief haar plaats gevonden. Acht van de betreffende gemeenten hebben interesse in een gesprek op initiatief van het KNKV over (sport)accommodatiebeleid in het algemeen en vijf gemeenten willen wel praten over korfbal in het bijzonder. In ongeveer de helft van de onderzochte Vinex-locaties is helemaal geen plaats voor sport of zijn de sportaccommodaties al in een eerdere fase van het planningsproces vastgelegd, zonder dat korfbal daarin een plaats heeft gekregen.

Met het onderzoek in deze richting is het KNKV de goede weg ingeslagen maar heeft het tegelijkertijd duidelijk in het vizier dat deze weg moeilijk te bewandelen is. Niet alleen beseft het verbond '*over onvoldoende planologische gegevens [te beschikken] om daarop een beleid te kunnen baseren*' (KNKV 1999, 24), maar ook dat het niet reëel is om puur op basis van cijfers (de 'witte vlekken') een effectief ontwikkelingsbeleid te implementeren. Niet alleen speelt een veelheid aan externe spelers zoals overheden en commerciële marktpartijen een rol, ook is het van zeer groot belang om naast een 'witte vlekken kaart' een 'latente vraag kaart' te hebben. Pas wanneer helder is waar zich de meeste mensen bevinden van die kans reëel is dat ze gaan korfballen en wanneer de juiste instrumenten gevonden worden om die mensen daadwerkelijk actief te krijgen kunnen beleidsplannen effectief ingezet worden.

7.5 Terugblik

Het aanbod van sportfaciliteiten blijkt te zijn toegenomen tussen 1990 en 2000. Met name het aantal indoor accommodaties groeide explosief. Daarnaast is er een trend waar te nemen van decentralisering en commercialisering van sportaccommodaties. Gemeentes hebben over steeds minder accommodaties de zeggenschap. Het aantal buitensportaccommodaties is per saldo ongeveer gelijk gebleven in de genoemde periode. Ook het aantal korfbalvelden is in het laatst decennium van de 20^e eeuw nauwelijks veranderd. Tenslotte blijkt uit onderzoek naar de aanbodkant van de sport dat het kader voor veel verenigingen een groot probleem is. De sport

vercommercialiseert maar bijna alle (korfbal-) verenigingen draaien nog steeds voor 100% op vrijwilligers, iets wat steeds lastiger wordt.

De korfbalsport kent een gelijkwaardige veld- en zaalcompetitie en vraagt dus ook om gelijkwaardige indoor- en outdoor accommodaties. Zo goed als alle korfbalverenigingen in Nederland hebben een eigen buitenaccommodatie, die meestal gehuurd wordt van de gemeente en het grootste deel van de week niet gebruikt wordt. Steeds meer clubs schakelen over op kunstgras; hiermee wordt ruimte bespaard en wordt de positie van de club versterkt. De zaalaccommodaties worden veelal ook van de gemeente gehuurd. Over het algemeen huurt een club een aantal uren in een gemeentehal; slechts een aantal verenigingen heeft een eigen sporthal ter beschikking. In 2004 zijn dat er 22.

Uit een onderzoek in opdracht van het KNKV blijkt dat in ongeveer de helft van alle Vinex-locaties interesse bestaat voor korfbal. In de praktijk is het echter heel lastig om als sportbond invloed uit te oefenen op het planningsproces binnen deze locaties.

8

Toekomstscenario's

Naast de analyses die gemaakt zijn in de hoofdstukken 5, 6 en 7 is het zinvol om in de toekomst te kijken. In dit hoofdstuk worden voorspellingen gedaan over de ontwikkeling van de Nederlandse bevolking, de ruimtelijke beleidsplannen voor de nabije toekomst en de ontwikkeling van de vraag naar korfbal.

8.1 Inleiding

Regeren is vooruitzien. Implementatie van beleid is alleen zinvol wanneer er enig zicht is op de ontwikkelingen in de toekomst. Bij het voorspellen van de toekomst zijn er echter veel en grote onzekerheden; hoe verder vooruit gekeken wordt hoe groter de onzekerheid. Ondanks de onzekerheden zijn er de afgelopen decennia meerdere bruikbare toekomstmodellen ontwikkeld. Zo worden voor veel beleidsplannen van de overheid de toekomstanalyses van het CBS gebruikt en dienen voor het ruimtelijke beleid vele wetenschappelijke toekomstverkenningen als leidraad. Naast deze bronnen is in dit hoofdstuk een puur wiskundige toekomstraming voor het aantal korfballers opgenomen. Wiskundig omdat het een berekening is op basis van de ledencijfers van de afgelopen 10 jaar waarbij geen rekening wordt gehouden met veranderende interne danwel externe factoren.

8.2 De ontwikkeling van de Nederlandse bevolking

Het Centraal Bureau voor de Statistiek maakt prognoses hoe de bevolking zich in de toekomst zal ontwikkelen³⁴. Naast een algemene voorspelling tot het jaar 2050 is ook een aantal prognoses gedaan op basis van verschillende toekomstscenario's op sociaal-economisch gebied. Deze scenario's worden gebruikt omdat er veel onzekerheden zijn bij toekomstvoorspellingen. De vier scenario's voor bevolkingsontwikkeling die het CBS recentelijk gebruikt zijn Global Economy, Strong Europe, Transatlantic Market en Regional Communities, waarbij volgens het eerstgenoemde scenario de bevolking wel kan stijgen tot boven 20 miljoen in 2050 en bij het laatstgenoemde de bevolking tot ongeveer 2030 zal stijgen en daarna weer zal dalen tot ongeveer 15 miljoen. Aangezien de prognoses op de korte termijn (tot 2015) niet veel verschillen voor het kwartet scenario's wordt in dit onderzoek de algemene bevolkingsprognose gebruikt.

In figuur 8.1 zijn de cijfers van deze prognose tot 2015 te zien. Daaruit blijkt dat de Nederlandse bevolking gestaag zal blijven groeien en over tien jaar 3,66% groter zal zijn dan in 2005. Het aantal mannen zal meer groeien dan het aantal vrouwen (3,88% vs. 3,45%) en de demografische druk zal sterk toenemen. Deze toename is puur een gevolg van de groeiende grijze druk, want de groene

³⁴ Op de website www.cbs.nl definieert het CBS een bevolkingsprognose als 'de berekende omvang en samenstelling van de bevolking op een toekomstig tijdstip. Aan deze berekening liggen waarnemingen en veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen ten grondslag'

druk neemt juist af in de periode 2005-2015. Daarnaast neemt de levensverwachting bij geboorte toe, bij mannen sterker dan bij vrouwen, en zal het migratiesaldo na het lage cijfer in 2005 weer sterk toenemen in de navolgende jaren. De stijging van dit saldo is geheel een gevolg van een stijgend aantal immigranten; het aantal emigranten blijft naar verwachting gelijk of stijgt licht tot 2015. Wat betreft de huishoudenssamenstelling zal het aantal éénpersoonshuishoudens en éénoudergezinnen toenemen, maar ook het aantal samenwonenden zal licht blijven stijgen. Overigens bestaat het aantal 'éénouders' voor meer dan 80% uit vrouwen. In algemene zin kan geconcludeerd worden dat aan de toekomstige bevolkingsgroei vooral een groei van het aantal ouderen, allochtonen en alleenstaanden/éénouders ten grondslag ligt.

Figuur 8.1
Prognoses van de ontwikkeling van de bevolking tot 2015

	2005	2010	2015	groei 2005-2015 in %
Totale bevolking	16.356.552	16.667.122	16.955.698	3,66
Mannen	8.103.890	8.276.479	8.418.261	3,88
Vrouwen	8.252.665	8.399.658	8.537.445	3,45
% 00-19 jaar	24,5	24,1	23,2	-1,81*
% 20-64 jaar	61,5	61,0	59,8	0,83*
% 65 jaar en ouder	14,0	14,9	17,0	25,70*
Demografische druk	62,66	63,87	67,23	.
Levendgeborenen	193.941	181.882	182.966	-5,66
Overledenen	146.171	155.894	165.224	13,03
Levensverwachting man	76,41	77,04	77,55	.
Levensverwachting vrouw	80,69	80,72	80,88	.
Migratiesaldo	18.463	34.341	35.556	92,58
Alleenstaanden	2.490.563	2.705.134	2.914.601	17,03
Samenwonenden	8.301.162	8.365.759	8.462.303	1,94
Thuiswonende kinderen	4.668.790	4.680.122	4.644.650	-0,52
Éénouders	434.639	466.231	490.549	12,86

Bron: CBS

* percentuele groei van de absolute aantallen

Het CBS heeft in samenwerking met het RIVM³⁵ ook een prognose gemaakt van de vergrijzing in Nederland per COROP-regio. Daaruit blijkt dat het relatieve aantal 65-plussers in 2015 het grootst zal zijn in Zeeland, Limburg, 't Gooi en Vechtstreek, het oosten van Groningen, het zuiden van Friesland, het noorden van Drenthe, de Achterhoek en de Noord-Hollandse kustgebieden. Het relatief minste aantal 65-plussers is te vinden in Flevoland, de agglomeraties Amsterdam, Den Haag en Groningen, de provincie Utrecht, het noorden van Overijssel en het westen van Gelderland.

³⁵ Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu brengt demografische ontwikkelingen in kaart in de Nationale Atlas Volksgezondheid

Globaal gezien zijn de urbane regio's nu en in de nabije toekomst minder vergrijsd dan de rurale regio's.

8.3 De toekomst van het ruimtegebruik in Nederland

Sinds de Tweede Wereldoorlog wordt de indeling van de ruimte in Nederland door de landelijke overheid geregisseerd. De richting van het te voeren beleid is vastgelegd in een aantal nota's die de laatste halve eeuw verschenen zijn. In de naoorlogse periode ontstond de noodzaak voor landelijke sturing door de expansie van de Randstad ten koste van de periferie. De voorspelde groei van de bevolking als geheel (babyboom) en die in de grote steden in het bijzonder leidden tot de (eerste) 'Nota inzake de Ruimtelijke Ordening' in 1960 en de Tweede Nota in 1966 (VROM 2004). In de Vierde Nota (1988) werd voor het eerst vooruitgekeken tot in de 21^e eeuw. Bekender dan die vierde nota is het vervolg daarop, de Vierde Nota Extra (VINEX). 'Nederland in 2015. Daar wordt nu aan gewerkt' was het motto van die vierde nota (*idem*). Kern van de nota is het ontwikkelen van de 'compacte stad' waarin milieudifferentiatie (wonen - werken - recreëren) leidt tot een hoge levenskwaliteit en een beperking van de mobiliteitsbehoefte. De contouren van stad en land moeten duidelijk blijven en uitbreiding en vernieuwing moeten in eerste instantie plaatsvinden in of nabij de stad. Legio Vinex-locaties zijn sinds de jaren '80 aan de stadsranden uit de grond gestampt. Het doel is om tussen 1995 en 2005 in totaal 635.000 Vinex-woningen te bouwen, tussen 2005 en 2010 komen daar nog eens 170.000 woningen bij conform de VINAC³⁶. De wijken die in het kader van de Vinac worden gebouwd zijn ontwikkeld naar aanleiding van de kritieken die er op de Vinex-locaties ontstaan waren; deze zouden te uniform zijn, de kavels zouden te klein zijn en voorzieningen als Openbaar Vervoer kwamen veel te laat klaar wat tot mobiliteitsproblemen leidde. In de Vinac-wijken heeft de nieuwe bewoner zelf veel meer invloed op de bouw van de woning.

Nota Ruimte

In 2004 is de Nota Ruimte verschenen waarin het ruimtelijke beleid tot 2020 is vastgelegd. Deze nota is een uitvloeisel van de Vijfde Nota voor de Ruimtelijke Ordening en het Structuurschema Groene Ruimte 2. De Nota Ruimte betreft een herziening van de plannen uit de Vijfde Nota die als gevolg van een nieuw kabinetsbeleid en kritieken op de concept nota uit 2001 noodzakelijk was. Het centrale thema van de Nota Ruimte is 'decentraal wat kan, centraal wat moet' (VROM 2004). Meer specifiek liggen aan de beleidsvoornemens vier doelen ten grondslag: versterking van de internationale concurrentiepositie van Nederland, het streven naar krachtige steden en een vitaal platteland, borging en ontwikkeling van belangrijke ruimtelijke waarden en borging van de veiligheid. Bij het verwezenlijken van deze doelen is de centrale overheid steeds meer sturend dan ondernemend; ze treedt dus terug en de beleidstaken decentraliseren. Sommige beleidsvraagstukken acht de overheid echter zo belangrijk dat deze wel binnen de centrale uitvoering blijven vallen. Deze zogenaamde Ruimtelijke Hoofdstructuur bestaat bijvoorbeeld uit de

³⁶ VINAC = Actualisering VINEX, vastgelegd in 1999

mainports, brainports en greenports, (beschermde) natuurgebieden, hoofdverbindingssassen en nationale stedelijke netwerken (idem). Naast de Ruimtelijke Hoofdstructuur vormt de term 'basiskwaliteit' de tweede dimensie van het ruimtelijke beleid. Deze basiskwaliteit komt tot uiting in de standaardwaarden (gebruikswaarde - belevingswaarde - toekomstwaarde³⁷) welke overal in Nederland gegarandeerd worden. Het grote verschil met voorgaande nota's is dat de overheid nu kiest voor 'ontwikkelingsplanologie' in plaats van 'toelatingsplanologie' (idem); ze kiest hiermee een meer positieve en vooruitstrevende invalshoek voor ruimtelijk beleid.

Een van de belangrijkste doelen van de overheid is om de contouren tussen stad en land scherp te houden. Naast de Vinex- en Vinac-locaties zal er buiten de steden geen grootschalige woningbouw plaatsvinden. Nieuwbouw op grote schaal wordt vooral in of bij de steden gerealiseerd en de capaciteit hiervan wordt met name bepaald door de natuurlijke aanwas in de betreffende stad of regio. Daarbij geldt ook dat in achterstandswijken in (grote) steden nieuwbouwprojecten moeten worden gestimuleerd om die gebieden economisch en sociaal krachtiger te maken. In totaal gaat de nota uit van een woningvraag tussen de 360.000 en 440.000 tussen 2010 en 2030. Verder richt het ruimtelijke beleid zich op verbetering van mobiliteit en bereikbaarheid binnen en tussen de stedelijke gebieden. De landelijke gebieden moeten een duidelijk landelijk karakter behouden, waarbinnen - net als in de steden - ruimte is voor woningbouw om de natuurlijke aanwas op te vangen. Voornamelijk starters en ouderen hebben vaak moeite om aan een woning te komen in landelijke gebieden.

Figuur 8.2
Woningaanbod en -behoefte per woonmilieu tot 2010
(in percentages)

	Huidige voorraad	Plan-aanbod	Woning-behoefte
Centrum stedelijk	7	3	20
Buitencentrum	38	26	12
Groen stedelijk	7	24	20
Centrum dorps	36	33	25
Landelijk	12	14	23
totaal	100	100	100

Bron: Mattemaker/Nieuwe Kaart, VROM/Nota Ruimte

Uit figuur 8.2 blijkt dat de huidige woningvoorraad in de centrumstedelijke en groenstedelijke woonmilieus nog flink achterloopt bij de behoefte die de komende jaren zal ontstaan. Wat betreft de groenstedelijke woningen zijn er voldoende ontwikkelingsplannen, maar het lage planaanbod in centrumstedelijke milieus kan gaan leiden tot een groot tekort aan woningen in deze gebieden. De relatief grootste woningbehoefte zal zich de komende decennia voordoen in de landelijke gebieden (dorpen). In een scenario van VROM voor de periode 2010-2030 wordt de relatieve behoefte voor de

³⁷ Deze drie waarden zijn ook in eerdere nota's voor de ruimtelijke ordening al genoemd als kernwaarden voor ruimtelijk beleid in Nederland

milieus Centrum dorps en Buitencentrum nog iets hoger ingeschat en die voor Groenstedelijk flink lager (14% van de totale behoefte tegenover 20% in figuur 8.2). Hierbij dient wel aangetekend te worden dat de raming tot 2030 uitgaat van het HRS (hoge ruimtebehoefte scenario), het meest positieve scenario waarbij ondermeer wordt uitgegaan van een optimale ontwikkeling van het noorden van het land, bijvoorbeeld door aanleg van een hogesnelheidsverbinding op het traject Amsterdam - Almere - Groningen.

Op het gebied van toerisme, recreatie en sport spreekt de overheid in de Nota Ruimte haar bezorgdheid uit. De kwaliteit en kwantiteit van groene en blauwe recreatieruimten is relatief sterk teruggelopen, vooral in en om de (grote) steden. De ontwikkeling van groene ruimte binnen de stad houdt absoluut geen gelijke tred met de ontwikkeling van woon- en werkmilieus. Veel sportieve en recreatieve voorzieningen zijn de afgelopen jaren verplaatst naar de randen van de stad en de kostbare groene plekken in de stad worden volgebouwd. Van het originele idee van de compacte stad met veel milieudifferentiatie is, in ieder geval wat betreft de groene milieus, weinig terecht gekomen. En de continuering van het 'compacte stad-beleid' belooft weinig goeds voor de toekomst. Desondanks onderschrijft de overheid het grote belang van groene ruimtes voor de leefbaarheid, economie en de mate van welzijn in een wijk of regio. Ze stelt dan ook dat *'het [belangrijk] is (...) dat provincies en gemeenten voldoende ruimte voor parken, groengebieden, sportterreinen en 'groene' en 'blauwe' recreatiemogelijkheden reserveren in en om de stad. Aangezien er onder meer verschillen zijn tussen de steden door de ligging, de grondprijis, de bevolkingssamenstelling, de van oudsher aanwezige kwaliteit van het groen, maar ook door een sterk uiteenlopende mate van drukte en stedelijkheid, is lokaal en regionaal maatwerk essentieel voor een goede balans tussen 'rood' en 'groen en blauw'* (VROM 2004).

Figuur 8.3
Planaanbod voor sport en vier andere voorzieningen naar milieu (ha.)

	Sport	Winkels	Medische voorz.	Militaire terreinen	Culturele voorz.
Centrum stedelijk	0	7	3	0	2
Buitencentrum	134	119	90	1	9
Groen stedelijk	88	37	12	85	0
Centrum dorps	254	73	0	0	2
Landelijk	83	2	0	0	0
Totaal	559	238	105	86	13

Bron: Mattemaker/Nieuwe Kaart

In De Nieuwe Kaart van Nederland³⁸ is een overzicht opgenomen van het planaanbod voor voorzieningen tot 2030. Deze raming, uitgesplitst naar woonmilieu, is te zien in figuur 8.3.

³⁸ De Nieuwe Kaart van Nederland is een stichting die alle ruimtelijk plannen (zowel landelijke als regionale en lokale) in kaart brengt om zo een algeheel beeld van de planologische ontwikkelingen te schetsen

De bovengenoemde doelstelling om veel ruimte voor ondermeer sport te reserveren komt terug in het planaanbod voor de komende decennia. Om te schetsen hoe relatief groot de ruimtelijke plannen voor sport zijn, is in de figuur ook het planaanbod voor een viertal andere voorzieningen opgenomen in de figuur. De verwachte 560 hectare aan nieuwe sportvoorzieningen is veel groter dan het planaanbod voor bijvoorbeeld winkels, medische en culturele voorzieningen, maar deze voorzieningen nemen ook minder ruimte in beslag dan de gemiddelde sportvoorziening. Als het planaanbod voor sport nader bekeken wordt naar milieu blijkt het doel om zowel in als om de stad ruimte voor sportterreinen te reserveren (nog) niet te worden verwezenlijkt. Nieuwe sportvoorzieningen worden massaal aan de randen van de stad gepland en in centrum stedelijke gebieden is geen nieuwe ruimte bestemd voor sport. Overigens betreffen deze cijfers alleen de plannen die ten tijde van het rapport (begin 2002) bekend waren. Tenslotte blijkt uit de cijfers van De Nieuwe Kaart dat 83% van het planaanbod voor sport te vinden is in zogenaamde bundelingsgebieden; gemeenten die deel uitmaken van de stedelijke netwerken Randstad Holland, Brabantstad, Zuid-Limburg, Twente, Arnhem-Nijmegen en Groningen-Assen.

Beleidsnota's vrijetijd en ruimte in stad en land

Het onderwerp vrijetijd (sport, recreatie, toerisme, cultuur) komt in de Nota Ruimte niet uitgebreid aan bod. Er wordt weliswaar gesteld dat er meer ruimte voor sport, recreatie en groen moet worden ingepland, maar de achterliggende motieven blijven achterwege. Mommaas (2000) heeft in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid een voorstudie over vrijetijd en ruimtelijk beleid gepubliceerd. Deze studie diende als leidraad voor het te voeren ruimtelijk vrijetijdsbeleid in de Vijfde Nota. In lijn met het nationale ruimtelijke beleid ('sterke steden, vitaal platteland') is deze studie gebaseerd op de ruimtelijke structuur van stad en land. In algemene zin stelt Mommaas dat er aan de vraagkant van de vrijetijd sprake is van verruiming van de actieradius en toename van verscheidenheid en veranderlijkheid en aan de aanbodkant is er een trend naar expansie, vervlechting en verdichting. Als gevolg hiervan verdwijnen de karakteristieke verschillen tussen stad en land niet, maar worden ze gecompliceerder. Beelden en ervaringen van stad en land worden inwisselbaar en de nadruk komt te liggen op de symbolische waarde in plaats van de traditionele functioneel-morfologische waarde. Voor de sport heeft deze ontwikkeling minder grote gevolgen dan voor commerciële vrijetijdsvormen als cultuur, recreatie en toerisme, waar een sterke neiging is naar vervlechting en commercialisering en waarbinnen de 'markt van belevenissen' het centrale thema is geworden. Maar ook in de sport is een verschuiving te zien naar grote complexen aan de stadsranden en clubs die meer en meer commercieel gaan denken en handelen. Een goed voorbeeld van vervlechting zijn de indoor-sneeuwbanen die footloose zijn (in de stad: Uithof Den Haag, danwel op het platteland: Snowworld Landgraaf) en waar sport, recreatie, horeca, toerisme en commercie een ideale mix vinden. Meer in algemene zin is er een ontwikkeling naar grootschalige sportcomplexen aan de stadsranden waar meerdere verenigingen van verschillende sporten hun plaats vinden en waar accommodaties en faciliteiten gedeeld kunnen worden. Deze ontwikkeling is mogelijk door de verruimde actieradius en de verdichting van de binnenstad, waar nog wel plaats is voor fitnesscentra, squashbanen en een enkel tenniscomplex, maar voetbal-,

hockey- en korfbalvelden steeds schaarser worden. In de nota 'Wat sport beweegt' uit 1996 wordt nog wel het belang onderstreept van kleinschalige, buurtgerichte sportverenigingen die laagdrempelig zijn en vooral gericht op jeugd en allochtonen. Daarnaast kunnen er op stads- of streekniveau wel grootschalige sportcomplexen ontstaan, maar hierbij is goede bereikbaarheid een absolute must (Min. VWS, 1996). Tot beleidsdoelen om deze speerpunten te verwezenlijken is het echter nooit gekomen.

Naast de aanbodgerichte benadering in 'Wat sport beweegt' noemt Van der Poel (2001) de vraaggerichte benadering, waarbij verenigingen die gevestigd zijn in wijken met veel vergrijzing en 'allochtonisering' en kampen met ledenverliezen bewust voor een accommodatie aan de stadsrand kiezen, waar vooral de jeugdafdeling weer tot bloei kan komen. Ook onderschrijft hij dat de ruimte-intensieve sportaccommodaties waar vaak sprake is van leegstand en onderbenutting onder druk van de lokale overheden uit de stad verbannen worden. Op het platteland waar de ruimte veel minder schaars is speelt deze problematiek niet; daar is juist sprake van een toename van ruimte-intensieve (buiten)sporten op vrijgekomen landbouwgrond. Van der Poel trekt een vijftal conclusies voor het ruimtelijke sportbeleid in Nederland (idem):

1] De beschikbaarheid van sportaanbod lijkt af te nemen wanneer de woningdichtheid toeneemt. Dit heeft hoe dan ook negatieve gevolgen: of sporters moeten verder reizen naar de club met als gevolg een groeiend aantal binnenstedelijke verplaatsingen, of er wordt niet gesport.

2] Sport dient zich duidelijker te profileren binnen het 'complete stad beleid'. Ook sport hoort een plaats te hebben in een optimale milieudifferentiatie en beleidsmakers moeten zich daar meer voor inzetten.

3] Op het platteland kan de ontwikkeling van sport vooral een economische functie hebben. Sport moet nieuwe dynamiek brengen waar de verdwenen landbouw een leegte achter heeft gelaten.

4] Er moet meer aandacht komen voor duurzame ontwikkelingen met betrekking tot sportvoorzieningen.

5] De tendens naar grootschalige clustering van (sport)voorzieningen moet als een kans worden gezien voor sportaanbieders.

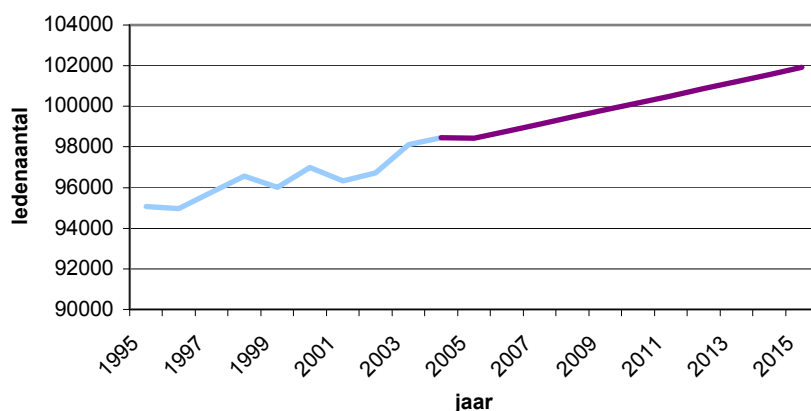
8.4 Trendanalyse van de korfbalvraag

In deze paragraaf wordt de toekomstige vraag naar korfbal bekeken. Op basis van de ontwikkeling van ledenaantallen gedurende de afgelopen 10 jaar zoals geschetst in hoofdstuk 5 kan een trendanalyse voor de toekomst gemaakt worden. Deze trendanalyse is gebaseerd op de cijfers van

het afgelopen decennium en gaat uit van een continuering van de externe factoren als demografische, economische, culturele en geografische veranderingen zoals deze factoren zich de afgelopen 10 jaar hebben ontwikkeld en dus in meer of mindere mate de korfbalvraag hebben beïnvloed. Het betreft een indicatie van hoe de ledencijfers in de korfbalsport zich zullen ontwikkelen wanneer de trend van deze ontwikkeling zich voortzet conform de afgelopen 10 jaar. Gezien de bevolkingsprognoses van het CBS is het echter reëel te verwachten dat de trendlijn in figuur 8.4 in werkelijkheid iets minder zal stijgen tot 2015. In figuur 8.1 is te zien dat het CBS het komende decennium een bevolkingsgroei van 3,66 procent verwacht. Tussen 1994 en 2004 was de bevolkingsgroei 5,97%. De bevolking blijft dus groeien, maar de komende tien jaar minder hard dan het afgelopen decennium. Gezien deze verwachting is het aannemelijk dat ook het ledenaantal van het KNKV ceteris paribus de komende jaren minder hard zal stijgen dan de afgelopen periode.

Bij deze toekomstanalyse is gekozen voor een onderscheid tussen verschillende factoren zoals die in hoofdstuk 5 ook al gebruikt is. Naast een trendanalyse van het totale ledental van het KNKV wordt ook de trend per district, provincie, mate van urbanisatie en grootte van de club beschreven. De analyse in deze paragraaf is gebaseerd op het totale bestand van 576 korfbalverenigingen³⁹; ook de fusieclubs zijn dus in dit bestand opgenomen.

Figuur 8.4
Trendanalyse KNKV 1995 - 2015

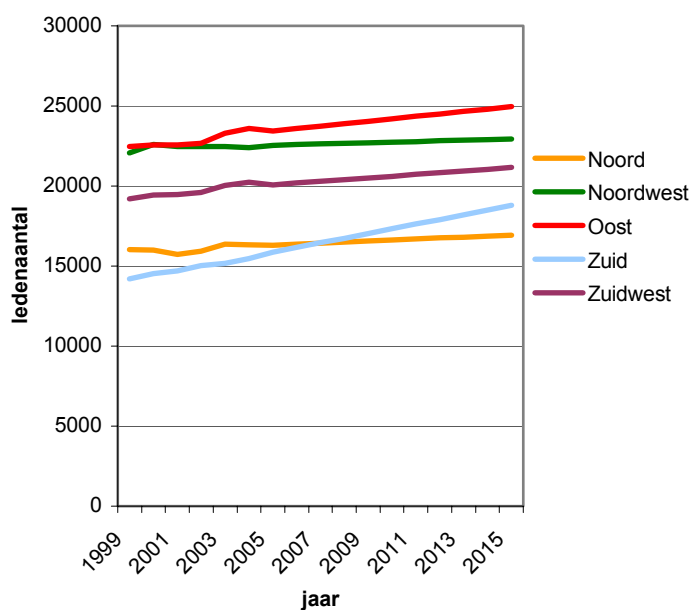
Een toekomstanalyse van het aantal korfballers dat verbonden is aan het KNKV in figuur 8.4 laat een lichte groei zien voor het komende decennium. Sinds 1995 is het aantal bondsleden gestegen van ruim 95 duizend naar ongeveer 98.500 in juni 2004. Deze stijging is redelijk stabiel met een kleine teruggang in 2000 en 2002. Wanneer de trend zich op de zelfde manier voortzet zal het KNKV in het

³⁹ De trendanalyse voor het totaal aantal leden van de Korfbalbond is gebaseerd op het totale ledenaantal tussen 1995 en 2004. De analyse van de ledenontwikkeling per categorie is gebaseerd op het eerder in dit onderzoek gebruikte bestand van 576 verenigingen (dus zonder bijvoorbeeld onafhankelijke leden)

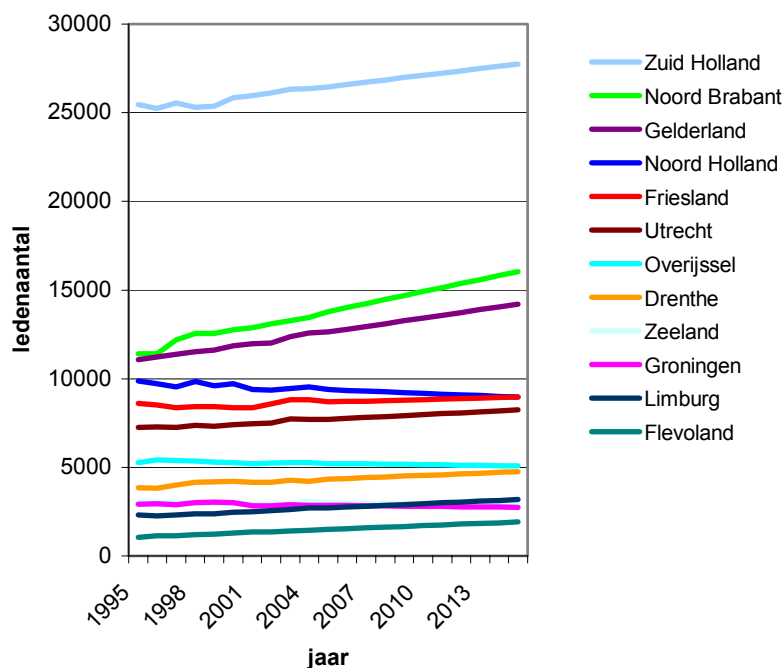
seizoen 2009-2010 de magische grens van 100.000 leden passeren. In juni 2015 zal de bond dan tegen de 102.000 leden tellen.

In de figuren 8.5a en 8.5b zijn de leden van de 576 verenigingen uitgesplitst naar district en provincie. Op districtsniveau valt meteen de stijgende lijn van district Zuid op. Deze lijn hangt grotendeels samen met de trendanalyse voor het dameskorfbal in Figuur 8.6. Zuid is ook het enige district waarvan de verwachte jaarlijkse groei boven 1% uitkomt. Voor de districten Zuidwest en Oost wordt bij benadering een jaarlijkse groei van resp. 0,53% en 0,63% verwacht, waarmee Oost in 2015 gegroeid zal zijn tot zo'n 25.000 korfballers. Oost is al sinds de herindeling in 1999 het grootste district en zal dat volgens de voorspelling ook blijven. Noord groeit de komende 11 jaar naar verwachting met zo'n 0,39% per jaar en ook voor Noordwest wordt weliswaar een groei verwacht het komende decennium, maar deze zal slechts marginaal zijn: 0.17%.

Figuur 8.5a
Trendanalyse per district 1999 - 2015

Figuur 8.5b
Trendanalyse per provincie 1995 - 2015

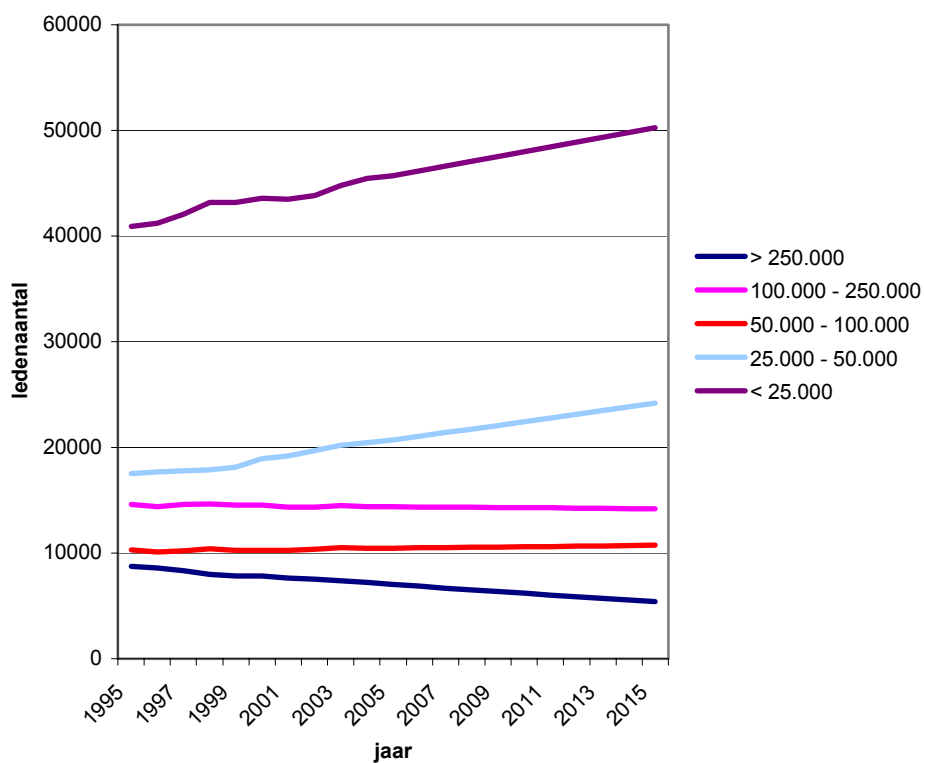

De verwachte ontwikkelingen per provincie laten zien dat de drie provincies met de meeste korfballers nog flink door zullen groeien. Ook Drenthe, Utrecht, Flevoland en Limburg kunnen een groei verwachten. Zorgelijk is de situatie in de provincies Groningen, Overijssel, Noord Holland en Zeeland; daar worden in 2015 minder leden verwacht dan in 2004.

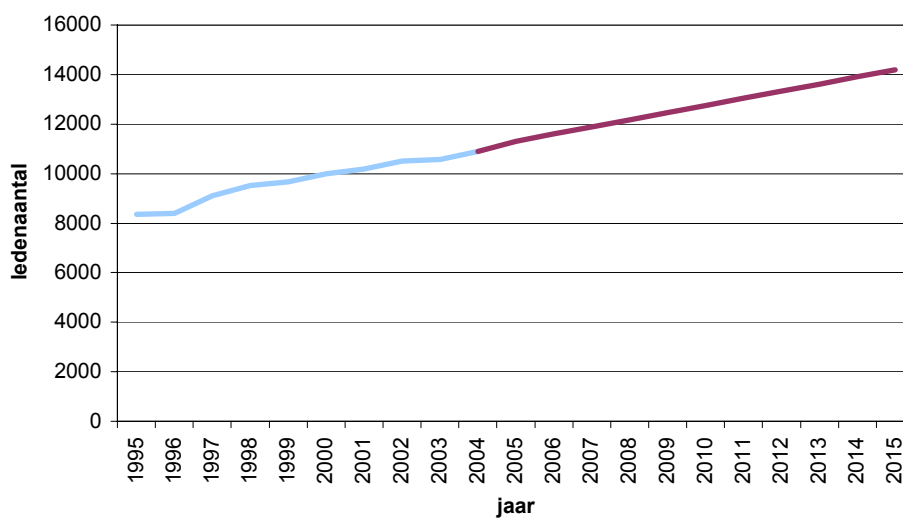
De analyse in Figuur 8.5c op de volgende pagina geeft aanleiding tot de conclusie dat korfbal meer en meer een sport wordt die beoefend wordt in kleine plaatsen. Bij deze trend speelt in 2015 minder dan 5% van alle korfballers bij een vereniging in een van de vier grote steden. Het aantal leden in plaatsen met minder dan 50.000 inwoners zal blijven stijgen en over ruim 10 jaar zo'n driekwart van alle KNKV-leden betreffen.

De laatste trendlijn is die van de dameskorfbalverenigingen. Zoals al duidelijk werd in Figuur 8.5a wordt er een sterke groei verwacht in het district Zuid (ruim driekwart van de clubs in Zuid behoort tot de damescompetitie). Het aantal leden van dames korfbalvereniging zal volgens deze toekomstverkenning jaarlijks met meer dan 2% stijgen tot ruim 14 duizend in 2015.

Figuur 8.5c
Trendanalyse per urbanisatiegraad 1995 - 2015

Figuur 8.6
Trendanalyse dameskorfbal 1995 - 2015

8.5 Terugblik

De Nederlandse bevolking zal de komende jaren blijven stijgen volgens de prognoses van het CBS. De bevolkingsgroei is echter minder sterk dan voorheen en de grijze druk zal de komende decennia enorm toenemen. Verder zal de immigratie toenemen en het aantal alleenstaanden richting 3 miljoen groeien. Wat betreft het ruimtelijk beleid wil de overheid zoveel mogelijk decentraliseren en zich meer richten op ontwikkelen dan op sturen en toelaten. Daarbij hanteert ze wel een bepaalde basiskwaliteit met de standaardwaarden 'gebruikswaarde', 'belevingswaarde' en 'toekomstwaarde'. Een belangrijk doel is om de contouren tussen stad en land scherp te houden. Nieuwbouw wordt dan ook vooral in of bij de steden gerealiseerd en in kleinere gemeenten wordt alleen gebouwd om in de lokale vraag te voorzien. Als gevolg van het compacte stad-beleid worden de steden steeds minder groen en worden er ook steeds minder sportvoorzieningen in de steden gepland. Het grootste deel van de 560 hectare voor nieuw te ontwikkelen sportvoorzieningen wordt aan de randen van de stad gerealiseerd. Het advies vanuit de (wetenschappelijke) sportwereld luidt dan ook om sport meer te integreren in het stedelijke beleid, sport duurzaam te ontwikkelen en meer geclusterde sportvoorzieningen te creëren.

De vraag naar korfbal zal de komende 10 jaar toe blijven nemen. Wanneer de trend niet wijzigt zullen er in 2015 ongeveer 102.000 mensen korfballen in Nederland. Op regionaal niveau lijken vooral de districten Zuid en Oost flink te groeien en ook de provincie Zuid-Holland - nu al de provincie met veruit het grootste aantal korfballers - zal blijven groeien. De verschillen tussen stad en platteland zullen alleen maar groter worden; het aantal korfballers in de plaatsen met minder dan 25.000 inwoners groeit explosief in de nabije toekomst en ook de trend van een sterk groeiend aantal leden onder de damesverenigingen zet zich voort.

9

**Waar vraag en aanbod
elkaar ontmoeten**

Na een uitgebreide analyse van de vraag naar korfbal (hoofdstuk 5 en 6) en het aanbod (hoofdstuk 7) waarbij de nadruk lag op het ruimtelijke aspect van vraag en aanbod is het nu tijd voor een synthese van beide componenten uit het onderzoeksmodel. Bij het ontwikkelen van dit algemene kader voor korfbalbeleid in sociaal-geografisch perspectief komen de componenten uit de voorgaande hoofdstukken terug. In paragraaf 9.1 worden vraag en aanbod samengebracht. Paragraaf 9.2 heeft ten doel een zo betrouwbaar mogelijke ruimteclaim voor de korfbalsport te beschrijven.

9.1 Synthese van vraag en aanbod

Doel van dit onderzoek is een ruimtelijke optimalisering van de afstemming tussen vraag en aanbod in de korfbalsport. Daartoe zijn beide kanten van de sport geanalyseerd. Aan de vraagzijde is een redelijk stabiele trend waar te nemen: de sport wint jaarlijks licht aan populariteit. Meer specifiek blijkt dat de groei zich vooral voordoet in meer rurale gebieden; clubs in kleine gemeenten doen het goed en ook de dameskorfbalverenigingen, sterk verankerd in de Brabantse katholieke plattelandscultuur, groeien flink. Aan de andere kant blijkt de vraag naar korfbal in de stad af te nemen. Vooral in de vier grote steden⁴⁰ kampen veel verenigingen met grote ledenverliezen. Wanneer de korfballer op individueel niveau geanalyseerd wordt blijkt ook dat in de steden relatief weinig mensen voldoen aan het profiel van 'de korfballer'. In de stad wonen veel ouderen, alleenstaanden, lager opgeleiden en allochtonen terwijl de korfballer vaak uit een wat hoger opgeleid gezin komt. De korfballer kan getypeerd worden als 'conservatief'.

Het aanbod van korfbal is een divers geheel. Ongeveer alle clubs in Nederland hebben een eigen clubhuis maar de helft van het seizoen speelt zich af in de sporthal en in die periode staat het clubhuis vaak leeg. De buitenaccommodatie kan bestaan uit het ruimte-intensieve natuurgras of het gebruiksintensieve kunstgras en tijdens de zaalcompetitie wordt veelal gebruik gemaakt van een gemeentehal, hoewel enkele tientallen verenigingen anno 2004 een eigen sporthal ter beschikking hebben. Er is een ontwikkeling gaande naar meer eigen sporthallen en meer kunstgrasaccommodaties, waarbij vooral de laatstgenoemde ontwikkeling in volle gang is en een grote invloed heeft op het ruimtelijke aspect van de sport, zoals in § 9.2 duidelijk zal worden.

Wanneer het KNKV nieuw korfbalaanbod op een succesvolle manier gestalte wil geven zullen er doelgebieden bepaald moeten worden, op basis van de huidige korfbalvraag, het profiel van de korfballer en toekomstige demografische ontwikkelingen. Uit eerder onderzoek naar de kansen van korfbal in Vinex-wijken bleek er nog een ander groot probleem te spelen: ook al voldoen de bewoners van een nieuwbouwlocatie aan het profiel van de korfballer dan nog is het maar de vraag of de lokale overheid in de ruimtelijke ontwikkelingsplannen plaats heeft voor een korfbalaccommodatie. Voorst speelt het probleem dat het opstarten van een nieuwe vereniging veel

⁴⁰ Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht

tijd, moeite en geld kost en dat het verhuizen van een dichtbij gelegen club vaak veel weerstand binnen die club oproept. Toch zou een verhuizing naar een kansrijk gebied voor veel clubs die het momenteel slecht doen (in het bijzonder in de grote steden) de redding kunnen betekenen.

Gezien de verwachte sociaal-geografische ontwikkelingen in Nederland zal de sport in de nabije toekomst waarschijnlijk licht blijven groeien maar een exponentiele groei zoals de hockeybond momenteel meemaakt zal niet plaatsvinden, tenzij er een veel actiever ruimtelijk beleid gevoerd wordt, waarbij de kansgebieden veel beter gecultiveerd gaan worden voor de korfbalsport.

Voor de beleidsbepalers bij het korfbalverbond is het van belang meer ruimtelijk inzicht te krijgen in de sport. Er moeten vragen beantwoord worden als: 'hoeveel ruimte heeft de sport nu en in de toekomst nodig' en 'waar is vooral ruimte voor korfbal nodig en waar minder'. Veal (2002) beschrijft de 'Gross-Demand/Market-Share' benadering als een adequaat middel voor ruimtelijke planning binnen een sportorganisatie. Deze benadering op basis van 'bruto vraag' en 'marktaandeel' bestaat uit de volgende onderdelen:

Stap 1 → Het schatten van de vraag

Stap 2 → Het bepalen van de benodigde faciliteit

Stap 3 → Het berekenen van tekort aan faciliteit en het marktaandeel van de sportaccommodaties

Volgens deze methode wordt eerst het aantal participanten in een bepaald gebied berekend (bijvoorbeeld het bruto aantal korfballers per week in een bepaald gebied); vervolgens wordt bepaald hoeveel accommodaties en/of faciliteiten er in dat betreffende nodig gebied zijn en tenslotte wordt berekend of het huidige aanbod aansluit bij de uitkomsten van stap 1 en 2. Zo wordt bepaald of er een tekort of overschot aan accommodaties is. Om voor de korfbalsport tot een adequaat planningsmodel te komen dient een ruimteclaim te worden ontwikkeld waarbij deze GDMS-benadering als basis wordt gebruikt. In de volgende paragraaf worden eerst de planningsmodellen van Van der Poel en Vincken besproken, waarna voor de korfbalsport een eerste aanzet wordt gedaan om tot een ruimtelijk planmodel te kunnen komen.

9.2 Naar een ruimteclaim voor de korfbalsport

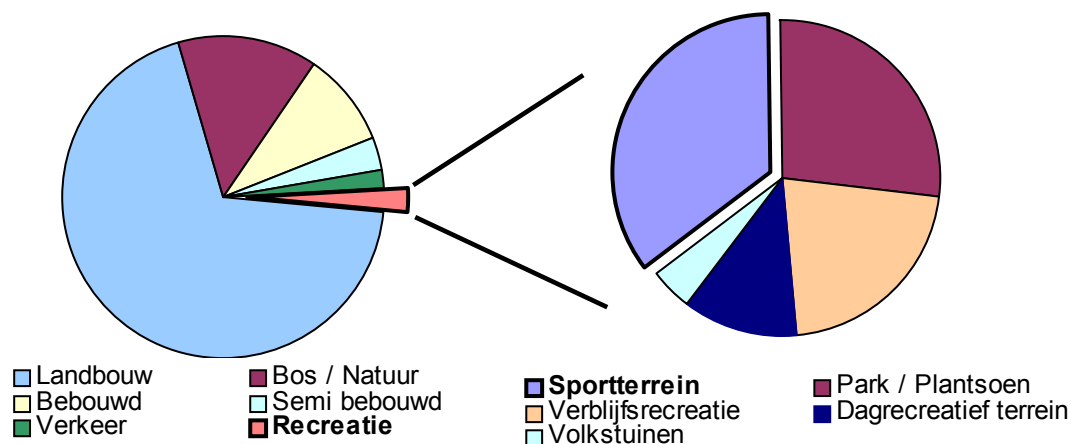
Op basis van de analyse van het huidige korfbalaanbod in hoofdstuk 7 kan met behulp van de cijfers over de huidige en toekomstige korfbalvraag een ruimteclaim voor de korfbalsport ontwikkeld worden. Van der Poel (2001) heeft een eerste aanzet gedaan om tot een algehele ruimteclaim voor de sport te komen. Naast deze algemene ruimteclaim wordt ook het model van de KNHB⁴¹ besproken om vervolgens specifiek voor de korfbalsport de toekomstige ruimteclaim te bepalen.

⁴¹ Koninklijke Nederlandse Hockey Bond

9.2.1 Ruimteclaim voor de sport in Nederland

Nederland behoort met bijna 500 inwoners per km² tot de landen met de hoogste bevolkingsdichtheid van de wereld⁴². Dat betekent dat de ruimte in het land schaars is. In Nederland maken veel mensen aanspraak op een kleine hoeveelheid ruimte met als gevolg dat de ruimte erg kostbaar is. Dat maakt de ruimtelijke ordening een gecompliceerd beleidsterrein. Veel partijen willen aanspraak maken op het zelfde stukje grond. Het bebouwen van kostbare grond met woningen danwel bedrijven levert de overheid uiteindelijk veel meer op dan het ontwikkelen van sport- of recreatieterreinen op die zelfde grond. De sport heeft een slechte concurrentiepositie als het op ruimtelijke planning aankomt. In de linker cirkel van figuur 9.1a is te zien dat van de totale Nederlandse oppervlakte (exclusief water) slechts een klein deel voor recreatie bestemd is: 2,14% in 2000. Opvallend is dat anno 2000 nog steeds ongeveer 69% van alle Nederlandse grond aangewend wordt voor landbouw. Van alle grond die als recreatiegebied gebruikt wordt is ongeveer een derde sportterrein. In figuur 9.1b is de rechter cirkel uit figuur 9.1a als staaf weergegeven met daarbij dezelfde cijfers voor de jaren 1989, 1993 en 1996. Zowel het percentage van de Nederlandse grond dat als recreatiegebied dient als dat wat als sportterrein dient is gegroeid sinds 1989. In absolute cijfers werd 31.484 ha als sportterrein gebruikt in 2000 ten opzichte van 28.762 ha in 1989.

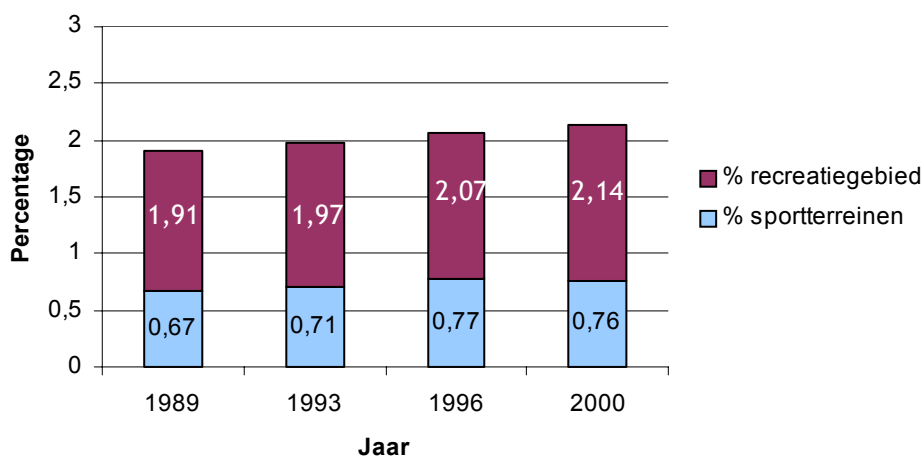
Figuur 9.1a
Bodemgebruik in 2000

Bron: CBS Bodemstatistiek (Statline)

⁴² Op 1 januari 2004 waren er volgens het CBS 481 inwoners per km². In 2002 waren dat er 475 en in 2000 was dat aantal 468. De bevolkingsdichtheid vertoont dus een groeiende trend (bron: CBS Statline)

Figuur 9.1b
Oppervlakte gebruikt voor recreatiegebied en het aandeel van sportterreinen daarin als percentage van de totale oppervlakte van Nederland

Bron: CBS Bodemstatistiek (Statline)

De stijging van het ruimtebeslag van sportterreinen is voor een groot deel een gevolg van de toegenomen populariteit van ruimte-intensieve sporten als paardrijden en golf. Met name golf is een sport die erg veel ruimte vergt. Golf en voetbal samen nemen ongeveer de helft van de ruimte voor sportterreinen in beslag⁴³. Ook bij voetbal geldt een ruimte-intensief karakter, daarnaast wordt deze sport massaal beoefend. Op basis van de cijfers van het ruimtegebruik door sport in combinatie met de verwachte ontwikkeling van de bevolking in het algemeen en het aantal sporters in het bijzonder heeft Van der Poel (2001) de ruimteclaim voor de sport in een bepaald jaar gedefinieerd als het product van het aantal sporters in dat jaar en het aantal m² sportruimte per sporter in dat jaar⁴⁴. De uitkomst is dat er in de periode tot 2020 behoefte is aan extra ruimte voor sportterreinen met een totale omvang van 10.000 ha, waarvan 7.000 in stedelijk gebied, 2.000 ha in gebieden - in een straal van 10-15 km - rondom de grote steden en 1.000 ha in vakantiegebieden.

9.2.2. De Hockeybond en PROOST

De hockeybond KNHB verkeert de laatste jaren in een situatie die veel sportbonden benijden: het aantal hockeyers groeit explosief. In de jaren '90 bleef het ledenaantal nog redelijk stabiel rond de 128.000 (met een dal in 1997 toen het aantal onder de 126.000 zakte), maar daarna ging het snel: in 2001 waren er ruim 137.000 leden, een jaar later zelfs 10.000 meer en in 2004 is het aantal bij de KNHB geregistreerde hockeyers boven de 160.000 gekomen. Door de explosieve groei is er behoefte ontstaan aan actief accommodatiebeleid. Wanneer het aantal leden van een sportbond

⁴³ In de hier gebruikte berekening is de (openbare) ruimte die gebruikt wordt voor toerfietsen, wandelen, joggen en schaatsen (op natuurijs) niet opgenomen. Ruiterspaden evenmin. (Van der Poel 2001)

⁴⁴ Hierbij gebruikt Van der Poel een groeivoet van het grondgebruik per sporter van 0,23 per jaar gebaseerd op de groei in de periode 1979-1993. Hierbij is de aanname gedaan dat de groei van het aantal m² per sporter via dezelfde lijn door zal groeien tot 2020.

binnen 10 jaar met ongeveer éénderde stijgt is het de vraag of er genoeg capaciteit is om iedereen nog te laten hockeyen. Om antwoord te vinden op deze vraag heeft de hockeybond in 2003 een grootschalig onderzoek uitgevoerd om de accommodatiebehoefte van de sport in kaart te brengen. Het onderzoek bestond uit het invullen van het veldbelastingsprogramma PROOST⁴⁵ met als doel een onderbouwde ruimteclaim voor de hockeysport in Nederland. Op basis van de ontwikkeling van de ledenaantallen de afgelopen jaren is een prognose gedaan voor de ontwikkeling tot 2012. Vervolgens is per vereniging bekeken hoe hoog de bezettingsgraad nu is en hoe die zich zal ontwikkelen de komende jaren.

De sterke groei van het aantal hockeyers wordt bijna geheel verklaard door het groeiend aantal jeugdleden; de aanwas van jonge kinderen is bij de meeste verenigingen erg groot. Dat betekent dat er op korte termijn vaak geen accommodatieproblemen ontstaan. Op een hockeyveld waar 15 senioren 1,5 uur gebruik van maken kunnen binnen diezelfde 1,5 uur 64 F-jes hun wedstrijd afwerken⁴⁶. Voor wedstrijden van jonge kinderen is dus relatief weinig capaciteit nodig. Het probleem ontstaat echter op de langere termijn wanneer de grote groep kinderen ouder wordt. Waar bij een leeftijd van 7 jaar de gemiddelde veldbelasting per team nog 0,02 is, bedraagt die 0,08 wanneer het kind 9 jaar is en 0,18 per team als het kind 11 jaar oud is⁴⁷.

Met behulp van de factor veldbelasting is in het onderzoek per vereniging geanalyseerd of er sprake is van onder- of overcapaciteit. Daarbij is rekening gehouden met een aantal factoren:

- de norm dat maximaal 60% van de teams op een speeldag een thuiswedstrijd speelt;
- planningsverlies (wanneer er één F-team speelt staat driekwart van het hockeyveld leeg)
- het verschil tussen zaterdag- en zondagverenigingen
- het aantal leden dat per jaar doorschuift naar een andere leeftijdscategorie
- de tijdzone waarin een team speelt (kinderen op zaterdagochtend, senioren 's middags)

Uit het rekenmodel blijkt dat de problemen het grootst zijn bij clubs die op zaterdag spelen. Uitgaande van 60% thuis spelende teams krijgt 55% van alle (zaterdag-) hockeyverenigingen een accommodatieprobleem tussen nu en 2012. Niet minder dan 43% van alle zaterdagclubs krijgt in de periode 2003-2012 gedurende minimaal 5 jaar te maken met een tekort aan velden⁴⁸. Voor verenigingen die op zondag spelen zijn tot 2012 minder problemen te verwachten: 18% zal in de problemen komen. Al met al zullen de verenigingen die met een tekort te maken krijgen tesamen

⁴⁵ PROOST staat voor PROgnose Oppervlakte SportTerreinen en is een veldbelastingsprogramma voor de hockeysport ontwikkeld door Koen Vincken

⁴⁶ Per seniorenteam worden 15 spelers gerekend (11 + 4 reserves), per F-team worden 8 spelers gerekend (6 + 2). Er kunnen op een hockeyveld 4 F-wedstrijden tegelijk gespeeld worden en die wedstrijden nemen bruto 45 minuten in beslag dus $8 \times 4 \times 2 = 64$

⁴⁷ De veldbelasting wordt berekend door het (bruto) aantal minuten dat de wedstrijd van een team kost te vermenigvuldigen met de veldbezetting en de uitkomst hiervan te delen door het totaal aantal minuten dat een veld op een speeldag gebruikt kan worden ($8 \times 60 = 480$). Een veldbelasting van 1 is dus maximaal; wanneer deze boven de 1 komt is er sprake van een capaciteitsprobleem

⁴⁸ Wanneer deze zelfde analyse wordt gedaan op basis van 50% thuis spelend (wat gemiddeld altijd het geval zal zijn) komt 37% van de zaterdagclubs in de problemen in de periode 2003-2012

een tekort hebben van 154 hockeyvelden tot 2012. De verenigingen zonder tekort hebben bij elkaar 60 velden overcapaciteit.

9.2.3 Ruimte voor korfbal

In navolging van Van der Poel (voor de sport als geheel) en Vincken (voor de hockeysport) dient er voor de korfbalsport ook een model voor de ruimteclaim te worden ontwikkeld. Het karakter van korfbal maakt deze opdracht echter gecompliceerd. Korfbal wordt niet alleen op gelijkwaardig niveau op het veld en in de zaal beoefend maar op het veld is ook nog eens een onderscheid tussen natuurgras en kunstgras (en sporadisch gravel). Uit figuur 7.6 (hoofdstuk 7) bleek al dat - wanneer het te verwaarlozen aantal clubs met gravel buiten beschouwing wordt gelaten - bijna een derde van de korfbalclubs kunstgras heeft en tweederde nog op natuurgras speelt in 2004. In hoofdstuk 7 werd ook al duidelijk dat de ontwikkeling van natuur- naar kunstgras in volle gang is en het is zeer reëel dat de verdeling van de grassoorten de komende jaren richting 50-50 gaat en dat kunstgras uiteindelijk de meest gebruikte ondergrond wordt. Voor kunstgras geldt echter een andere bespelingsnorm dan voor natuurgras wat het formuleren van een ruimteclaim bemoeilijkt. Kunstgras kan veel intensiever bespeeld worden dan natuurgras maar met natuurgras kan wel flexibeler gewerkt worden (velden kunnen makkelijker verplaatst worden). Ondanks deze complicaties wordt een poging gedaan tot een ruimteclaim voor veldkorfbal te komen, de sporthal wordt hier buiten beschouwing gelaten.

Het model voor de ruimteclaim van korfbal zal in enige mate overeenkomen met het PROOST-model van de hockeybond. De invulling van dit model is echter gebeurd op basis van een grootschalige enquête onder alle verenigingen die aangesloten zijn bij de KNHB, waardoor op verenigingsniveau gedetailleerde gegevens beschikbaar kwamen. Het valt buiten het kader van dit onderzoek om een dergelijke gedetailleerde analyse te maken voor alle clubs onder het KNKV. Wel wordt getracht het algemene model vorm te geven en tot een ruimteclaim voor de gehele korfbalsport te komen.

De volgende factoren spelen een rol in het model:

- aantal teams per vereniging
- ruimtelijk verhouding tussen verschillende velden (kinderen vs. senioren)
- speeldag/-dagen van de club
- aantal beschikbare uren per speeldag/-weekend
- ondergrond
- veldafmeting

De centrale factor in het model is de senioren-equivalent. Evenals bij hockey en de meeste andere sporten neemt een wedstrijd van kinderen minder ruimte in beslag dan een wedstrijd van volwassenen. Bij korfbal zijn die verhoudingen als volgt⁴⁹:

Pupillen (W-F-E-D)	→ 0,40
Aspiranten (C-B)	→ 0,65
Junioren (A)	→ 1,00
Senioren	→ 1,00

Een vereniging met bijvoorbeeld één F-team, twee D-teams, één B-team en vijf seniorenteams heeft een senioren-equivalent (S.E.) van 6,85 ($3 \times 0,40 + 0,65 + 5 \times 1,00$). Deze belangrijke factor kan redelijk eenvoudig voor iedere verenigingen berekend worden. Daarnaast is er een planningsnorm vastgesteld. Deze norm is berekend op basis van een speeltijd van 90 minuten per 1,0 S.E. en een maximum bezetting afhankelijk van de ondergrond en de speeldag(en). Ook is er bij deze norm uitgegaan van een thuisbezetting van 50%. Bij deze berekening wordt dus uit gegaan van het gemiddelde percentage thuisspelende teams en niet van een topbezetting van 60% zoals de KNHB wel deed. De planningsnorm per ondergrond en speeldag ziet er als volgt uit:

	Zaterdag	Zondag (en zaterdag)
Kunstgras	12,00	18,00
Natuurgras	6,00	6,00

Deze norm is als volgt berekend: bij een zaterdagvereniging met kunstgras kan gedurende 9 uur gespeeld worden (tussen 9.00 en 18.00 uur). Met een speeltijd van 90 minuten per senioren-equivalent komt dat neer op 6,00 S.E. per kunstgrasveld. Uitgaande van 50% thuisspelend geldt een norm van 12,00 S.E. voor dat veld. Voor een zondagvereniging is de norm 18,00 aangezien deze clubs ook op zaterdag wedstrijden spelen (W- t/m B-teams spelen altijd op zaterdag). Op natuurgras ligt de norm aanzienlijk lager. Natuurgras kan veel minder intensief bespeeld worden; deze ondergrond lijdt in veel grotere mate onder de bespeling. Eén veld kan per weekend slechts 4,5 uur bespeeld worden. Daarnaast geldt nog dat er per 2 wedstrijdvelen altijd een extra trainingsveld nodig is⁵⁰. Bij natuurgras geldt de fysieke conditie van de ondergrond als beperkende factor, een factor die bij kunstgras niet aan de orde is.

Van iedere vereniging is nu een aantal factoren bekend: de senioren-equivalent, de ondergrond, de speeldag en de daarop gebaseerde planningsnorm. Op basis van deze gegevens kan bepaald worden hoeveel velden iedere vereniging op dit moment nodig heeft om alle teams te kunnen laten

⁴⁹ Precieze veldafmetingen en aantal spelers per team zijn te vinden in het overzicht in bijlage 8. De verhoudingen die de senioren-equivalent bepalen zijn vastgesteld door het KNKV (Bron: Arjen van Ree, KNKV) en gebaseerd op verschillen in veldafmeting en wedstrijdduur. Het aantal spelers is bij alle teams 8 met uitzondering van E- en F-viertallen en Welpen.

⁵⁰ Bron: KNKV

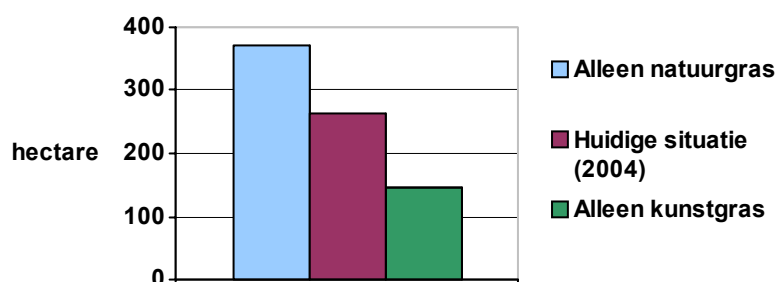
korfballen. Vervolgens kan berekend worden hoeveel ruimte er in Nederland op dit moment theoretisch nodig is. Daarvoor is de volgende formule gebruikt:

$$\text{Aantal benodigde m}^2 \text{ voor korfbal} = (\sum_{\text{natuurgras}} (\text{S.E.} / \text{planningsnorm}) <\text{afgerond naar boven}> * 1,5 * (64*34)) + (\sum_{\text{kunstgras}} (\text{S.E.} / \text{planningsnorm}) <\text{afgerond naar boven}> * (64*34))$$

Het quotiënt van de senioren-equivalent en de planningsnorm wordt naar boven afgerond (er wordt alleen in hele velden gerekend) en vervolgens vermenigvuldigd met 2176 m² (64*34, de veldafmeting inclusief uitloop). Bij natuurgras wordt er per veld 0,5 extra trainingsveld gerekend. Met behulp van de gegevens uit bijlage 1 is deze ruimteclaim berekend op 2.629.696 m² oftewel 262,97 ha.⁵¹ Dit komt neer op 243 kunstgrasvelden, 955 grasvelden (637 * 1,5) en 17 gravelvelden⁵². Dat betekent dat het natuurgras nog steeds zo'n 80% van alle ruimte voor korfbal inneemt.

Figuur 9.2

Aantal benodigde ha. voor korfbal in de huidige situatie en in de hypothetische situaties bij alleen natuurgrasvelden en alleen kunstgrasvelden (ceteris paribus)

Om het verschil in ruimtebeslag tussen natuur- en kunstgras duidelijk te maken is in figuur 9.2 weergegeven hoeveel hectare er in Nederland op dit moment nodig is voor korfbal (de middelste balk, 262,97 ha.) en hoeveel ha. er nodig zou zijn in het hypothetische geval dat er op dit moment alleen natuurgrasvelden (linker balk) of alleen kunstgrasvelden (rechter balk) zouden zijn. Bij alleen natuurgras is het ruimtebeslag 370,68 ha. en bij kunstgras 145,79 ha. Deze cijfers geven aan hoezeer de ondergrond van belang is voor de beleidsstrategie. Overigens is het ruimtebeslag van korfbal hoe dan ook relatief laag. Ter vergelijking: In 1997 namen alle voetbalvelden 6.600 ha. in beslag, alle golfbanen ruim 6.000 ha. en alle tennisbanen 524 ha.⁵³ (Van der Poel 2001).

⁵¹ Deze berekening betreft alleen het netto ruimtebeslag, alleen de velden zelf inclusief uitloopruimte. Ruimte voor toeschouwers, clubhuis, kleedruimtes, parkeerplaatsen e.d. is hierin niet opgenomen

⁵² Sommige verenigingen hebben verschillende ondergronden tot hun beschikking, kunstgras en natuurgras of gravel en natuurgras. In dat geval is bij deze berekening de eerstgenoemde gebruikt. Bij de berekening zijn gravelvelden als kunstgrasvelden benaderd aangezien bij gravel de fysieke factor ook nauwelijks invloed heeft

⁵³ Het gaat in alle gevallen om het netto ruimtebeslag

Het aantal van 1215 velden die in totaal zo'n 263 hectare beslaan betreft de ruimte die er op dit moment zou moeten zijn om iedereen te kunnen laten korfballen. Dat wil niet zeggen dat al die velden dan ook optimaal benut worden. Een vereniging met slechts één seniorenteam heeft één veld nodig maar op dat veld is dan wel een gebruiksverlies van 5,5 S.E. (bij natuurgras); 11,5 S.E. (bij kunstgras, zaterdag) of 17,5 S.E. (bij kunstgras, zondag). Wanneer alle verenigingen een aantal velden zou hebben conform de hiervoor genoemde berekening zou er in totaal een gebruiksverlies zijn van zo'n 275 korfbalvelden (59,8 ha.). Anders gezegd, het gemiddelde korfbalveld wordt gedurende iets meer dan een vijfde van de beschikbare tijd op speeldagen niet gebruikt. Het gebruiksverlies is met name zo hoog als gevolg van de kleinschaligheid van korfbalverenigingen; het grote aantal kleine verenigingen maakt het onmogelijk om velden efficiënt te gebruiken. In de hockeysport, waar veel minder maar veel grotere clubs zijn, ligt het verlies op 60 hockeyvelden⁵⁴. Er moeten overigens wel kanttekeningen worden geplaatst bij deze cijfers. Het genoemde aantal van 1215 velden is een schatting en vormt als het ware de bovengrens van de bandbreedte waarbinnen het reële aantal velden ligt; dit precieze aantal is niet bekend. Het is dus mogelijk dat er in werkelijkheid minder dan 1215 korfbalvelden zijn en dat er sprake is van minder gebruiksverlies en meer ondercapaciteit. Uit een steekproef⁵⁵ onder 35 verenigingen met kunstgras waarvan het huidige aantal velden wel bekend is blijkt dat 60% voldoende capaciteit heeft, 17% minimaal één geheel kunstgrasveld overcapaciteit heeft en dat 23% ondercapaciteit heeft oftewel een mogelijk accommodatieprobleem. In drie gevallen - 9% van de steekproef - is er sprake van een grote ondercapaciteit met een netto tekort van meer dan 0,5 kunstgrasveld (zie bijlage 9). Het gebruiksverlies van de vereniging uit de steekproef bedraagt in totaal 16,47 velden. Dat komt neer op 0,47 veld per vereniging, wat overeenkomt met het verwachte landelijke verlies van 0,48 (275 velden gedeeld door 572 verenigingen met een veld).

Het theoretische model geeft aan dat er een aantal van 1215 korfbalvelden in Nederland nodig is. Uit figuur 7.3 (hoofdstuk 7) bleek echter dat er in 2000 in Nederland 950 korfbalvelden waren. Gezien de trend sinds 1988 lijkt het niet nodig te veronderstellen dat het aantal velden tussen 2000 en 2004 sterk veranderd is, hoewel het toenemend aantal kunstgrasvelden een daling tot gevolg kan hebben gehad. Het grote verschil tussen het theoretisch benodigde aantal van 1215 velden (in 2004) en het door het CBS genoemde aantal van 950 velden (in 2000) doet vermoeden dat er een groot tekort aan korfbalvelden in Nederland is. Dit verschil is echter te verklaren wanneer aangenomen wordt dat in de CBS berekening alleen wedstrijd velden meegeteld zijn. Zoals eerder dit hoofdstuk al duidelijk werd hanteert het KNKV echter de norm dat per natuurgrasveld 0,5 veld extra trainingsveld gerekend wordt. Zonder deze toevoeging komt het planningsmodel uit op ongeveer 910 velden, een aantal dat meer overeenkomt met het in figuur 7.3 genoemde aantal van 950 - zeker wanneer uit wordt gegaan van een dalend aantal velden door het groeiende aantal kunstgrasaccommodaties.

⁵⁴ Bron: www.knhb.nl

⁵⁵ Uit alle verenigingen met kunstgras is een aselechte groep van 35 getrokken waarvan het aantal kunstgrasvelden achterhaald is

De ruimteclaim voor korfbal in 2015 kan nu aan de hand van een eenvoudige berekening geschat worden:

Aantal velden in 2015 = aantal korfballers in 2015 / (aantal korfballers in 2004 / aantal velden in 2004)

In figuur 9.3 is deze berekening gedaan voor een tweetal scenario's: in de eerste wordt uitgegaan van een ontwikkeling van het KNKV in dezelfde lijn als de ontwikkeling tussen 1995 en 2004 (zie figuur 8.4) en in het tweede scenario wordt uitgegaan van een groei tot 110.000 leden in 2015. Er is zowel voor het aantal wedstrijdvelden als het totaal aantal velden een berekening gemaakt.

Figuur 9.3
Ruimteclaim voor 2015

	2004 (98.464 leden)		2015 Trendscenario (101.916 leden)		2015 Hoge scenario (110.000 leden)	
	Velden	Ha.	Velden	Ha.	Velden	Ha.
Wedstrijd velden	910	198,01	942	204,97	1.017	221,30
Totaal aantal velden	1.215	262,97	1.258	273,74	1.358	295,50

Wanneer de ontwikkeling van het aantal korfballers de trend van de afgelopen 10 jaar blijft volgen is er tussen nu en 2015 een behoefte aan 43 extra korfbalvelden (inclusief trainingsvelden). Deze berekening gaat er echter wel vanuit dat de verdeling natuurgras - kunstgras gelijk blijft in die periode. Het lijkt reëler om aan het nemen dat de lijn van 35 verenigingen die in 2004 overstapten van natuur- naar kunstgras zich de komende jaren voortzet. Ervan uit gaande dat deze trend gelijkmatig verdeeld is over zaterdag- en zondagverenigingen kan berekend worden dat per jaar 15 zaterdagverenigingen en 20 zondagverenigingen overstappen naar kunstgras. Daarbij is bekend dat een kunstgrasveld bij een zaterdagvereniging tweemaal zoveel capaciteit heeft als een natuurgrasveld en bij een zondagvereniging zelfs driemaal zoveel. Aan de hand van deze cijfers kan geconcludeerd worden dat bij de huidige trend naar meer kunstgras er een jaarlijkse 'besparing' van ongeveer 28 wedstrijd velden is, uitgaande van het feit dat een gemiddelde korfbalvereniging 2 wedstrijd velden heeft.

De belangrijkste conclusie die uit het bovenstaande kan worden getrokken is dat de overgang naar kunstgras meer invloed heeft op de ruimteclaim dan het groeiend aantal korfballers. Dat betekent niet dat er de komende 15 jaar geen enkele vraag naar nieuwe velden zal zijn. De bovenstaande berekening heeft betrekking op de landelijke aantallen; op verenigings-, regio- of districtsniveau kan er wel degelijk behoefte aan meer ruimte voor korfbal ontstaan. Uitgaande van de toekomstanalyses in de figuren 8.5a, b en c zullen vooral de clubs in kleine gemeenten, de clubs in

de damescompetitie en de provincies Gelderland en Noord-Brabant een bovengemiddelde groei kennen. Voor de drie kansfactoren 'kleine gemeente', 'damesclub' en 'provincies Gelderland en Noord-Brabant' is een aparte ruimteclaim voor 2015 berekend op basis van de trend tussen 1995 en 2004⁵⁶. Deze berekening is gedaan op basis van de scenario's 'geen veranderingen in grassoort', '50% minder natuurgras in 2015' en 'uitsluitend kunstgras in 2015'.

Wanneer het ledenverloop in de provincies Noord-Brabant en Gelderland tot 2015 de trend volgt die geschetst is in § 8.4 zal er behoefte zijn aan meer korfbalvelden. In Noord-Brabant zal de ruimteclaim stijgen van 51,68 ha. in 2004 naar 60,93 ha. in 2015 mits de ondergrond van alle clubs niet verandert. Dit komt neer op 42 extra grasvelden en 1 extra kunstgrasveld. Als de helft van alle clubs in Brabant die in 2004 op natuurgras spelen voor 2015 overschakelen op kunstgras is er over een decennium ongeveer 47,5 ha. nodig voor korfbal, wanneer alle clubs binnen 10 jaar over zouden stappen op kunststof zou de behoefte slinken tot ruim 34 hectare in 2015. In Gelderland is er volgens de huidige trend een extra behoefte van 6 gras- en 2 kunstgrasvelden tussen nu en 2015 wat een groei van ongeveer 1,5 ha. impliceert tot 32 ha. in totaal. Als 50% van de Gelderse natuurgras bespelers overstapt op kunstgras daalt de behoefte in 2015 ondanks de ledengroei naar 27,9 ha.; als alle verenigingen afstappen van natuurgras is de claim dan 22,52 ha. in die provincie.

Voor alle verenigingen die gevestigd zijn in een gemeente met minder dan 25.000 inwoners wordt tot 2015 een groei van 10,65% verwacht op basis van de trendanalyse. Conform deze aanname betekent dat een toename van 40 velden, waarvan 37 natuurgras. Vertaald in hectare gaat het dan om een groei van 153,73 naar 166,25 bij het gelijkhouden van de grassoort. Bij 50% minder natuurgras bedraagt de totale claim in de kleine gemeenten zo'n 140 hectare, bij alleen maar kunstgras in 2015 is er nog maar 113 ha. nodig.

Tenslotte de damesverenigingen. Als de ledengroei in lijn blijft met de prognose is er in 2015 ruim 55 ha. nodig voor dameskorfbal ten opzichte van minder dan 45 ha. anno 2004. Dat komt neer op een groei van 53 velden. Aangezien het gebruik van kunstgras zeer beperkt is in de damescompetitie is hier een berekening gemaakt voor 25% en 50% minder natuurgras in 2015 (in plaats van 50% en 100%). Bij 25% minder natuurgras is er over een decennium 49 ha. nodig; bij 50% is dat 44 hectare.

9.3 Terugblik

Het is voor het KNKV van belang inzicht te krijgen in de toekomst van de sport, en dan met name in ruimtelijk opzicht: waar willen mensen in de toekomst korfballen en waar zijn over een aantal jaar meer of minder accommodaties nodig? Op basis van het 'Gross-demand/Market-share' model kan een ruimteclaim voor de korfbalsport ontwikkeld worden, vergelijkbaar met een claim die eerder

⁵⁶ Alle hierna genoemde cijfers m.b.t. ruimtegebruik zijn afmetingen waar het ruimteverlies in meegenomen is. In alle gevallen gaat het dus om het aantal praktisch benodigde extra velden.

voor de hockeysport gemaakt werd. Aan de hand van een formule kan berekend worden dat er momenteel 262,97 ha. nodig is voor korfbal in Nederland, wat neerkomt op 1215 velden (zowel natuurgras als kunstgras en gravel). Dit aantal is inclusief de extra trainingsfaciliteiten die het KNKV berekent voor natuurgras accommodaties. Het aantal wedstrijdvelen ligt naar schatting rond de 910 in 2004. Hierbij treedt een gebruiksverlies op van 275 velden over heel Nederland, een verlies dat door de kleinschaligheid van de sport hoger ligt dan bij hockey. Per vereniging bedraagt het gebruiksverlies gemiddeld iets minder dan een half veld. Wanneer de huidige trend zich voortzet en alle verenigingen de zelfde ondergrond houden is er het komende decennium op landelijk niveau behoefte aan 43 extra velden. Echter wanneer de trend naar meer kunstgras doorberekend wordt blijkt dit meer invloed te hebben dan de ledengroei waardoor er per saldo op landelijk niveau geen extra velden nodig zijn. Op microniveau kan er wel vraag naar meer accommodaties ontstaan, met name wanneer de landelijke regio's geen inhaalslag maken wat betreft de kunstgrasinnovatie.

10

Conclusies en aanbevelingen

In het laatste hoofdstuk van deze scriptie wordt een antwoord gegeven op de in hoofdstuk 1 geformuleerde tweeledige probleemstelling. Dit gebeurt door middel van het beantwoorden van 13 concrete onderzoeksvragen en een terugkoppeling naar het onderzoeksmodel. Voorst worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek en aanbevelingen voor de beleidsvoering van het KNKV.

10.1 Conclusies

In het vierde hoofdstuk van dit onderzoek zijn op basis van het conceptuele model dertien onderzoeksvragen geformuleerd om de centrale probleemstelling te beantwoorden. Per vraag worden de bevindingen uit het onderzoek beschreven. Vervolgens worden de resultaten met behulp van het onderzoeksmodel teruggekoppeld naar de centrale probleemstelling.

10.1.1 Onderzoeksvragen

Hoe heeft het ledental van het KNKV zich het afgelopen decennium ontwikkeld en hoe zal die ontwikkeling zich de komende 15 jaar voortzetten?

De ruim honderdjarige sport kende de grootste groei in de jaren '50 t/m '70; van 27 duizend naar 87 duizend leden. Waar sommige andere bonden (handbal, volleybal) vanaf de jaren '90 begonnen te krimpen bleef het KNKV langzaam maar zeker groeien. Tussen 1995 en 2004 kende het verbond een groei van 3400 leden tot een totaal van 98.464. In die periode was er alleen in 1999 en 2001 sprake van een kleine terugval in het ledenaantal. Wanneer de huidige trend zich de komende 10 jaar voortzet zal het korfbalverbond in 2010 iets meer dan 100.000 leden tellen en in 2015 ongeveer 102.000. Op districtsniveau zullen Oost en Zuidwest redelijk groeien en zal vooral Zuid een inhaalslag maken. Uit een nadere analyse blijkt die groei van het district Zuid te verklaren door de te verwachten sterke groei van het dameskorfbal. Op provinciaal niveau is de verwachting dat die provincies die in 2004 al de meeste korfballers hebben (Zuid Holland, Noord Brabant en Gelderland) in de komende jaren verder zullen groeien en dat de kloof met de andere provincies groter zal worden. Voor Noord Holland wordt een ledenverlies verwacht en de overige acht provincies blijven gelijk of groeien licht. Tenslotte is de verwachting dat het aantal korfballers in de kleinere plaatsen (<50.000 inwoners) flink zal groeien en in de grote plaatsen af zal nemen.

Hoe zijn de leden over de verenigingen verdeeld en wat zijn de kenmerken van verenigingen die sterk groeien danwel krimpen?

In 1990 waren er 700 korfbalverenigingen in Nederland, in 2001 waren er nog 589. Die trend ligt in de lijn van die bij de andere onderzochte teamsporten. De voetbalbond verloor in die periode een derde van haar clubs en ook de hockeybond zag - ondanks het sterk groeiende ledenaantal - het aantal clubs slinken. Aangezien het aantal korfballers wel groeide is het aantal leden per vereniging ook flink toegenomen. In 1990 had de gemiddelde korfbalvereniging 135 leden; in 2001 bijna 165. Daarmee heeft de korfbalvereniging veel minder leden dan de gemiddelde voetbalclub (265) en hockeyclub (477) maar meer dan de volleybalclub met zo'n 85 leden gemiddeld. Er is sprake van een schaalvergroting in de korfbalsport maar desondanks zijn de verenigingen relatief klein. 58% van de clubs heeft in 2004 minder dan 150 leden en slechts 10% heeft meer dan 300 leden. De meeste grote clubs bevinden zich in de randstad (met name in het district Noordwest), de kleine clubs vooral in het noorden en zuiden van het land. Op het niveau van gemeente blijkt dat 60% van de korfbalclubs gevestigd is in een dorp met minder dan 25.000 inwoners. Er bestaat geen positief verband tussen de mate van urbanisatie en de grootte van een club. De meeste grote verenigingen (meer dan 250 leden) zijn gevestigd in gemeenten met tussen de 25.000 en 50.000 inwoners en in de grote steden (meer dan 100.000 inwoners) zijn verrassend weinig verenigingen met meer dan 250 leden.

Meer dan de helft van alle korfbalverenigingen boekte tussen 1995 en 2004 ledenwinst. Zo'n 10% van de verenigingen kende zelf een groei van meer dan 50%. Deze succesvolle verenigingen blijken met name in kleinere plaatsen gevestigd. Ook zijn er in de provincies Gelderland en Flevoland relatief veel groeiers en doen met name veel (Brabantse en Limburgse) damesverenigingen het erg goed. De damestak van de korfbalsport groeide met niet minder dan 30% in 10 jaar waardoor ook het aandeel van dameskorfbal binnen het KNKV gestegen is. Verenigingen die in de periode '95-'04 veel leden verloren zijn geografisch redelijk evenredig gespreid maar wel valt op dat ruim driekwart van de verenigingen in de vier grote steden verloren hebben in het afgelopen decennium. Met name in de grotere steden hebben de afgelopen 10 jaar fusies plaatsgevonden. In heel Nederland zijn in die periode 26 fusieverenigingen ontstaan. Een fusie blijkt echter meestal geen middel om ledenverliezen te stoppen, hoewel de teruggang in het ledenaantal na de fusie gemiddeld wel iets lager is dan de verliezen bij de betreffende clubs voor de fusie.

Hoe zijn de leden van het KNKV geografisch verspreid?

Landelijk korfballen gemiddeld 5,7 van de duizend inwoners. Op provinciaal niveau heeft Friesland het grootste aandeel korfballers: Per duizend Friezen korfballen er 13. Ook Drenthe, Zuid-Holland en Zeeland hebben een relatief bovengemiddeld aantal korfballers. De provincies die heeft meest achterblijven zijn Noord-Holland (3,4/1000) en met name Limburg (2,1/1000). In de laatstgenoemde

provincie is korfbal nooit populair geweest. De belangrijkste oorzaak hiervan is de sterk katholieke achtergrond van de Limburgers. Alleen het dameskorfbal heeft in het noorden van de provincie een bescheiden plaats verworven. Op districtsniveau zijn de meeste leden in Oost en Noordwest te vinden. Het district Zuid (Brabant en Limburg) heeft het minste aantal leden, maar is wel het snelst groeiende district in 2004.

Korfbal lijkt een echte dorpsport. Ongeveer 50% van alle beoefenaars korfbalt in een plaats met minder dan 25.000 inwoners en daarmee is de verdeling stad-platteland veel schever dan bij de landelijke spreiding van de bevolking. Bijna één op de drie Nederlanders woont in een grote stad (>100.000) maar niet meer dan 19,5% van de korfballers woont daar. Tenslotte blijkt uit een analyse van het aantal huishoudens waarin gekorfbald wordt dat de sport met name in (niet urbane) gemeenten in Friesland, Drenthe, oost Brabant en noord Limburg populair is; daar bevindt zich wel tot in 10% van alle huishoudens een korfballer. Ook de Zaanstreek en zuidoost Zuid-Holland scoren relatief goed.

Hoe ziet het profiel van de korfballer eruit en waar bevinden zich veel mensen die aan het profiel van de korfballer voldoen?

Korfbal wordt vooral beoefend door jongeren. Van alle sporters in Nederland is 60% ouder dan 30 jaar, van alle korfballers is slechts 30% ouder dan 30 jaar en is zelfs 55% jonger dan 20. Daarnaast komt de korfballer uit een iets hogere sociale klasse, is van Nederlandse afkomst en heeft geen óf geen geloof óf een protestantse achtergrond. In de profielanalyse is ook het beeld bevestigd van korfbal als familiesport. Veruit de meeste leden van het KNKV leven in een gezin met kinderen. Op het moment dat kinderen volwassen worden, gaan werken in plaats van leren en het ouderlijk huis verlaten, stoppen ze vaak met korfballen. Ook blijkt uit de analyse dat leden van het korfbalverbond vaak in grote huizen wonen - vaak koopwoningen - met (grote) tuinen, dat de afstand van de woning tot een supermarkt of winkelcentrum groot is en dat het auto- en motorbezit groter dan bij niet korfballers. Deze factoren duiden wederom op het feit dat korfbal een plattelandssport is.

Een analyse van korfbaldeelname naar COROP-regio's verschaft een nieuwe aanwijzing dat de ruimtelijke voorwaarde voor de aanwezigheid van korfbal niet puur op regionaal niveau gezocht moet worden maar ook op gemeentelijk niveau. Op regionaal niveau (waarbij Nederland in 40 regio's verdeeld is) blijken er geen verbanden tussen korfbaldeelname en sociaal-culturele factoren. De gehanteerde indeling is een nodale, waarbij iedere regio bestaat uit een (stedelijke) kern en een (landelijke) periferie. Aangezien uit andere analyses wel een verband blijkt tussen korfbaldeelname en bijvoorbeeld sociaal-economische status lijkt het ontbreken van verbanden in de Corop-analyse te duiden op een effect van de indeling van de regio's. Oftewel, de verschillen tussen korfbaldeelname in steden en op het platteland zijn er de oorzaak van dat de Corop-analyse

geen bevredigende uitkomsten geeft. Om op basis van deze analyse toch uitspraken te kunnen doen is gekeken welke regio's op basis van statistische gegevens het meest kansrijk zouden kunnen zijn voor de sport. Ook hier blijkt in grote lijnen overeenstemming met eerdere analyses: de grootste kansgebieden zijn in Gelderland, Drenthe, Flevoland, Friesland, oost Brabant en oost Zuid-Holland.

Hoe zal Nederland zich op demografisch gebied ontwikkelen de komende 15 jaar?

De verwachting is dat de Nederlandse bevolking tot 2015 met zo'n 3,7% zal stijgen tot bijna 17 miljoen. De vergrijzing gaat steeds harder toeslaan; de demografische druk, en dan met name de grijze druk, wordt steeds groter. Overigens slaat de vergrijzing relatief het minst toe in de grote steden, Flevoland en delen van oost Nederland. Op gezinsniveau zal het aantal alleenstaanden sterk blijven stijgen en - in lijn met het voorgaande - het aantal leden van een gezin met kinderen afnemen. De bevolkingsgroei in de periode tot 2015 is niet zozeer een gevolg van geboorte maar meer van migratie en een stijgende levensverwachting.

Welk beleid voert het KNKV met betrekking tot ledenwerving en -behoud en maakt het verbond daarbij gebruik van geografische kansgebieden?

Het korfbalverbond streeft naar een grote ledengroei in de komende 15 jaar. In de toekomstvisie van het verbond is een aantal speerpunten genoemd om dit doel te bereiken. Ten eerste moeten de sterke accommodaties en het hechte verenigingsleven beter benut worden om meer leden te trekken. Het sociale karakter van de sport dient duidelijker te worden uitgedragen. Ook wordt de marketing van de sport meer afgestemd op kansrijke segmenten: kinderen en 35+-ers. Kinderen moeten vooral door middel van samenwerkingsverbanden met scholen gestimuleerd worden en de groep oudere volwassenen is interessant gezien de vergrijzing van de samenleving. Tenslotte wil het KNKV zich bij de ledenwerving meer gaan richten op het profiel van de korfballer. In het kader van dat laatste punt heeft het verbond getracht te inventariseren waar de geografische kansgebieden voor de korfbalsport zich bevinden. Daarbij is met name bekeken of korfbalverenigingen kansrijk kunnen zijn in Vinex-locaties. Bij iets minder dan de helft van de onderzochte locaties is geen interesse, ruimte of mogelijkheid voor korfbal. De meerderheid van de locaties lijkt wel in meer of mindere mate open te staan voor de sport, maar het KNKV beseft dat het succesvol implementeren van een korfbalvereniging in een Vinex-wijk een complex proces is waar veel geld, tijd, moeite en - vooral - vrijwillige mankracht in gaat zitten. Daarnaast blijkt het vaak moeilijk om op één lijn te komen met de ontwikkelaars van deze Vinex-locaties. Gemeenten hebben vaak volledige autonomie over het te voeren beleid. Het KNKV wil wel maar heeft vaak niet de kennis en middelen om deze geografische kansgebieden te ontginnen.

Wat zijn de missie, visie, doelstelling en organisatiecultuur van het KNKV?

Het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond streeft ernaar een open, toegankelijke en snelle besluitvorming en een duidelijke communicatie te hebben en heeft als doel een professionele, betrouwbare, flexibele en dynamische serviceverlener naar korfballers, verenigingen en medewerkers te zijn, hetgeen zich uit in een zorgzame en vriendelijke benadering. In het tweede deel van de jaren '90 is het verbond getransformeerd tot een full-service organisatie die efficiënt, klantgericht en kwaliteitsgericht opereert. Onder het hoofdbestuur en de adviserende bestuursraad staan 5 redelijk autonome districten die weer onderverdeeld zijn in regio's. De districtbureaus zijn vooral dienstverlenend naar de verenigingen en de administratieve taken zijn zoveel mogelijk bij de centrale bond ondergebracht. In de nabije toekomst zullen de districten nog meer dan voorheen de taak van verenigingsondersteuner krijgen. Deze taak is met name essentieel aangezien de sport veel kleine verenigingen kent met een smal kader en vaak weinig expertise. De districtsorganisatie moet verenigingen ondersteunen in het ontwikkelen en behouden van volwaardige accommodaties en deskundig kader. Daarnaast moet het belang van de regio's nog meer naar voren komen. Deze regio's kennen geen bestuursorgaan maar vormen een samenwerkingsverband tussen verenigingen met een gemeenschappelijke geografische factor. Verenigingen binnen een regio moeten elkaar met raad en daad steunen, adviseren en een krachtige partij vormen binnen de regionale sportorganisatie.

Naast de bestuurlijke reorganisatie zijn in 1999 ook de Korfbal Markt Combinaties geïmplementeerd. De verschillende aspecten van de sport (topsport, breedtesport, recreatiesport) worden ieder op hun eigen manier benaderd. Door deze horizontale segmentatie moet de dienstverlening op een nog hoger niveau komen. Buiten de genoemde punten streeft het KNKV in de periode tot 2010 ook naar vergroting van de uitstraling van de sport en vergroting van het topsportklimaat en de media-aandacht voor korfbal.

Hoe is het sportaanbod in Nederland vormgegeven en welk ruimtelijk sportbeleid voeren de sportkoepel NOC*NSF en de overheden?

Het aantal sportaccommodaties is toegenomen tussen 1988 en 2000, met name het aantal indoorbanen en -hallen. Er zijn meer (multifunctionele) sporthallen gekomen, meer tennishallen en veel meer squashbanen. Het aantal buitensportaccommodaties is per saldo ongeveer gelijk gebleven. Daarnaast valt op dat steeds meer sportaccommodaties in particuliere handen komen. Van de indoorfaciliteiten is anno 2000 al meer dan de helft in particuliere handen. Van 79% van de outdoor sportterreinen is de gemeente in dat jaar nog de eigenaar, maar dat percentage slinkt in een rap tempo.

Een nadere analyse van de buitensportaccommodaties laat zien dat de veldsporten voetbal, tennis, korfbal, hockey en handbal terrein verloren, waarbij het verlies van de eerste drie marginaal was, maar bij de laatste twee aanzienlijk. In het geval van hockey blijkt een flink verlies aan ruimte geen slecht teken; hier is sprake van een schaalvergroting van de sport. Bij handbal is het verlies wel een gevolg van algehele malaise. De categorieën 'overige veldsporten' en 'overige buitensporten' kregen er tussen '88 en '00 veel ruimte bij, vooral te danken aan de snelle groei van de golfsport.

Sportverenigingen blijken het kader als grootste zorg te zien en ook over het ledenaantal en de accommodatie maken clubs zich zorgen. Er is een groot tekort aan vrijwilligers en de verenigingen - die voor bijna 100% op vrijwillig kader draaien - kunnen de stap naar commercialisering absoluut niet maken. Gezien de maatschappelijke ontwikkelingen lijkt er enerzijds steeds meer kader nodig bij verenigingen maar neemt anderzijds het aantal vrijwilligers af. Verenigingen zoeken mogelijkheden om op commerciële basis personeel aan te stellen maar hebben daar weinig middelen voor.

Op het gebied van ruimte en sport is tot op heden weinig onderzoek verricht. Van een ruimtelijke benadering van het sportbeleid is tot nu toe dan ook nog weinig sprake. Zoals eerder bleek is in het overheidsbeleid op het gebied van ruimtelijke ordening weinig aandacht voor sport. Geheel in lijn met de decentralisering zoals vastgelegd in de Nota Ruimte laat de overheid het initiatief voor sport het liefst bij commerciële exploitanten. NOC*NSF zou als strategische partner een krachtig signaal moeten geven aan de overheid, maar de sportkoepel mist ook specifieke kennis op dit gebied. Om die kennis te vergroten is in 2004 een groot onderzoek gestart met als doel het formuleren van een algemene ruimteclaim voor de sport en het economische aspect van sportaccommodaties. Met de uitkomsten van dit onderzoek moet NOC*NSF een eerste stap zetten richting een sportbeleid dat op de ruimtelijke behoefte is afgestemd.

Hoe zal Nederland zich op ruimtelijk gebied ontwikkelen de komende 15 jaar en wat is de rol van de sport in dit toekomstbeeld?

Het nationale ruimtelijke beleid is ondermeer toegespitst op behoud van de contouren tussen stad en platteland. Grootschalige woningbouw vindt alleen plaats in of bij de steden en op het platteland wordt alleen gebouwd om de natuurlijke aanwas op te kunnen vangen. Daarnaast richt het beleid zich op verbetering van mobiliteit en bereikbaarheid in en tussen de steden. Het Ministerie van VROM onderschrijft het belang van de groene ruimtes in de stedelijke gebieden. Het compacte-stad beleid lijkt echter in strijd met de ontwikkeling van de groene gebieden; voor de centrumstedelijke gebieden is het planaanbod voor sportvoorzieningen nihil. Dit planaanbod wordt met name gerealiseerd in de gebieden 'buitencentrum' en 'centrum dorps'. Aan de randen van de steden ontstaan multifunctionele vrijetijds- en sportcomplexen waarbij de bereikbaarheid vaak de

bottleneck vormt en hoge eisen gesteld worden aan de infrastructuur. Het is van groot belang dat sport toch een duidelijke plaats krijgt binnen het stedelijke beleid. Het aanbod van sport neemt af bij een toename van de woningdichtheid en dit leidt tot minder sporten of tot meer binnenstedelijke verplaatsingen.

Hoe is het aanbod van de korfbalsport vormgegeven en hoe zal de sport zich op technisch gebied ontwikkelen de komende 15 jaar?

Het KNKV telt in 2004 een totaal van 576 verenigingen met gemiddeld 164 leden. Deze verenigingen hebben bijna allemaal een eigen clubhuis met kleedaccommodatie en één of meerdere velden. Dit clubhuis is een van de sterke punten van de sport en draagt voor een groot deel bij aan het sociale karakter van de sport. Toch staat dit clubhuis grotendeels leeg. In de zomerperiode maar ook van november t/m maart, wanneer de zaalcompetitie afgewerkt wordt. En zelfs gedurende de maanden waarin veldcompetitie wordt gespeeld is er zowel doordeweeks als in het weekend veel leegstand. Meestal maken de clubs zich hier niet druk om aangezien de accommodatie eigendom van de gemeente is. Die eigenaar zou de kans beter moeten benutten om de faciliteiten beter te exploiteren. Ook het kunstgras, waarover steeds meer korfbalverenigingen de beschikking hebben, kan multifunctioneel ingezet worden. Deze ontwikkeling naar kunstgrasvelden is belangrijk voor de sport. Een vereniging met kunstgras heeft minder kans door de lokale overheid te worden gedwongen tot verhuizing.

De helft van het korfbaljaar speelt zich af in sporthallen. In bijna alle gevallen huurt de vereniging de zaalaccommodatie van de gemeente. Omdat de sociale binding in deze gemeentehallen vaak minder is en omdat de sport in deze hallen teveel afhankelijk is van externe factoren streeft het KNKV naar zoveel mogelijk clubs met een hal in eigen beheer. In 2004 hebben 22 korfbalverenigingen in Nederland zo'n eigen hal en dit aantal zal de komende jaren niet al te snel stijgen. Het korfbalverbond zit in een tweestrijd aangezien ze enerzijds de aandacht wil richten op de zaalcompetitie die veel aantrekkelijker is voor spelers, toeschouwers en media en anderzijds het sterke sociale karakter van de veldaccommodaties met de clubhuizen wil benadrukken.

De korfbalsport is zich de laatste jaren flink aan het ontwikkelen. Al in 1991 werd het speelveld verkleind van 3 naar 2 vakken en daarmee het aantal spelers per team gereduceerd tot 8. In de jaren '90 begon ook de grote opmars van het kunstgras. In 2004 heeft al zo'n 30% van alle clubs kunstgrasfaciliteiten en dat aandeel stijgt snel. De randstad heeft hier een voortrekkersrol; in dit deel van het land is al zeker de helft van de korfbalverenigingen voorzien van kunstgras. De kunstmatige ondergrond neemt minder ruimte in, is veel intensiever te bespelen en veel minder te beïnvloeden door externe factoren. Daarnaast is kunstgras voor een korfbalvereniging relatief goedkoop en kan die ondergrond multifunctioneel gebruikt worden. In 2004 is ook een begin gemaakt met het vervangen van de traditionele rieten korf door een kunststofkorf. En ook de zaalvariant van de sport ontwikkelt zich op korfbaltechnisch gebied. In 2005 gaat in de

zaalcompetitie de topliga van start die van het topkorfbal een interessanter marketingobject moet maken. Al jaren lang wordt er geëxperimenteerd met spelregelwijzigingen en zoals het er naar uitziet is het nog slechts een kwestie tijd voordat de schotklok en de tweepunter geïntroduceerd worden en het verbod op verdedigd doelen afgeschaft wordt. Ook streeft het KNKV ernaar om zoveel mogelijk clubs een eigen verenigingshal te laten exploiteren. Al deze ontwikkelingen moeten de sport sneller, professioneler en attractiever maken.

In welke mate zijn vraag en aanbod op dit moment op elkaar afgestemd en waar liggen de kansen en bedreigingen voor het ruimtelijk beleid van het KNKV?

Op 576 plaatsen in Nederland wordt in 2004 korfbal aangeboden. Deze plaatsen zijn redelijk over het land verdeeld met uitzondering van Limburg, het noordelijke deel van Noord Holland, het platteland van Groningen en de grote steden. Aan de hand van een analyse van het profiel van de korfballer blijkt dat in Limburg en in de grote steden naar verwachting weinig vraag is naar de sport, hoewel het dameskorfbal in Limburg nog kansrijk kan zijn. In Noord Holland en Groningen kan nog wel een markt bestaan voor de sport. De vraag naar korfbal blijkt het grootst in kleinere gemeenten, zowel in als buiten de randstad. In Brabant en Limburg is de sport ook populair in de dorpen, maar daar behoren alleen vrouwen tot de doelgroep. Verder is korfbal nog steeds een echte gezinssport. Gebieden met veel (jonge) gezinnen met kinderen zijn absoluut kansgebieden. Dit segment is in de dorpen te vinden maar ook zeker aan de randen van de steden, en dan in het bijzonder in de Vinexwijken. Uit eerder onderzoek naar de Vinex-locaties bleek al dat het lastig is voor het KNKV om deze kansen te benutten. Het is voor het verbond van cruciaal belang om een manier te vinden om dit potentieel in de nabije toekomst beter te bereiken.

Een segmentatie van alle verenigingen naar grootte en groei leert dat 149 van de 576 clubs in de categorie 'sterke vereniging' vallen. Daarnaast worden er 194 als 'kansrijk' bestempeld wat betekent dat 60% van alle korfbalverenigingen een positief stempel krijgt. Daartegenover staan echter 162 clubs die het predikaat 'zwak' krijgen. Deze hebben een benedengemiddeld ledenaantal en hebben daarnaast de afgelopen jaren leden verloren. Samen met de 71 'bedreigde' clubs behoeven deze veel aandacht van het KNKV. Wanneer de zwakke clubs, veelal gevestigd in de grotere steden, niet geholpen worden zal een groot deel op termijn verdwijnen. Dit hoeft niet per definitie slecht te zijn voor de sport (vergelijk de schaalvergroting bij het hockey) maar kan leiden tot een flinke terugval van het aantal korfballers in Nederland. Het grote aantal verenigingen dat wel succesvol is kan de andere clubs helpen of kan door het verbond als rolmodel gebruikt worden voor de clubs die in de problemen zijn.

Wat is de omvang van de ruimteclaim voor de korfbalsport nu en in de nabije toekomst?

In 2004 is er in Nederland 263 hectare nodig voor korfbal, oftewel 1215 velden. In deze berekening zijn ook de trainingsvelden meegenomen die volgens de norm van het KNKV nodig zijn bij natuurgras (0,5 trainingsveld per wedstrijdveld). Het aantal benodigde wedstrijdelden bedraagt ongeveer 910, wat redelijk in lijn lijkt te liggen met het door CBS genoemde aantal van 950 velden in 2000. Op basis van het trendscenario 1995 - 2015 wordt verwacht dat er in 2015 in totaal 274 ha. voor korfbal nodig is, bij een heel positief scenario zou dat ruim 295 ha. zijn. In deze berekening wordt echter geen rekening gehouden met het feit dat veel verenigingen overstappen van natuurgras waar veel ruimte voor nodig is naar kunstgras waar veel minder ruimte voor nodig is. Wanneer de huidige ontwikkeling zich doorzet zal er tot 2015 op landelijk niveau gemiddeld geen extra ruimte nodig zijn voor korfbal. Op regionaal of gemeentelijk niveau zal dat anders zijn. Wanneer in landelijke gebieden als Friesland en Noord-Brabant de kunstgrasontwikkelingen achter blijft lopen zal daar de komende jaren vraag zijn naar extra accommodatie. Daarnaast zal er op gemeentelijk niveau behoefte aan velden ontstaan als gevolg van verhuizingen, fusies en nieuw op te richten clubs. Uit een steekproef onder 35 verenigingen met kunstgras werd duidelijk dat ruim 20% van de korfbalverenigingen (met kunstgras) een mogelijk accommodatieprobleem heeft. Bij 9% van alle clubs is er naar verwachting op korte termijn sprake van een flinke ondercapaciteit. Aangezien korfbalverenigingen over het algemeen klein zijn is er sprake van veel gebruiksverlies. Naar schatting is er op de Nederlandse korfbalvelden een gebruiksverlies van 59,8 ha. oftewel 275 velden. Bij de hockeysport, met veel grotere clubs, is een verlies van naar schatting 60 velden.

Zoals eerder bleek heeft de ontwikkeling van de kunstgrasaccommodaties grote gevolgen voor de ruimteclaim van de sport. In de hypothetische situatie dat alle verenigingen in 2004 natuurgras hadden zou er zo'n 370 ha. nodig zijn voor korfbal; in een situatie met uitsluitend kunstgrasvelden zou de claim ongeveer 146 ha. zijn: 60% minder. Wanneer het groeiend aantal kunstgrasvelden zich doorzet is er in de nabije toekomst dus minder ruimte voor korfbal nodig, ook al groeit het aantal korfballers. Zelfs in de gebieden met de grootste groei is geen extra ruimte nodig voor de sport, mits de komende 10 jaar de helft van de verenigingen overgaat op kunstgras. Alleen binnen het dameskorfbal zal de komende jaren wellicht behoefte ontstaan aan extra velden gezien de sterke ledengroei en de achterstandspositie die deze clubs hebben wat betreft de kunstgrasinnovatie.

Hoe kan, in het licht van de te verwachten demografische ontwikkelingen, het aanbod van korfbal in ruimtelijke zin de komende 15 jaar beter afgestemd worden op de verwachte vraag?

De Nederlandse bevolking zal blijven groeien, maar die groei uit zich vooral in meer ouderen en meer allochtonen; twee groepen die niet in het profiel van de korfballer passen. Toch kan er nog winst geboekt worden, maar dan moet het KNKV zich nog specifiekere gaan richten op bepaalde segmenten en zal de potentiële korfballer beter bereikt moeten worden. Er lijkt een proces van

ruimtelijke divergentie aan de gang te zijn in de korfbalsport. De sport verlaat de grote stad en zoekt het platteland op, waar een cultuur heerst waarin de sport zich veel meer thuis voelt. Dáár is ook de grote winst te behalen voor de sport. Het KNKV zal een belangrijke keuze moeten maken met betrekking tot de ontwikkeling van korfbal in de grote steden. De sport lijkt daar weinig toekomst te hebben; zowel de vraag als het aanbod nemen af. De vaak oude, kleinere verenigingen in de grote steden zijn veelal al sinds de oprichtingen decennia geleden gevestigd in een wijk waar de vraag naar korfbal al jaren tot een minimum gereduceerd is. Vaak is op enkele kilometers afstand al een kansgebied te vinden: een sportcomplex aan de stadsrand of een nieuwbouwwijk met veel gezinnen met jonge kinderen.

Verenigingen zelf hebben vaak weinig daadkracht. Daarom zal het verbond zich meer moeten gaan richten op verenigingsondersteuning, op het ontwikkelen van toekomstplannen voor clubs. In het nieuwe takenpakket van de districtsorganen staat de verenigingsondersteuning al centraal, deze taak zal duidelijker gespecificeerd moeten worden waardoor het regionale bestuur ruimtelijke ontwikkelingsplannen voor clubs kan ontwikkelen en implementeren. De korfbalsport kan meer winst boeken wanneer het KNKV zich op deze ruimtelijke ontwikkeling gaat richten dan wanneer lukraak ledenwerfacties uitgevoerd worden.

10.1.2 Terugkoppeling naar conceptueel model

De in de vorige paragraaf geformuleerde antwoorden vormen de basis van het antwoord op de twee centrale vragen uit het conceptueel model (figuur 3.4): waar wil men korfballen en waar kan men korfballen nu en in de toekomst?

VRAAGKANT → Waar wil men korfballen nu en in de toekomst?

Verspreid over bijna heel het land wordt er gekorfbald. In katholieke kringen is geen interesse voor de sport, in ieder geval niet voor de gemengde vorm. Het dameskorfbal in Brabant en Limburg is wel erg populair. Vooral in kleinere gemeenten wil men korfballen, in grotere steden wordt de interesse voor de sport steeds kleiner. Vooral jongeren (tot ongeveer 20 jaar), wat hoger opgeleiden en mensen uit een Nederlands gezin met geen geloof of het protestantse geloof beoefenen de sport. Mensen met deze achtergrond zijn ook vooral te vinden in kleinere gemeenten of aan de rand van de stad, met name in de nieuwere wijken. De komende jaren zal de Nederlandse bevolking blijven groeien. Vooral het aantal allochtonen, ouderen en alleenstaanden groeit, bevolkingsgroepen die buiten het profiel van de korfballer vallen. Daarnaast zijn dit ook de bevolkingsgroepen die voornamelijk in de steden wonen, wat de conclusie versterkt dat de interesse voor korfbal in de stad af blijft nemen. Nieuwbouw wordt de komende jaren vooral gerealiseerd aan de randen van de steden en in de kleinere plaatsen om aan in de lokale behoefte te voorzien. De komende jaren zal niet meer op zo'n grote schaal gebouwd worden als de afgelopen jaren in het kader van de Vinex.

AANBODKANT → Waar kan men korfbal nu en in de toekomst?

Het aantal verenigingen in Nederland daalt al enige jaren. Het verdwijnen van verenigingen is echter meestal een gevolg van fusies tussen twee nabijgelegen verenigingen. Door deze daling hoeven er dus niet per definitie gaten te ontstaan in het korfbalaanbod. Vroeger bevond een groot deel van het korfbalaanbod zich in de grote steden maar sindsdien heeft een grote verschuiving richting platteland plaatsgevonden. Ondanks dat het aantal clubs in de vier grote steden al flink gereduceerd is lijkt het aanbod de vraag nog steeds te overtreffen; veel clubs zijn klein, verliezen jaarlijks leden en zien de toekomst somber in. In andere delen van het land lijkt een redelijke potentie voor de sport te zijn maar is vooralsnog te weinig aanbod; het gaat hierbij om gebieden in Gelderland, Flevoland, Overijssel en in iets mindere mate Drenthe, Zuid Holland en Brabant. Op lokaal niveau is er vooral in de wijken met veel gezinnen met jonge kinderen vraag naar korfbal. Aangezien het hier vaak om nieuwbouwwijken gaat is in veel gevallen nog geen korfbalvereniging in de omgeving gerealiseerd. In het algemeen lijkt het aanbod van korfbal de komende jaren op peil te blijven. Kunstgrasaccommodaties zijn een goede en ruimtebesparende investering voor verenigingen; zowel de vereniging als de gemeente worden er beter van. Het is moeilijk te zeggen wat er met de korfbalaccommodaties in de grote steden gebeurt, maar wanneer er geen interventie plaatsvindt zullen op termijn veel verenigingen daar verdwijnen.

Figuur 10.1
Vraag naar en aanbod van korfbal

	Nationaal	Regionaal	Lokaal
VRAAG	- met name in delen van Gelderland, Overijssel en Flevoland, maar ook Zuid Holland, Drenthe en Brabant (dameskorfbal)	- vooral op het platteland en in de kleinere gemeenten	- vooral in nieuwere wijken, wijken met veel jonge gezinnen en de wat betere sociale wijken
AANBOD	- in heel het land met uitzondering van het zuiden, delen van de provincies Noord Holland, Groningen en Drenthe	- zowel in stad als platteland hoewel het steeds meer richting platteland verschuift. Kunstgras vooralsnog vooral in het westen en de grotere steden.	- steeds minder verenigingen in de wijk en meer op een sportpark aan de rand van de gemeente.

10.2 Aanbevelingen voor beleid en onderzoek

- Het KNKV dient zich in de nabije toekomst meer toe te gaan leggen op het voeren van een actief ruimtelijk beleid. Nu bekend is waar de kansen liggen moet worden onderzocht hoe het korfbal bij de doelgroep te krijgen is. Het verbond zal een duidelijke strategie moeten bepalen ten aanzien van de verschillen tussen stad en platteland. De rol van de korfbalsport

in de grote steden moet geëvalueerd worden en vervolgens moet er een keuze gemaakt worden om ofwel sterk te investeren in korfbal in de grote stad, ofwel de aandacht volledig te richten op de kansrijke gebieden in de kleinere gemeenten.

- In gebieden waar nu weinig gekorfbald wordt (bijvoorbeeld het noordelijke deel van Noord-Holland, Groningen en Limburg) lijkt ook weinig potentie voor de sport te zitten. De winst moet meer gezocht worden in en aan de rand van gebieden waar nu al relatief veel gekorfbald wordt. De korfbalcultuur, -kennis en ervaring kan in die gebieden gebruikt worden om de sport te laten groeien. Met name in het oosten van het land lijken veel kansen te liggen voor de sport.
- Het korfbalverbond zal concrete ontwikkelingsplannen moeten ontwerpen om de zwakke en bedreigde verenigingen te kunnen steunen. Ook de succesvolle, grotere clubs in de nabije omgeving kunnen helpen om de zwakke en bedreigde verenigingen beter te maken. Het clubhuis als hoeksteen van de korfbalsport moet centraal blijven staan en de ontwikkeling van de kunstgrasvelden vormt een aanvulling op het sterke karakter van de korfbalaccommodaties. Binnen de verenigingen zelf kan op de korte termijn geen sterke commercialisering verwacht worden, dus ook hier zal het korfbalverbond zelf initiatieven moeten nemen om de clubs efficiënter en klantgerichter te laten werken.
- De kleinschaligheid van de korfbalsport wordt gekoesterd. Hoewel er sprake is van flinke schaalvergroting zijn de korfbalverenigingen nog steeds relatief klein. Dit gegeven moet gebruikt worden om de sport nog meer als gezellige, kleinschalige familiesport uit te dragen. Daarom is het ook van belang dat de vereniging zo dicht mogelijk bij de (potentiële) leden gevestigd is of dat de vereniging in ieder geval goed bereikbaar is, ook voor de veelal jonge beoefenaars. Strategische allianties met andere (sport-)verenigingen of commerciële instanties - oftewel het vormen van multifunctionele accommodaties met zo min mogelijk gebruiksverlies - kunnen veel kosten besparen en de vereniging vitaler maken.
- In dit onderzoek is een aanzet gedaan voor de ruimteclaim voor de korfbalsport. Om in de toekomst ruimtelijke ontwikkelingsplannen te kunnen implementeren is het van belang dat er meer gegevens bekend worden waarmee het model voor de ruimteclaim van de korfbalsport verder ingevuld kan worden (vergelijk het model van de hockeybond). Per vereniging moet het aantal velden in kaart worden gebracht om op microniveau uitspraken te kunnen doen over de benodigde ruimte nu en in de toekomst. Daarnaast kan het voor het KNKV van grote waarde zijn om frequenter analyses te doen op basis van het databestand WSF+. Met behulp van dit bestand kan het ledenverloop per geografische of demografische eenheid gemonitord worden waardoor er sneller kan worden ingesprongen op veranderingen.

Conclusies en aanbevelingen

- Tenslotte verdient het aanbeveling om sport eerder in beeld te brengen in het ruimtelijk ordeningsproces. Hier ligt met name een taak voor NOC*NSF. Wanneer de sportkoepel meer kennis heeft over de ruimtelijke behoefte aan sport kan ze in strategische allianties met lokale en regionale overheden concrete claims presenteren voor sportaccommodaties en -faciliteiten.

Literatuur

Boer, J., Groote, J. & Welmers, H. (2003), *Evaluatie rapportage & aanpak [nota]*, Utrecht: KNKV

Bogers, N. & Troost, F. (1984), *Holland Korfballand*, Amsterdam: Elsevier

Bottenburg, M. van & Pouw, D. (1999), *Van pro tot prof: 50 jaar lokaal sport- en recreatiebeleid*, Dordrecht: LC Nederlands instituut voor lokale sport en recreatie

Bottenburg, M. van (1994), *Verborgene competitie : over de uiteenlopende populariteit van sporten*, Amsterdam: Bert Bakker

Bourdieu, P. & Pels, D. (red.), (1989), *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*, Amsterdam: Van Genneep

Castells, M. (1996), *The information age: Economy, Society and Culture; volume 1: The rise of the network society*, Cambridge (MA): Blackwell Publishers

CBS (2004), *CBS Statline* <<http://statline.cbs.nl>> [internet] Voorburg/Heerlen: CBS [laatst bezocht op 17 oktober 2004]

Corijn, E. (1998), *De onmogelijke geboorte van een wetenschap; verkenningen in de ontwikkeling van de studie van de vrijetijd*, Brussel: VUBpress

Crum, B. (1992), *Over versporting van de samenleving : reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*, Haarlem: De Vrieseborch

Dam, F. van et al (2000), *Ruimte voor de Toekomst 4; Ruimte voor Vrijetijd*, Assen: Van Gorcum

Ester, P, Geurts, J. & Vermeulen M. [red.], (1997), *De makers van de toekomst : over nut en noodzaak van toekomstverkenningen voor beleidsonderzoek*, Tilburg: TUP

Heer, W. de (2000), *Sportbeleidsontwikkeling 1945-2000*, Haarlem: De Vrieseborch

Heuvel, M. van den & Poel, H. van der (1999), *Sport in Nederland: een beleidsgerichte toekomstverkenning*, Tilburg: Tilburg University Press

Heuvel, M. van den & Werff, H. van der (1998), *Trendanalyse Sport - Ontwikkeling in sportdeelname en organisatiegraad van de sport in de periode 1975 - 1995*, Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant

Knaap, G. van der (2002), *Stedelijke Bewegingsruimte: Over veranderingen in stad en land*, Den Haag: Sdu Uitgevers

KNKV (2004), *Beleid Activiteiten Begroting 2005 [nota]*, Utrecht: KNKV

KNKV (2000), *De ruimtelijke positionering van het KNKV, een eerste inventarisatie van de 'plaats' van het product [concept verslag]*, Bunnik: KNKV

KNKV [werkgroep planologie] (1999), *VINEX-locaties [nota]*, Bunnik: KNKV

KNKV (1997), *Koers naar Kwaliteit, Strategie en kernbeslissingen reorganisatie KNKV 1997-1999* [nota], Bunnik: KNKV

Manders, Th. & Kropman, J. (1982), *Sportbeoefening: drempels en stimulansen : een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk naar de drempels en stimulansen voor het beoefenen van sport*, Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie

Mattemaker, L. (2002), *De nieuwe kaart van Nederland 2010-2030, eerste uitkomsten kwantitatieve analyse in opdracht van de Stichting De Nieuwe Kaart van Nederland*, Delft: ABF Research

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (1996), *Wat sport beweegt: contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*, Den Haag: Sdu Uitgevers

Mommaas, H. (2000), *De Vrijtijdsindustrie in stad en land: Een studie naar de markt van belevenissen*, Den Haag: Sdu Uitgevers

NOC*NSF (1994), *Samen sporten, werken en leven: nota over de plaatsbepaling van de georganiseerde sport in de komende jaren*, [S.l.] : NOC*NSF

NOC*NSF (1997), *Ruimte voor ontwikkeling: Maatregelen ter verbetering van de ondersteuning van de breedtesport in Nederland in de periode 1997-2001*, Arnhem: NOC*NSF

Pine, B.J. & Gilmore J.H. (1999) *The experience economy: work is theatre and every business a stage*, Boston (MA): Harvard Business School Press

Poel, H. van der (2001), *Bewegingsruimte: verkenning van de relatie sport en ruimte*, Tilburg: Departement Vrijetijdwetenschappen

Poel, H. van der & Roques, C. (1999), *Door sport verbonden? De betekenis van sport voor de sociale opbouw van grootschalige nieuwbouwwijken*, Tilburg: KUB

Poel, H. van der (1999), *Tijd voor Vrijheid*, Amsterdam: Boom

Poel, H. van der (1993), *De modularisering van het dagelijkse leven, vrijetijd in structuratietheoretisch perspectief [proefschrift]*, Amsterdam: Thesis Publishers

Pouw, D. (1999), *50 jaar nationaal sportbeleid: van vorming buiten schoolverband tot breedtesport*, Tilburg: Tilburg University Press

PTT Post Mediaservice (2000), *Korfbalbond Profielanalyse (rapport)*, Rijswijk: PTT Post Mediaservice

RIVM (2004) *Nationale Atlas Volksgezondheid (versie 2.8)* <<http://www.zorgatlas.nl>> [internet] Bilthoven: RIVM [laatst bezocht op 14 oktober 2004]

Rojek, C. (1995), *Decentring Leisure, rethinking leisure theory*, London: Sage

Ruimtelijk Planbureau [Galle, M. et al] (2004), *Duizend dingen op een dag*, Rotterdam: NAI Uitgevers

SCP (2003), *Rapportage Sport 2003*, Den Haag : SCP

SCP (2002), *Sociaal en Cultureel Rapport 2002*, Den Haag: SCP

Shank, M.D. (2002), *Sports marketing; a strategic perspective (2nd edition)*, Upper Saddle River (New Jersey): Prentice Hall

Spaan, M. (2000), *Hoe te komen tot succesvol integraal lokaal sportbeleid? : een onderzoek naar de kansen, de bedreigingen en de methode vanuit bestuurskundig en organisatiekundig perspectief*, [S.l. : s.n.]

Tiessen, A (2004), *Ledental NOC*NSF over 2003*, Arnhem: NOC*NSF

Troost, F. [red.], (2003), "*...en maakte ik een reis naar Zweden*", *negen beschouwingen over 100 jaar korfbal*, Bunnik: KNKV

Veal, A.J. (2002), *Leisure and tourism policy and planning*, Wallingford: CABI

Verkaik, M. (2003), *Vinex 2003; Nieuwe wijken, nieuwe kansen [eindrapport stage]*, -:-

Vocht, A. de (2000), *Basishandboek SPSS*, Utrecht: Bijleveld Press

Voogd, H. (1999), *Facetten van de planologie (4^e druk)*, Alphen a/d Rijn: Samsom

VROM (2004), *Nota Ruimte* <<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=3410>> en <<http://www2.vrom.nl/notaruimte/>> [internet] Den Haag: Ministerie van VROM [laatst bezocht op 17 oktober 2004]

W.J.H. Mulier Instituut (2003), *Jaarboek Sport, beleid en onderzoek. Editie: 2002*, Nieuwegein: Arko Sports Media, 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut

Zeithaml, V.A., Parasuraman, A & Berry, L.L. (1990) *Delivering quality service : balancing customer perceptions and expectations*, New York: Free Press

Geraadpleegde internetsites:

www.cbs.nl

www.rivm.nl

www.isa-sport.com

www.ruimtelijkplanbureau.nl

www.knhb.nl

www.scp.nl

www.knk.nl

www.sport.nl

www.lc.nl

www.uvt.nl

www.minvws.nl

www.vrom.nl

Bijlagen

1. Overzicht van alle korfbalverenigingen in Nederland op 1 juli 2004
2. Tabellen hoofdstuk 5
3. Relatief aantal huishoudens waarin gekorfbald wordt
4. Overzicht COROP-gebieden
5. Tabellen AVO'99
6. Profielanalyse KNKV
7. Korfbalverenigingen met een eigen sporthal (2004)
8. Spelregels KNKV veldcompetitie 2003-2004
9. Steekproef kunstgrasvelden

Bijlage 1 - Overzicht van alle korfbalverenigingen in Nederland op 1 juli 2004

CLUB	soc. en geogr. kenmerken			ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag			
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz.	leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E				FV	FA	W
Achilles (A)	C	4	3		173	210	37	5	5	1	2	1	2	1				k	9,15	zat
Achilles (Hg)	B	9	1		394	320	-74	7	7	2	2	3	1		1	3		kg	14,25	zon
ACKC	E	11	5		184	229	45	5	4	2	3	2	2	1	2		1	g	11,65	zat
Actief	E	9	1		140	130	-10	3	4	1		1						g	5,65	zon
Activitas/Multimat	C	5	5		71	117	46	3	3		1	2	1	1	1			g	6,15	zat
ADO	E	9	5		225	220	-5	5	6	2	1	3	1	2	2		2	k	13,40	zat
ADOS	B	8	3		241	265	24	6	5	1	3	3	2					k	10,70	zon
AFC	A	1	5		79	42	-37	1	2	1								g	3,00	zat
Ajola	D	11	5	1	47	67	20	2	1		1		1			1		g	2,45	zon
AKC	C	4	3		338	253	-85	6	6	2	2	1	1		1			k	10,75	zon
AKC '54	A	3	5		76	81	5	2	1	1	1		1	1	1			g	3,85	zat
Aladna	C	4	5		66	58	-8	2	2			1						g	2,65	zon
Albatros	E	9	4		316	437	121	8	10	5	6	5	4	2	3		5	g	27,75	zat
Alico	D	11	5	1	95	132	37	3	4	1	1	1	1	1		1	1	k	7,90	zon
All-Ready	E	10	5		95	100	5	2	3	1	1			1	1			g	5,45	zat
ALO	B	9	1		196	284	88	6	8	2	4	2	2	1	1	2		k	16,30	zon
Altijd Kwiek	A	1	5		91	99	8	2	4	1	1				1			kg	6,05	zat
Altior	D	11	5	1	101	149	48	3	4		2	2	1	2			1	g	8,20	zon
Altius	C	6	5		166	66	-100	2	4								1	g	4,40	zat
Amersfoort	C	6	2		47	19	-28	1										k	0,00	
Amicitia	C	4	4		308	313	5	7	7	2	3	2	1	2	2			k	14,25	zat
Amsterdam	B	8	1	2	0	15	15	1	1									k	1,00	zon
Animo	C	5	4		158	289	131	6	5	3	2	4	2	1	1	1		k	13,90	zat
Antilopen	C	6	4		256	254	-2	6	7	2	1	3	2	2	2			k	14,00	zat
Apollo (H)	B	8	4		210	271	61	6	3	4	2	3	1	2		2		g	12,25	zon
Arena	C	6	5		117	123	6	3	3	1	1		2	1				k	5,85	zat
Argento	E	9	5		95	72	-23	2	2		1	1						g	3,30	zat
Argo	A	2	5		81	85	4	2	2		1	1		1				g	3,70	zat
Argus	B	8	5		87	79	-8	2	3			1	1		1			k	4,45	zat
Asko	A	3	3		270	329	59	7	5	2	2	3	2	2	3			kg	13,05	zon
Asonia	B	8	5		69	87	18	2	3	1		1	1			1		k	5,45	zat
Astrantia	D	12	5	1	81	92	11	2	3		1		1				1	g	4,45	zon
ASVD/Syconos	C	7	4		366	444	78	8	8	3	4	4	2	1	3	1		g	19,00	zat
Atalante	C	5	2		425	341	-84	7	7	1	3	1	1	2	2	1	1	g	13,40	zon
Atlantis	B	6	4		249	211	-38	5	6	4	1	3	1	1	3			g	14,60	zat
Atlas	E	10	5		112	137	25	3	2	1	1	1	1		1			kg	5,10	zat
Attila	D	11	2	2	18	23	5	1	1									k	1,00	zon
Aurora	B	8	2		148	144	-4	3	4	1	2	1		1				k	7,35	zon
Avanti (P)	B	9	4		255	471	216	8	9	4	4	7	2	3		3		g	23,35	zat
Avanti (S)	D	11	5	1	124	136	12	3	5	2	1	1		1			1	k	9,10	zon
Avereest	A	4	5		104	81	-23	2	2	1		1	1					g	4,05	zat
AW/DTV	B	8	1	3	221	177	-44		4	2	2	1	1	1	1			k	9,15	zon
Badhoevedorp	B	8	2		101	115	14	3	3	2	1		1	1	1		1	g	7,25	zon
Be Quick	D	11	5	1	154	247	93	5	7	2	2	2	2	1		2		k	13,60	zon
BEP	B	8	3		379	428	49	8	8	4	4	3	2	3		1		k	18,95	zon
BIO	D	11	4	1	107	172	65	4	4	2	1	2	1	2		1	1	g	9,95	zon
BKC	E	10	5		122	125	3	3	2	1	1	1	1				1	g	5,10	zat
Bladella	D	11	5	1	92	131	39	3	4	2		1	1	1		1	1	g	8,25	zon
Blauw Wit (A)	B	8	1		351	280	-71	6	8	2	2	1	2		1	1		k	13,55	zon
Blauw Wit (Ha)	D	11	5	1	67	117	50	3	2	1	1		1	1	1		1	g	5,25	zon
Blauw Wit (K)	E	10	5		88	102	14	3	4	1	1	1	1	1	2		1	g	8,30	zat
Blauw Zwart	C	4	5		261	236	-25	5	6	2		1		1	4			g	10,65	zat

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag	
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W
Blauw-Wit (He)	A	1	4	328	327	-1	7	7	2	3	2	3	1	3		k	15,05	zon	
BMC	D	11	5	141	185	44	4	5	2	1	2	1	2	1	1	g	10,95	zon	
Boelenslaan	A	1	5	69	62	-7	2	3	1	1	1	1			g	5,05	zat		
Bolnes	E	9	4	253	295	42	6	7	4	1	2	1	1		1	2	k	14,95	zat
Boskant	D	11	5	108	134	26	3	5	1	1	2		1			g	8,35	zon	
Celeritas	B	8	3	150	238	88	5	4	2	2	2		1			k	9,00	zon	
Celeritas (S)	D	11	5	71	107	36	3	2	2		1	2		1		2	g	6,65	zon
Centrum	C	4	5	65	87	22	2	2	1	1	1		2			g	5,10	zat	
Charlois	E	9	1	41	11	-30	1											0,00	zon
Club Brothers	A	2	2	77	77	0	2	4	1		1	1					k	6,05	zon
Concordia	D	11	5	109	103	-6	3	3	1	1	1	1	1	1	1	g	6,90	zon	
Corridor	D	11	5	118	168	50	4	3	2	1	2	1			1	g	7,75	zon	
Crescendo	B	9	2	151	202	51	5	4	1	2	3	1		1		g	9,05	zon	
CSL	A	1	5	144	154	10	4	6	1	2	1	1	1	1		g	10,15	zat	
Dalto/HumanNetwork	C	6	5	309	370	61	8	9	5	4	4	3	1	4		k	22,40	zat	
DDK	A	2	5	87	48	-39	1	1								g	1,00	zon	
DDW	D	11	5	113	159	46	4	5	2	2	1	1	1		2	g	10,55	zon	
De Boemerang	D	11	5	116	124	8	3	4			1		1	2		k	5,85	zon	
De Corvers	C	6	3	218	215	-3	5	5	1	2	2	1	1			g	9,40	zon	
De Danaïden	B	9	2	295	227	-68	5	5	3	3	3	1	1	3		g	13,90	zon	
De Driehoek	A	2	5	169	190	21	4	5	1	2	2	1	1	2		g	10,20	zat	
De Eemvogels	C	6	4	84	104	20	3	2	1	1	2	1				g	5,35	zat	
De Eendracht	D	11	5	83	92	9	2	1	1		1	1	1		1	g	3,85	zon	
De Eibers	C	5	5	60	74	14	2	2		1	1					g	3,05	zon	
De Granaet	A	1	5	161	193	32	4	4	2	3	2	1	1			g	10,05	zat	
De Hazenkamp	C	5	2	98	98	0	2	3	1	1	1	1	1			g	6,10	zon	
De Hoeve	A	1	5	113	122	9	3	4	2	2	1	1	1			g	8,75	zon	
De Horst	D	5	5	103	202	99	5	4	2	2	2	2	1		1	k	10,20	zon	
De Issel	C	5	5	55	35	-20	1	1								g	1,00	zon	
De Kangeroe	D	11	4	81	102	21	3	3	1	2						g	5,30	zon	
De Korf	D	11	5	28	16	-12	1					1				g	0,40	zon	
De Korfrakkers	D	11	5	123	235	112	5	5	2	4	2	1	1		2	4	kg	14,10	zon
De Lauwers	A	1	5	38	58	20	2	2		1						g	2,65	zat	
De Lege Geaën	A	1	5	123	103	-20	3	3	1	1	1	1	1			g	5,10	zat	
De Maaskanters	C	5	5	70	90	20	2	2	1		1	1	1			g	4,45	zat	
De Meervogels	B	9	2	468	543	75	8	11	8	8	5	3	3		3	k	31,05	zon	
De Meeuwen	C	5	5	349	529	180	8	8	6	6	6	4	2	7		k	27,00	zat	
De Merels	D	12	5	82	103	21	3	3	1		1	1	1			g	4,45	zon	
De Parabool	A	2	2	50	53	3	2	3								k	3,00	zat	
De Peelkorf	D	12	5	115	198	83	4	5	2	2	2	1	2			g	10,80	zon	
De Pein	A	1	5	184	125	-59	3	4			1	1	1	2		g	6,25	zon	
De Regenboog	E	9	2	255	190	-65	4	5	1	2	1	1		1	1	1	kg	9,55	zon
De Tovers	C	6	3	117	106	-11	3	2			1	1				g	3,05	zon	
De Treffers	D	11	5	61	107	46	3	1	2	1	2		1			1	g	5,75	zon
De Vinken	B	6	4	236	262	26	6	6	2	2	2	2	1	4		g	13,40	zat	
De Waterpoort	A	1	4	121	125	4	3	4	1	1	2	1	1			g	7,75	zon	
De Weebosch	D	11	5	60	73	13	2	4			1	1	1			1	g	5,45	zon
De Wilma's	D	11	5	195	95	0	2	2	1	1	1	1	1			1	g	5,10	zon
Débalderin	C	5	4	29	17	-12	1									g	0,00		
Deetos/Volhuis	E	9	2	450	443	-7	8	8	4	2	2	2	2		1	3	kg	17,80	zon
DES (D)	B	9	3	203	232	29	5	5	3	2	2	2	1	1	1	kg	12,60	zat	
DES (N)	A	3	5	119	122	3	3	3	1	1	2	1	1			g	6,75	zon	
DES (V)	D	11	5	58	161	103	4	1	2	2	1	1	1			g	5,75	zon	
Devinco	C	5	3	209	214	5	5	5	2	1	1	1	1	1	1	kg	9,90	zat	
DFD	A	1	5	152	213	61	5	5	1	2	2	2	2	1		g	10,60	zat	
DFS	A	1	5	111	48	-63	1	2	1	1						g	3,65	zat	

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag	
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W
Diderna '70	C	5	5	65	67	2	2	2	1		1				1	g	3,45	zon	
Die Haghe	B	9	1	297	279	-18	6	9	4	4	4	2	3		1	k	20,60	zon	
Dijkvogels	B	9	4	203	255	52	6	8	3	3	1	3		1	kg	14,95	zat		
Dindoa	C	5	4	312	438	126	8	6	6	5	5	1	2	5	2	g	22,50	zat	
DIO	A	1	5	115	108	-7	3	5	1	1	1	1	1			g	7,10	zon	
Diosa	D	5	5	1	87	107	20	3	1	1	1	1			1	g	5,45	zon	
DKB	D	11	4	99	210	111	5	4	3	2	2	2	1	4		g	12,40	zon	
DKC	B	9	3	284	304	20	7	8	4	3	2	3	2	2	1	k	18,45	zon	
DKOD	C	5	5	220	210	-10	5	4	3	1	1	1	2			g	9,50	zat	
DKV (IJ)	B	8	3	180	179	-1	4	4	1	3	2	1				k	8,65	zat	
DKV Victoria	B	8	1	3	266	177	-89	7	2	2	1	1	1	2		k	12,55	zon	
DLKV	C	5	5	106	132	26	3	3	3	1	1	1				g	7,70	zon	
DOC	B	8	4	110	98	-12	2	3	1	1	1	1	1			g	5,10	zat	
d'Ommerdieck	C	4	5	62	80	18	2	2	1	1	1	1	1			g	5,10	zat	
Donkerbroek	A	1	5	60	53	-7	2	1	1	1	1		1			g	2,05	zon	
DOS (A)	D	11	5	1	61	112	51	3	2	2	1	1	1	1	1	g	5,55	zon	
DOS (K/A)	A	3	5	60	17	-43	1	1								g	1,00	zat	
DOS (W)	C	6	5	131	172	41	4	7	2	1	3		1	4		k	13,60	zat	
DOS Kampen	C	4	4	258	240	-18	5	5	3	3	2	2	1			g	12,45	zat	
DOS'46	A	3	5	353	432	79	8	7	3	2	3	1	2	4		k	16,05	zon	
DOS-WK	C	4	2	260	277	17	6	5	2	1	2	1	1	2	1	k	10,95	zon	
DOT	D	11	3	3	304	219	-85	7	2	2	2		2	2		k	13,20	zon	
DOT (V)	D	11	5	1	73	92	19	2	1	1	1		1			g	2,70	zon	
DOW	A	1	5	110	133	23	3	2	1	1	2		1	2		g	6,15	zat	
Drachten/vd Wiel	A	1	4	311	342	31	7	7	3	3	3	2	2	3		k	16,70	zon	
DSC	D	11	2	3	478	442	-36	9	3	4	3	3		5		1	k	20,15	zon
DSO (A)	B	8	3	98	89	-9	2	3	1	1	1				1	k	4,45	zat	
DSO (K)	E	11	5	198	220	22	5	7	2	2	3	1		1	2	g	13,85	zat	
DSS	D	11	5	1	56	71	15	2	2	1	1		1		1	g	4,10	zon	
DSV	D	11	5	1	91	143	52	3	5	1	2		2	1		4	g	10,10	zon
DTG	A	1	5	97	94	-3	2	3	1	1			1	1		g	5,45	zat	
DTL	A	1	5	118	131	13	3	4	2	1	2		1	3		g	9,55	zat	
DTS (E)	B	8	5	125	116	-9	3	4	1	1	1	1	1	1		g	7,50	zat	
DTS (S)	A	1	5	144	164	20	4	5	2	2	2	1		3		g	11,20	zat	
Dubbel Zes '66	B	9	1	110	127	17	3	4	2	2	2	1		2		g	9,80	zon	
Duko	C	5	4	157	258	101	6	6	3	3	4	1	1	2		k	15,15	zon	
DVO	C	5	5	564	738	174	8	12	7	5	7	3	3	3	2	k	31,20	zat	
DVS '69	E	9	5	195	280	85	6	5	2	3	3	2	3	1		kg	13,70	zat	
DWA	A	2	5	101	122	21	3	3	1	1	1		1	1		g	6,10	zat	
DWS	C	5	5	140	149	9	3	4	2	2	1	1	1	3		g	9,95	zat	
EDN	D	11	5	1	59	81	22	2	1	1	1	1	1		1	g	3,85	zon	
Eendracht (M)	D	12	5	1	78	104	26	3	1	1	2		1	1	1	g	4,50	zon	
Eerbeek	C	5	5	186	133	-53	3	3		1	2		1	1	1	g	6,15	zon	
Eindhoven	D	11	2	141	83	-58	2	1			1					g	1,65	zon	
EKC 2000	A	3	2	3	279	155	-124	4	3	2	2	2	1	3		g	12,00	zat	
EKC Nääs	C	4	2	281	231	-50	5	5	1	1	2		1			g	8,35	zon	
EKCA	C	5	2	247	301	54	7	5	2	2	3	1	1		1	2	k	12,25	zon
EKVA	B	7	2	207	374	167	8	9	2	5	5	2	2	2		k	19,90	zon	
Elburg	C	5	5	174	172	-2	4	3	2	2	2		1	2		kg	8,80	zat	
Elko	A	3	5	127	159	32	4	4	2	1	2		1	3		g	9,55	zat	
ELKV/vanYperen	E	11	4	120	172	52	4	4		1	1	1		1	1	k	6,50	zon	
Emergo	E	10	5	56	73	17	2	2	2	1		1			1	g	4,75	zat	
Emmeloord	A	7	4	71	121	50	3	4		2	2		1	2		g	7,80	zat	
Emos	D	11	5	1	141	157	16	4	3	3	2	2	1		1	2	g	10,20	zon
Erasmus	E	9	1	2	37	33	-4	1	3							k	3,00	zon	
Erica	D	12	5	1	114	67	-47	2	3							g	3,00	zon	

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz.	leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV				FA	W
Ermelo	C	5	4		117	182	65	4	5	2	1	1	1	1			1	g	9,50	zat
ESDO	B	6	5		168	162	-6	4	3	1	2	1	2	1	2			g	7,95	zat
Eureka	E	9	1		118	102	-16	3	5	1	1	2			1			g	8,35	zon
Euro Girls	D	11	5	1	98	100	2	2	5	1	1	1		1			2	g	8,50	zon
Exakwa	C	7	3		252	288	36	6	4	3	3	2	2	2	4			g	13,45	zat
Excelsior (D)	B	9	3		351	361	10	8	7	1	3	5	2	3	2	2		kg	16,80	zat
Eyckelkorf	D	11	5	1	40	94	54	2	1		2	1	1		1			g	3,75	zon
Eymerick	D	11	5		116	111	-5	3	1		1	1	1	1	1			g	3,50	zon
Fiducia	B	6	4		167	212	45	5	5	3	2	2	1	1	1			g	11,80	zat
Fiks	B	9	5		215	232	17	5	7	2	3	2		2	1			g	13,45	zat
Flemingo's	A	1	5		129	191	62	4	5	2	2	1	1	2	3			g	11,35	zat
Flemingo's (M)	D	11	5	1	121	180	59	4	3	2	2	2	1	1			2	g	9,20	zon
Flash	D	11	5	1	61	122	61	3	5	1		2	1	1			2	g	8,90	zon
Fluks	B	9	5		191	175	-16	4	4	3	1	3		2	1			g	10,80	zat
Fortis	E	10	5	3	434	409	-25	6	9	4	3	3	2	3		2	1	k	20,10	zat
Fortissimo	C	6	4		249	294	45	6	8	3	1	3	2	1	3			k	16,00	zat
Fortuna '68	D	11	5		113	122	9	3	2	1	1	2	1		2		1	g	6,55	zon
Fortuna '74	D	5	5	1	86	116	30	3	3	1		1		2			3	g	6,65	zon
Fortuna/Tempus	B	9	3		557	562	5	8	8	6	4	4	2	3		3		kg	22,40	zon
Forward	A	1	5		84	69	-15	2	3	1	1	1			1			g	5,70	zon
Frigro	A	1	5		88	69	-19	2	3	1	1			1	1			g	5,45	zat
Friso	A	1	3		117	118	1	3	3	2	1	1	1					g	6,70	zon
Futura	B	9	1		244	211	-33	5	7	3	2	2	1	1		1		g	13,80	zon
Gazelle	D	12	5	1	54	47	-7	1	1	1	1							g	2,65	zon
Geko	D	11	5	1	100	151	51	4	6	1	2			1	1		2	g	9,90	zon
Gemini	E	9	3	3	253	168	-85	3	3	1	2	3		1		1		g	8,05	zat
GKV (H)	B	9	1		173	146	-27	3	4	2	2	1		1				g	8,35	zon
GKV/Nettorama (G)	E	9	4		305	370	65	8	6	3	4	3	1	2	2	1	5	k	17,95	zat
Good Luck	E	10	5		140	164	24	4	4	1	1	1		1	1		1	g	7,50	zat
Goorecht/Proline	A	2	4		200	145	-55	3	5	1			1					k	6,40	zon
Groen Geel	B	8	5		599	676	77	8	10	6	5	5	5	2	1	3	2	k	27,70	zon
GZ/ARA Borne	C	4	5		188	162	-26	4	4		1	1	1		1			g	6,10	zon
Haarlem	B	8	2		127	161	34	4	4	1	1	2		1	1			k	7,75	zon
Halen	A	3	5		97	71	-26	2	2		1	1		1	1			g	4,10	zon
Harga	E	9	3		148	130	-18	3	5	2	1	1	1	1				k	9,10	zon
Harich	A	1	5		139	148	9	3	6	1	2	2		1	1			g	10,40	zat
Harkema	A	1	5		122	208	86	5	5	1	1	1	1	1	1			g	8,50	zat
HBSV	D	12	5	1	84	116	32	3	2	1	1		2					g	4,45	zon
Hebbes	C	6	1	2	63	48	-15	1	2									g	2,00	zat
Heemskerk	B	8	4		90	88	-2	2	3	1	1		1		1			g	5,45	zat
Heerlen	D	12	4		82	105	23	3	1		1	1						g	2,30	zon
Helios	B	8	4		119	157	38	4	4		2	1	2	1	1			g	7,55	zon
Hellas '63	C	5	4		199	198	-1	4	4	2	2	3	1		2			kg	10,45	zat
Hemur Enge	C	6	5		110	126	16	3	2		1	1		2	1			g	4,50	zat
Het Bosch	C	9	5		91	71	-20	2	2				1					g	2,40	zat
Heumen	D	5	5	1	64	72	8	2	3		1		1		1		1	g	4,85	zon
HHV	A	3	5		104	128	24	3	4	1	1	2		1				g	7,35	zat
Hilko	D	11	5	1	53	25	-28	1	1									g	1,00	zon
Hilversum	C	8	3		68	115	47	3	4				1					g	4,40	zon
HKC (Ha)	E	9	5		365	406	41	8	5	3	2	2	2	1	1	2	4	k	14,60	zat
HKC (He)	C	4	3		286	344	58	7	7	2	2	1	1	2	2			g	12,95	zon
HKC (U)	C	6	1		184	147	-37	3	6		1	1	1	1	1			k	8,50	zat
HKV/Ons Eibernest	B	9	1		406	384	-22	8	10	2	3	3	2	2		2		k	18,30	zon
Hoekse	B	9	5		102	28	-74	1	2									g	2,00	zon
Hoger Op	B	8	4		174	147	-27	3	5	1	1	1		1	1			g	8,10	zon
Hoofddorp	B	8	4		72	35	-37	1	1		1				1			g	2,05	zon

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W	
Hoogerop	E	11	5	0	49	49	1	1			1			1		1	g	2,45	zat	
Hoogkerk	A	2	5	111	150	39	3	4		1	1	1	1	3			kg	7,30	zon	
Huizen	C	8	4	171	243	72	5	5	2	3	3	2	1	1		4	g	14,10	zat	
IJsselvogels	E	9	5	224	321	97	7	6	3	3	4	2	2	3	1	7	k	19,55	zat	
Invicta	A	1	5	118	134	16	3	4	3	1	1	1	1				g	9,10	zat	
It Fean	A	1	5	122	97	-25	2	3	2	1	2		1	1			g	7,75	zat	
JES	D	11	5	1	99	138	39	3	3	1	2	1	1		2		2	g	7,95	zon
Joure	A	1	5	187	146	-41	3	5	1	1	1	1	1	2			g	8,90	zat	
Juko	C	6	3	303	161	-142	4	4	3	2	1	1					k	9,35	zat	
Juliana	E	11	5	137	179	42	4	3	3	1	3		1	1		2	g	10,20	zon	
Juventa/Not.land	C	4	3	182	199	17	4	5	3	1	2	1		4			g	11,95	zat	
KC Doorn	C	6	5	158	181	23	4	5	2	1	2	1	1	1			g	10,15	zat	
KCC	E	9	3	3	315	451	136	13	6	4	5	3	3	1	2	4	k	30,05	zat	
KCN	B	8	1	92	62	-30	2	1		1							gr	1,65	zat	
Keep Fit '70	E	11	3	118	125	7	3	4		3		1		1		1	g	7,15	zon	
Keizer Karel	C	5	2	210	162	-48	4	4	1	2	1	1		1			g	7,75	zon	
Kesteren	C	5	5	143	125	-18	3	2	1		2	1		1			g	5,10	zat	
KIA	A	3	5	79	88	9	2	4		1	1		1	1			g	6,10	zon	
Kieviten (W)	B	8	5	137	115	-22	3	3	1		1	1		1			g	5,45	zon	
Kinderdijk	E	9	5	378	432	54	8	8	3	3	5	2	2		2	1	k	19,00	zat	
Kinea	A	1	5	143	173	30	4	6	2	1	1	1	1	1			g	10,50	zon	
KIOL	A	2	5	60	18	-42	1	1									g	1,00	nvt	
KIOS (N)	B	8	5	217	222	5	5	5	2	1	1	1	1	1		3	k	10,70	zat	
KIOS (R)	A	3	5	136	196	60	4	4	2	2	2	1	1	4			g	11,00	zon	
KIOS '45	C	4	5	107	132	25	3	3	1	1	1		1	3			g	6,90	zat	
Klimop (A)	D	11	5	219	207	-12	5	4	3	2	1	1		2			g	10,15	zon	
Klimop (K)	D	5	5	1	67	91	24	2	2	1		1	1	1			g	4,45	zon	
Klimroos	D	11	5	1	139	166	27	4	4	2	2	2	1	1	1		2	g	10,60	zon
KOAG	E	9	4	240	355	115	8	7	3	3	3	2	1	2		2	k	16,70	zat	
Koog Zandijk	B	8	2	448	506	58	8	9	5	4	5	4	3		3	2	g gr	24,65	zon	
Korbatjo	E	9	5	137	167	30	4	5	3	2	2	2				1	g	11,80	zat	
Korbis	E	9	4	156	264	108	6	6	4	3	5	2	2		2	2	k	18,40	zat	
Korloo	D	11	5	1	61	83	22	2	2	1		1		1			g	4,05	zon	
Koru	A	3	5	89	107	18	3	3	2		1	1	3				g	7,25	zon	
Korulos	A	2	5	93	82	-11	2	3									g	3,00	zon	
Korvesta	A	3	4	90	96	6	2	1	1		1		2				g	3,45	zat	
Korwi	A	2	5	61	64	3	2	3	1			1		1			g	4,80	zat	
Kraanvogels	D	11	5	1	56	96	40	2	2	2	1	1		1			g	5,70	zon	
KSV	D	11	5	1	50	55	5	2		1		1		1		1	g	2,45	zon	
KVA	B	8	3	3	491	273	-218		6	3	2	3	1	2	1		k	13,85	zon	
KVK	E	10	5	116	85	-31	2	3	1	1	2			1		1	g	6,75	zat	
KVO	C	6	5	127	87	-40	2	4			1					2	g	5,45	zat	
KVS	B	9	1	463	504	41	8	11	6	5	3	4	1	1	2		k	25,40	zat	
KVZ	C	5	4	3	648	639	-9		9	4	3	4	3	2	2	1	2	k	21,55	zon
KZ Leiden	B	9	2	306	245	-61	5	7	2	1	2	2	1	1			g	12,55	zon	
LDODK	A	1	5	3	310	335	25		6	4	2	3	2	1	5		k	16,45	zon	
Leeuwarden	A	1	3	162	166	4	4	4	2	1	2		2				g	8,75	zon	
Lemmer	A	1	5	105	76	-29	2	3	1	1				1			g	5,05	zat	
Leonidas	A	1	5	127	103	-24	3	3	1	1	1	1		1			g	6,10	zon	
Lintjo	A	1	5	170	170	0	4	5	1	1	2	1	1	3			g	9,95	zat	
Lottum	D	12	5	1	112	95	-17	2	2	1	1	1		1			g	4,70	zon	
Luctor	E	10	5	111	79	-32	2	2	1		1	1				1	g	4,45	zat	
Luno	B	6	5	168	172	4	4	3	3	2	2	1	2		1		g	10,20	zat	
Maassluis	E	9	4	336	397	61	8	7	4	4	4	2	1	1	1	1	k	18,60	zat	
Maastricht	D	12	2	3	132	94	-38		3	1	1		1	1			k	5,45	zon	
Madjoe	B	9	5	222	224	2	5	4	4	3	3	2	2		1		k	13,90	zat	

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag	
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W
Mares	D	11	5	70	35	-35	1	2	1								g	2,65	zon
Marfûgels	A	1	5	110	155	45	4	3	2	1	3	1	1	2			g	9,20	zat
Mariarade	D	12	5	86	146	60	3	3	1	2	2	1					g	7,00	zon
Marknesse	A	7	5	74	81	7	2	3	1		1	1	1				g	5,45	zat
Meervogels (D)	D	11	5	1 70	16	-54	1	2									g	2,00	zon
Meko '74	A	3	4	95	107	12	3	3		1	1		1				g	4,70	zon
Merselo	D	12	5	1 63	56	-7	2	2				1					g	2,40	zon
Merwede	E	9	5	279	319	40	7	9	4	3	2	2		1		2	k	18,25	zat
Merwic	E	9	2	202	162	-40	4	6		1		1		1		1	k	7,85	zon
MIA	C	6	2	119	271	152	6	6	4	2	4	3	2	2			kg	16,70	zat
Midako	D	11	5	1 53	57	4	2	1		1							g	1,65	zon
Midlandia	C	5	6	119	168	49	4	4	1	1	2		1	2			g	8,15	zat
MIK	B	8	1	91	75	-16	2	2		1	1		1				gr	3,70	zat
Miko '76	D	11	5	1 100	110	10	3	5	1		1	1		1			g	7,45	zon
Minerva	C	6	3	92	136	44	3	4	2				2				g	8,10	zat
MKV	D	11	5	1 72	86	14	2	1	1		1					2	g	3,45	zon
MN en W	A	1	5	90	77	-13	2	4	1	1	1		1				g	6,70	zat
Moedig Voorwaarts	A	3	5	92	106	14	3	5	1	1	1						g	7,30	zon
Movado	E	9	2	3 559	397	-162		10	2	1	2		1		1	2	k	15,55	zon
Nas	D	5	5	1 57	67	10	2	2		1			1	1			g	3,45	zon
Neptunus	B	8	3	74	29	-45	1	1									gr	1,00	zon
Never Down	D	11	5	1 98	104	6	3	4		1	1		1			1	g	6,10	zon
Nic.-Expertus	A	2	2	172	193	21	4	8	1			1	1	2			k	10,60	zon
Niek	A	3	5	81	93	12	2	3		1		1	1	2			g	5,25	zat
Nieuw Flora	B	8	2	156	175	19	4	2	3	2	2	1					k	8,00	zon
Nieuwerkerk	E	9	5	334	488	154	8	9	5	6	6	3	3		3	5	kg	27,40	zat
Nij Libben	A	1	5	79	96	17	2	3		1	1		1	1			g	5,10	zat
Nijnsel	D	11	5	1 57	78	21	2	2	1		1	1		1		1	g	4,85	zon
Nikantes	E	9	1	3 258	173	-85		5	2	2	2	1	1	1		1	g	11,20	zat
NIO	E	9	1	204	184	-20	4	6	2	3		2	1			1	g	11,55	zat
NKC (N)	A	2	5	103	141	38	3	3	1	2	2	1	1	2			g	8,20	zon
NKC '51	C	4	5	263	344	81	7	6	3	2	2	1	1	1		1	k	13,20	zat
NKV	D	11	5	158	225	67	5	4	3	3	2	1	2	3			g	12,65	zon
Noordenveld	A	3	5	121	175	54	4	6	3	1	2	1		2			g	12,15	zat
Nova	C	6	4	258	229	-29	5	5	3	2	2	2	3	3			k	13,80	zat
Noveas	A	4	4	83	96	13	2	3	1	1	1		1				g	5,70	zat
Noviomagum	C	5	2	138	162	24	4	4	1	2	1		1	1			g	7,75	zon
Nowegro	A	2	5	76	57	-19	2	2			1						g	2,65	zat
OA/Olympia Reizen	C	5	2	327	285	-42	6	7	2	3	2	2	2	2		1	k	15,05	zon
ODA (R)	A	3	5	79	81	2	2	4	1				1	1			g	5,80	zon
ODI (S)	E	9	3	75	77	2	2	3	1		1			1			g	5,05	zat
ODIK	C	6	4	276	285	9	6	6	4	4	3	2	2	4			kg	17,75	zat
ODIO	D	5	5	1 144	178	34	4	4	2	2	2	1	1	2		3	g	11,40	zon
ODIS	A	1	5	97	46	-51	1	1		1		1					g	2,05	zat
Odisco	D	11	5	1 55	55	0	2	1		1	1		1				g	2,70	zon
ODO	B	9	4	292	275	-17	6	6	3	3	4	2	2		3		kg	16,35	zat
ODOS	D	12	5	1 90	110	20	3	3		1	1		1				g	4,70	zon
OEC	D	11	3	119	147	28	3	3	1	1	1		1	1			g	6,10	zon
Oerterp	A	1	5	191	204	13	5	5	2	2	2	1	1	1			g	10,80	zat
OJC '98	D	11	2	3 284	185	-99		6	2	2		1				1	g	10,10	zon
OKO/BIES	A	2	5	155	161	6	4	6		2	1		1	1			k	8,75	zon
OKV	B	8	2	241	315	74	7	10	1	2	4		2	1	1	1	kg	16,90	zon
Olympia (O)	D	11	5	1 98	115	17	3	3		1	1	1	1			1	g	5,50	zon
Olympia (S)	E	9	3	222	157	-65	4	5	1	2	2	1	1				g	9,40	zat
Olympia (T)	A	1	5	79	121	42	3	4	1	1	2	1		2			g	8,15	zon
Olympia (W)	E	10	5	89	55	-34	2	2									g	2,00	zat

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W	
Olympia '22	C	5	5	93	84	-9	2	2	1		1			1			g	4,05	zon	
Olympiek	B	9	1	260	81	-179	2	3		2		1					g	4,70	zon	
Olympus '58	C	5	4	156	162	6	4	3	3	1	2	1		2			g	9,15	zon	
Omhoog	D	11	5	1	42	53	11	2	1	1	1		1				g	2,70	zon	
ONA	D	5	5	1	67	97	30	2	2	1	1	1	1			1	g	4,85	zon	
Onder Ons	C	5	5		135	50	-85	1	1	1	1	1					g	3,30	zon	
ONDO (G)	B	9	4		268	278	10	6	5	3	3	3	2	2	3	2	k	15,50	zat	
ONDO (M)	E	9	4		231	237	6	5	4	3	2	2	2		1	1	1	g	11,60	zat
Ons Clubje	C	4	2		117	100	-17	2	3	1	1	1			1		g	5,70	zon	
Oosterkwartier	B	8	2		135	116	-19	3	3		1			1			k	4,05	zon	
Oostrum	D	12	5	1	64	79	15	2	2			1					g	2,65	zon	
Oranje Nassau (A)	B	8	1		187	188	1	4	6	1	1	1	1	1	1		k	9,50	zat	
Oranje Nassau (V)	E	9	3		202	182	-20	4	5	1	1	3	1	1	1		k	9,80	zat	
Oranje Wit (D)	E	9	2		374	480	106	8	10	8	6	5	3	3		3	4	kg	30,35	zat
Oranje Wit (L)	D	12	5	1	99	144	45	3	3	2	3	2		1			g	8,65	zon	
Oranje Zwart	C	4	2		292	286	-6	6	8	2	1	2		2	1		k	13,15	zat	
Ouderkerk	B	8	5		53	49	-4	1	3			1					k	3,65	zat	
OVC '63	D	11	5	1	83	50	-33	1	1		1	1				2	g	2,85	zon	
OVVO	B	6	4		313	447	134	8	7	7	4	6	2	3	1		kg	22,90	zat	
OWK	A	2	5		52	65	13	2	2	1	1		1	1			g	4,45	zon	
OZ/De Hoekse (M)	E	9	5		103	78	-25	2	4		1	1	1		1		1	g	6,50	zat
OZC	E	9	1	3	363	350	-13		9	3	4	3	2	1		1	2	g	18,95	zon
Paal Centraal	B	9	3	2	0	45	45	1	1								k	1,00	zat	
Pernix	B	9	2		370	359	-11	8	12	4	4	4	2		2	1	k	23,20	zat	
Phenix '72	C	4	5		100	83	-17	2	3			1					g	3,40	zon	
Phoenix	B	9	2		270	320	50	7	8	5	5	4	2	2		2	k	21,25	zon	
PKC/Café Bar	E	9	4		743	959	216	8	11	7	7	12	4	6		4	8	k	39,15	zat
Playing Girls	D	5	5	1	60	60	0	2	2	1			1				g	3,40	zon	
Prinses Irene	D	11	5	1	108	142	34	3	3		1	3		2	1		3	g	8,00	zon
PSV	D	11	2		278	270	-8	6	4	3	2	1	2	1	1		1	g	10,95	zon
Purmer	B	8	3		153	192	39	4	6	1	1	1	1	1	1		g	9,50	zon	
Quick (B)	A	1	5		74	68	-6	2	3	1	1	1		1			g	5,70	zat	
Quick '21	A	1	5		113	142	29	3	5		2	1		1	1		g	7,75	zat	
Quick Up	D	11	5	1	78	61	-17	2	3			1				1	g	4,05	zon	
Raamsdonk	D	11	5		0	31	31	1				1			1		g	1,05	zon	
Rapid/Kleinhout	B	8	2		148	124	-24	3	5	1	1		1	1	1		k	7,85	zat	
Rapiditas (L)	A	1	5		105	128	23	3	2	1	2		1		1		g	5,10	zat	
RDZ	C	6	3		207	238	31	5	6	1	2	2	1	1	2		g	11,20	zat	
Ready	B	9	1		303	288	-15	6	9	2	3	2	1	2	1	1	kg	16,25	zon	
Ready '60	D	12	4	3	247	180	-67		5	1	2		1	1			g	8,10	zon	
Reehorst '45	C	5	2		187	173	-14	4	4	1	2	1	1		3		k	8,55	zat	
Reeuwijk	E	9	5		102	132	30	3	5	1		2			1	1	g	8,10	zat	
Refleks	B	9	4	3	329	351	22		7	4	4	4	2			2	k	17,80	zon	
Reflex	B	6	4		93	78	-15	2	2	1	2	1	1				g	5,35	zat	
Regio '72	C	5	4		138	207	69	5	4	2	3	2	1	1	3		k	11,25	zat	
Revival	C	5	5		131	129	-2	3	3	2	2	1	1	1	1		g	8,15	zat	
Rheko	C	6	4		273	250	-23	5	5	2	2	2	1	1	3		g	11,60	zat	
Rietvogels	A	3	5		44	21	-23	1	1								g	1,00	zon	
Rietvogels (R)	D	11	5	1	78	116	38	3	3	2	1	2	1	1	1		g	8,15	zon	
Rigtersbleek	C	4	2		221	290	69	6	5	3	2	1	2		1		2	k	11,95	zon
Ritola	A	3	4		166	200	34	4	5	2	1	2		2	1		kg	10,15	zat	
Rivalen	C	5	5		128	131	3	3	3		2		1		1		g	5,10	zon	
RKC	E	9	1	3	356	128	-228		4	1		1			1		g	6,05	zon	
Roda	B	8	2		201	225	24	5	4	2	2	2	2	1		1	1	gr	10,60	zon
Roda '70	A	2	4		90	74	-16	2	3	1	1	1					g	5,30	zat	
Rodebo	D	11	2	3	69	92	23		3		1	1	1		2		g	5,50	zon	

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W	
Rodenburg	A	2	5	187	204	17	5	6	2	1	2	1	1	1		k	11,15	zon		
Roef!	D	11	5	1	75	55	-20	2	1		1		1		1	g	2,45	zon		
ROG/ORIS	A	2	2		90	143	53	3	7	1	1	1	1	1		k	10,50	zat		
Rohda	B	8	1		276	258	-18	6	8	3	3	2	1	1	2	1	k	16,25	zon	
Roka	D	12	5	1	112	68	-44	2	3		1					g	3,65	zon		
Rood-Wit	C	5	5		98	137	39	3	3	2	1	2	1	1	3	1	g	9,35	zat	
Roreko	A	3	5		109	161	52	4	3	2	1	1	2	3	1		g	8,70	zon	
Rosolo	D	11	5	1	205	371	166	8	9	3	4	5	2	3	4	4	g	23,05	zon	
Ruinen	A	3	5		67	55	-12	2	2		1					g	2,65	zon		
Rust Roest	D	11	2		312	386	74	8	7	4	3	3	3	1	1		g	16,90	zat	
RWA	E	9	5		300	290	-10	6	7	4	4	4	2	2	2	1	k	19,00	zat	
RWB	D	11	2		53	39	-14	1										0,00	zon	
Sagitta	E	9	4		210	266	56	6	6	3	3	4	2	1	1	2	k	15,95	zat	
Samen Een	A	4	5		56	59	3	2	2		1	1					g	3,05	zon	
Scheldevogels	E	10	3		161	132	-29	3	4	1	1	1	1			1	k	7,10	zat	
SCMH	D	11	5	1	122	143	21	3	5	2	1	2		1	1	1	g	10,15	zon	
SCO	A	1	5		183	283	100	6	9	2	2	2	1	1	4		kg	16,00	zon	
SDDL	D	11	5	1	44	78	34	2	3		1			1		1	g	4,45	zon	
SDO (H)	B	9	5		195	157	-38	4	5	3	1	2	1	1	1		g	11,15	zat	
SDO (K)	B	6	5		166	207	41	5	5	2	3	3	2	2	2		g	13,30	zat	
SDO (S)	A	3	5		136	137	1	3	3		1	1	1		1		g	5,10	zon	
SDO (V)	D	11	4		281	295	14	6	5	4	2	4	1	1	1	1	g	14,50	zon	
SDO (W)	C	4	5		102	113	11	3	4	1		2					g	6,30	zat	
SDO '99	D	11	5	1	0	61	61	2	1		1	1	1		2	1	g	3,90	zon	
Seolto	E	10	4		133	232	99	5	4	2	3	4	1	3	1	1	2	g	13,75	zat
SEV (L)	B	9	3		198	107	-91	3	3	2	2	1	1	1	1		g	7,75	zat	
SEV (Z)	C	5	5		149	191	42	4	4	1	2	2	1	1			g	8,40	zat	
SGV	C	5	4		160	118	-42	3	3	2	2	1	1		2		g	8,15	zat	
SIM	A	1	5		74	87	13	2	3	1		1	1		2		g	5,85	zat	
SIOS (W)	A	1	5		286	259	-27	6	5	2	2	2	1	1	2		k	11,20	zon	
SIOS '61	C	5	5		99	107	8	3	2	1		1	1	1		1	g	4,85	zon	
Sirene	D	11	4		135	106	-29	3	4	1	1						k	5,65	zon	
SKF	C	5	3		345	575	230	8	10	7	7	5	4	4	3		kg	29,20	zat	
SKNWK	E	10	5		14	21	7	1	1								g	1,00	zat	
SkunK	C	5	2	2	0	25	25	1	2								g	2,00	zon	
SKV (S)	E	11	5		119	80	-39	2	2	1	1		1		1		g	4,45	zat	
SKV (U)	C	6	1		70	35	-35	1	2								g	2,00	zon	
SKV (W)	C	5	4		83	70	-13	2	3	1							kg	4,00	zat	
Snel	E	9	2		318	299	-19	6	4	2	2	3	1	1	1	1	2	kg	11,65	zat
Soesterkwartier	C	6	2		92	83	-9	2	3	1	1	1	1	1			g	6,10	zon	
Spannum	A	1	5		53	59	6	2	2		1	1		1			g	3,45	zat	
Sparta (N)	C	5	4		230	322	92	7	6	3	4	3	3	2	4	1	k	17,55	zat	
Sparta (W)	A	1	5		126	77	-49	2	2	1		1		1	2		g	4,85	zon	
Sparta (Ze)	A	2	5		304	146	-158	3	6	1	2	2		1			k	10,00	zat	
Sparta (Zw)	C	4	2		212	177	-35	4	4	1	2	1	1		2		g	8,15	zat	
Sperwers	E	9	1		186	188	2	4	4	2	2	1	1	1		1	g gr	9,15	zon	
Spes (E)	A	3	5		82	90	8	2	3	1		1	1	1			g	5,45	zon	
Spes (M)	D	12	5	1	112	203	91	5	4	1	2	3	1	1	2	2	k	10,65	zon	
Spirit (L)	D	11	5	1	78	67	-11	2		1		2			1		g	2,70	zon	
Spirit (VI)	E	9	3		161	98	-63	2	4		1	1			1		k	5,70	zat	
Spirit (Vo)	C	5	5		251	217	-34	5	5	1	3	4	2	1	3		g	12,95	zat	
Spoordonkse Girls	D	11	5	1	63	104	41	3	2		1	2	1	1	2	2	g	6,35	zon	
Sportclub	A	1	5		114	67	-47	2			1			1	1		g	1,45	zat	
Sporting Delta	E	9	2	3	586	726	140		11	4	6	6	4	4		3	6	k	29,60	zon
Sporting Trigon	B	9	2	3	352	268	-84		8	2	1	2		1	1	1	kg	13,15	zon	
Sporting West	B	8	1		192	140	-52	3	2	1	1			1			k	4,05	zon	

CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W	
Springfield	E	11	5		167	231	64	5	3	3	1	1	1	1		1	1	g	8,90	zon
SSS	C	5	4		279	296	17	6	5	1	2	2	1	1	3		2	kg	11,40	zat
Stadskanaal '74	A	2	4		123	143	20	3	4		1	1		2	1			g	6,50	zat
Stånfries	A	1	5		166	159	-7	4	6	3	2	1	1	1	2			g	12,55	zon
Steeds Hooger	C	5	2		298	328	30	7	6	2	1	2		1	1		2	k	11,55	zon
Steensel	D	11	5	1	41	70	29	2	2		1	1		1	1			g	4,10	zon
Stormvogels (L)	D	11	5	1	95	74	-21	2	2	1	1	1	1	1			1	g	5,50	zon
Stormvogels (U)	B	8	5		132	123	-9	3	4	1	1	1		1				g	6,70	zon
Stormvogels (W)	E	10	5		167	130	-37	3	4	2	1	2	1				1	g	8,75	zat
SVAP '74	B	8	5		82	52	-30	2	3		1							g	3,65	zat
SVMM	C	6	5		63	81	18	2	2		2	1		1	1			g	4,75	zat
SVO	D	5	5	1	121	89	-32	2	1		1	1	1				1	g	3,10	zon
SVOC '01	D	12	4	1	81	156	75	4	2	3	1	2	1	1				g	7,75	zon
SVSH	D	11	5	1	46	93	47	2	2	1	1	1	1	1				g	5,10	zon
Swift (A)	B	8	1		194	146	-48	3	5	2			1	1	2			k	8,60	zon
Swift (M)	E	10	4		373	296	-77	6	5	3	3	3	3		1		2	kg	14,30	zat
Swift (V)	D	12	5	1	180	240	60	5	4	2	3	2	3	1	2		2	g	12,45	zon
Synergo	C	6	1	3	223	240	17		10	2	2	2	1	1	3			k	16,60	zon
't Capproen	E	9	4		83	136	53	3	4	1	1	2	1		1	1		g	8,15	zat
't Overschotje	C	5	5		259	170	-89	4	3	2	1	1		1	1			kg	7,10	zon
TCNH	B	8	1		139	46	-93	1	6									k	6,00	zon
TD/KOM Keukens	E	9	4		182	275	93	6	5	4	2	2	1	2	1	1		k	13,60	zon
TDK	A	1	5		92	124	32	3	5		1	2		2				g	7,75	zat
Telstar	C	5	5		187	208	21	5	5	4	1	4	1	1	2			g	13,85	zat
Tempo	B	9	3		454	441	-13	8	9	7	5	4	2	3	3			kg	25,05	zat
Ter Leede	C	9	5		124	75	-49	2	2	1	1		1	1			1	g	4,85	zat
Terda	E	11	2	3	322	144	-178		4	1		1		1	1			g	6,45	zon
TFS	A	1	5		108	107	-1	3	1	1	1	2	1	1	1			g	5,15	zat
The Blue Stars	D	11	5	1	52	16	-36	1											0,00	zon
Thor (H)	B	6	5		193	233	40	5	6	2	2	1	1	1		1		k	11,15	zat
Thor (R)	E	9	1		144	160	16	4	6	1		1	1		1		1	g	8,85	zat
Thrianta	A	3	3		185	246	61	5	5	2	3	3	3	1	2			g	13,30	zat
Tiel '72	C	5	4		129	263	134	6	4	4	4	4	2	2	1	1	2	g	16,40	zat
Tietjerk	A	1	5		145	130	-15	3	5	1	1	1	1		2			g	8,50	zat
Tilburg	D	11	2		320	293	-27	6	5	3	3	2	2		3		1	g	13,65	zon
Tjoba	E	10	5		237	303	66	7	7	3	1	2	1	2	2	1	2	kg	15,15	zat
TOG	D	11	5		51	76	25	2	1	1	1		1				2	g	3,85	zon
TOGO	E	10	4		140	136	-4	3	5	1	2	1		1			1	kg	8,75	zat
TOP (A)	E	10	5		246	288	42	6	4	2	2	2	2	2		1	5	k	12,60	zat
TOP (S)	B	9	5		395	509	114	8	8	6	6	6	3	3		3	1	k	25,80	zat
TOP (V)	C	4	5		187	182	-5	4	6	1	1	1	1	1	1			kg	9,50	zat
Tovido	D	11	5	1	49	113	64	3	1	2	1	1	1	1			1	g	5,50	zon
Trekvogels	E	9	1		169	165	-4	4	5	3	3	2	1	1	1		1	k	12,85	zon
Triade	E	9	5		101	57	-44	2	2		1	1						g	3,30	zat
Triaz	B	8	1	3	334	198	-136		7	2	2			1	2		1	k	11,90	zon
Tuldania	D	11	5	1	59	105	46	3	2	2	1		1	1			3	g	6,65	zon
Turbulas	C	5	5		180	157	-23	4	5		1	2		2	1			g	8,15	zon
Tweemaal Zes	C	6	5		227	257	30	6	7	2	2	1	1	3	3	1	1	kg	14,55	zat
UDI	A	3	5		45	62	17	2	1		1	1		1				g	2,70	zon
Udiros	A	1	5		107	118	11	3	2	3	1	1	1	1	2			g	7,90	zat
UNI	C	4	5		79	90	11	2	2	1		1			1		1	g	4,45	zat
Unicum	E	9	1		113	74	-39	2	3									g	3,00	zon
Unitas	C	5	4		310	319	9	7	6	3	3	4	2	1	6	1		kg	17,55	zat
VADA 1925	C	5	4		229	251	22	6	5	1	1	2	1	1	1			kg	9,15	zon
Vakgericht	C	4	2	2	52	31	-21	1	1									k	1,00	zon
Valto	B	9	5		222	261	39	6	5	2	3	3	2	2	1	2		k	13,70	zat

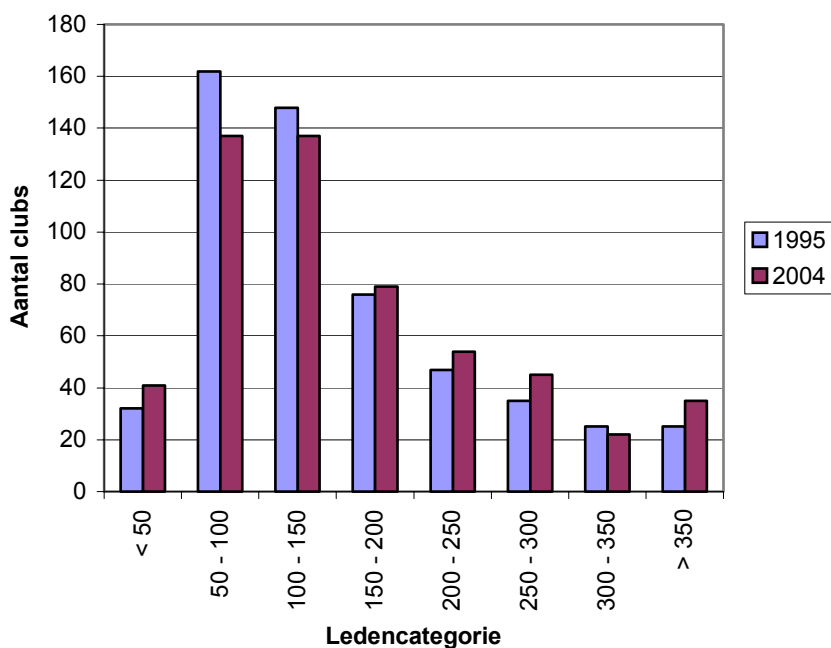
CLUB	soc. en geogr. kenmerken				ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb.graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV	FA				W	
Vanonta	E	9	5		52	56	4	2	1	1	1	1					g	3,30	zat	
VDW-OLS	A	3	3	3	278	250	-28		9	2	1	1	2	1	3		k	14,70	zon	
Veenwouden	A	1	5		111	105	-6	3	3	1	2	1		1	1		g	6,75	zat	
Vefo	A	3	5		95	80	-15	2	4		1		1		1		g	5,45	zon	
Velocitas	B	9	4		224	290	66	6	6	4	5	2	3	2	1	2	g	17,75	zat	
Velox	E	9	1		123	150	27	3	6	1		1		1		1	k	8,45	zon	
Ventura Sport	E	9	5		184	205	21	5	6	1	3	2	1	3		1	4	k	13,85	zat
VEO	B	9	3		306	297	-9	6	7	4	3	3	2	3	2	1	kg	18,10	zat	
Vessem	D	11	5	1	105	101	-4	3	2	2	2		1	1		2	g	6,90	zon	
Victum	C	6	4		218	332	114	7	7	4	5	6	3	3	7		k	23,35	zat	
VIDO	B	8	5		53	47	-6	1	1	1		1		1			g	3,05	zat	
Viking	C	6	5		204	288	84	6	4	6	4	3	2	1	2		1	k	16,95	zat
VIKO	C	6	5		174	194	20	4	6	2	3	2		2	2		k	12,85	zat	
VIOS (Nij)	A	1	5		97	88	-9	2	2	1	1		1		1		g	4,45	zon	
VIOS (Nu)	E	9	5		60	80	20	2	1	1		1	1	1	1		g	3,85	zat	
VIOS (O)	D	12	5	1	80	111	31	3	4		1	1	1		1		g	6,10	zon	
VIOS (W)	E	11	5		103	134	31	3	3	1	2	1	1	1		1	g	7,15	zat	
Vitesse (Be)	A	3	4		178	210	32	5	6	3	1	1	2	2	2		g	12,70	zon	
Vitesse (E)	D	12	5	1	48	64	16	2	2			1					g	2,65	zon	
Vitesse/T v Es	E	9	4		320	399	79	8	9	4	3	3	2	2		1	2	k	19,70	zat
VKC	A	2	5		105	101	-4	3	5	2	1	1					g	8,30	zon	
Vld/Ridderhof	E	9	3		210	243	33	5	6	2	1	3	2	1		1	1	g	12,60	zon
Vlug & Vaardig (A)	B	8	1		150	120	-30	3	2			1	2				gr	3,45	zat	
Vlug & Vaardig (G)	A	1	5		177	187	10	4	6	1	2	1	1		1		k	9,75	zat	
Vogel	C	6	1		100	67	-33	2	3	1							k	4,00	zon	
Volharding	E	10	5		96	124	28	3	3			2		1	1		1	g	5,50	zat
Voltreffers	E	11	3		107	140	33	3	4	1	1	2	1				g	7,35	zat	
Vonckel Girls	D	12	5	1	50	42	-8	1	2	1		1					g	3,65	zon	
Vriendenschaar (B)	E	9	5		226	228	2	5	5	1	3	2	1	1	1		1	g	10,85	zat
Vriendenschaar (H)	E	9	5		364	447	83	8	8	4	4	4	2	2		1	3	k	20,40	zat
Vriendschap	D	11	5	1	100	107	7	3	4	1	1	1	1		1		1	g	7,50	zon
VVO	D	11	5	1	66	139	73	3	5		2	1	1	1	3		3	g	10,15	zon
VZK	A	1	5		111	91	-20	2	4		1	2		1			g	6,35	zon	
VZOD	B	8	5		179	185	6	4	4	1	1		1	1	2		kg	7,25	zat	
WAKO	D	5	5	1	14	15	1	1									g	0,00	zon	
Waterland	B	8	5		103	111	8	3	3	1	1	2		1	1		gr	6,75	zon	
Watervliet	B	8	4		140	139	-1	3	5	1	1	2		1			g	8,35	zon	
Wees Kwiek	A	2	5		95	99	4	2	3		1	1	1		1		g	5,10	zon	
Weidevogels	B	9	5		227	209	-18	5	5	3	2	2	1	2	1	2	g	13,00	zat	
Wertha	D	12	4		15	23	8	1	1								g	1,00	zon	
Wesstar	C	5	5		67	97	30	2	2		1	1	1	1			1	g	4,50	zon
Westergo	A	1	5		113	98	-15	2	2	1	1	1	1	1	1		g	5,50	zat	
Wêz Fluch	A	1	5		61	119	58	3	3		1	2	1	1	2		g	6,55	zon	
Wêz Handich	A	1	5		107	109	2	3	4	1	1		1	1	2		g	7,25	zon	
Wêz Warber	A	1	5		114	93	-21	2	4		1			1			g	5,05	zon	
WIK (E)	C	4	2		161	105	-56	3	1	1	1	1					g	3,30	zat	
WIK '34	A	1	5		126	90	-36	2	2	1		2		1	1		g	5,10	zat	
WIKO	C	5	4		148	124	-24	3	3			1		1			g	4,05	zon	
Winty	D	11	5	1	65	93	28	2	2	1	1	1	1	2			1	g	5,90	zon
WION	E	9	1		483	344	-139	7	11	3	2	3	2			1	2	k	19,25	zon
Wit-Blauw	C	4	4		190	210	20	5	4	2	1	2		1	3		kg	9,55	zat	
Wittenhorst	D	12	5	1	44	67	23	2	1	1		1					g	2,65	zon	
Wolderwijd	C	7	5		83	130	47	3	2	2	2	2	2	1	1		1	g	8,60	zat
Wordt Kwiek	A	1	5		198	188	-10	4	6	2		2			2		g	10,10	zon	
Woudenberg	C	6	5		277	247	-30	5	6	4	3		2		3		1	k	14,35	zat
WSS	A	2	5		207	204	-3	5	5	1	1	1		1			g	7,70	zon	

CLUB	soc. en geogr. kenmerken			ledencijfers				aantal teams per categorie 2004							Ondergrond	senioren-equivalent	speeldag		
	District	Provincie	Urb. graad	Bijz. leden 1995	leden 2004	2004 tov 1995	ledencat. 2004	Senioren	A	B	C	D	E	FV				FA	W
WWC	A	1	5	115	160	45	4	4	1	1	2	1	1	1		g	8,15	zat	
WWMD	A	1	5	102	95	-7	2	4						2		g	4,80	zon	
WWSV	B	8	5	140	146	6	3	4			1			2	1	g	5,85	zon	
Zaamslag	E	10	5	102	66	-36	2	3		1	1				2	g	5,10	zat	
Zaandam Zuid	B	8	2	193	168	-25	4	2	1	1	1	1				gr	4,70	zon	
Zetten	C	5	5	0	65	65	2	1	2		1	1		2		g	4,85	zat	
Zevenbergen	E	11	4	120	112	-8	3	3		1	1		1			g	4,70	zon	
ZIGO	D	11	2	1	107	89	-18	2	4	1		1	1	1		1	g	6,85	zon
ZKC '19	A	3	5	119	159	40	4	4	1	2	2	1	2	1		g	9,20	zon	
ZKC '31	B	8	2	303	304	1	7	8	1	3	2	2	2	2	1	gr	15,05	zat	
ZKV (Za)	B	8	2	279	308	29	7	6	3	3	4	1	1	3		gr	15,55	zon	
ZKV (Ze)	D	11	5	1	12	15	3	1								g	1,00	zon	
ZKV (Zu)	E	9	5	112	120	8	3	4	1	1	1	2	1	1		g	7,90	zat	
ZSV	D	11	5	1	107	88	-19	2	3	1	1					g	4,65	zon	
Zunobri	A	2	5	57	87	30	2	2	2		1	1	1			g	5,45	zat	
Zwaluwen	C	5	4	153	188	35	4	4	2	2	3		1	1		g	10,05	zon	
Zwart Wit (D)	C	4	5	211	200	-11	4	3	1	3	1	2	1	1		g	8,20	zon	
Zwart Wit '82	D	11	5	1	97	148	51	3	5	2		2		1		1	g	9,10	zon
Zwijndrecht	E	9	4	205	179	-26	4	6	2	2		2		2	2	g	11,70	zon	

Verklaringen

District	A	Noord	Provincie	1	Friesland
	B	Noordwest		2	Groningen
	C	Oost		3	Drenthe
	D	Zuid		4	Overijssel
	E	Zuidwest		5	Gelderland
Urbanisatiegraad	1	> 250.000	6	Utrecht	
	2	100.000 - 250.000	7	Flevoland	
	3	50.000 - 100.000	8	Noord-Holland	
	4	25.000 - 50.000	9	Zuid-Holland	
	5	< 25.000	10	Zeeland	
Bijzonderheden	1	Dameskorfbal	Ledencategorie 2004	11	Noord-Brabant
	2	Studentenkorfbal		12	Limburg
	3	Fusieclub (fusie na 1994)		1	0 - 50
Ondergrond	g	Natuurgras	2	50 - 100	
	k	Kunstgras	3	100 - 150	
	kg	Kunst- en natuurgras	4	150 - 200	
	gr	Gravel	5	200 - 250	
			6	250 - 300	
		7	300 - 350		
		8	> 350		

Aantal clubs met een bepaald aantal leden verdeeld over 8 categorieën

Ledenverschil tussen 1995 en 2004 naar mate van urbanisatie van de plaats waarin de club gevestigd is (-1 = negatief; 0 = gelijk; 1 = positief)

ledengroei 95 04 pos of neg * URBAN Crosstabulation

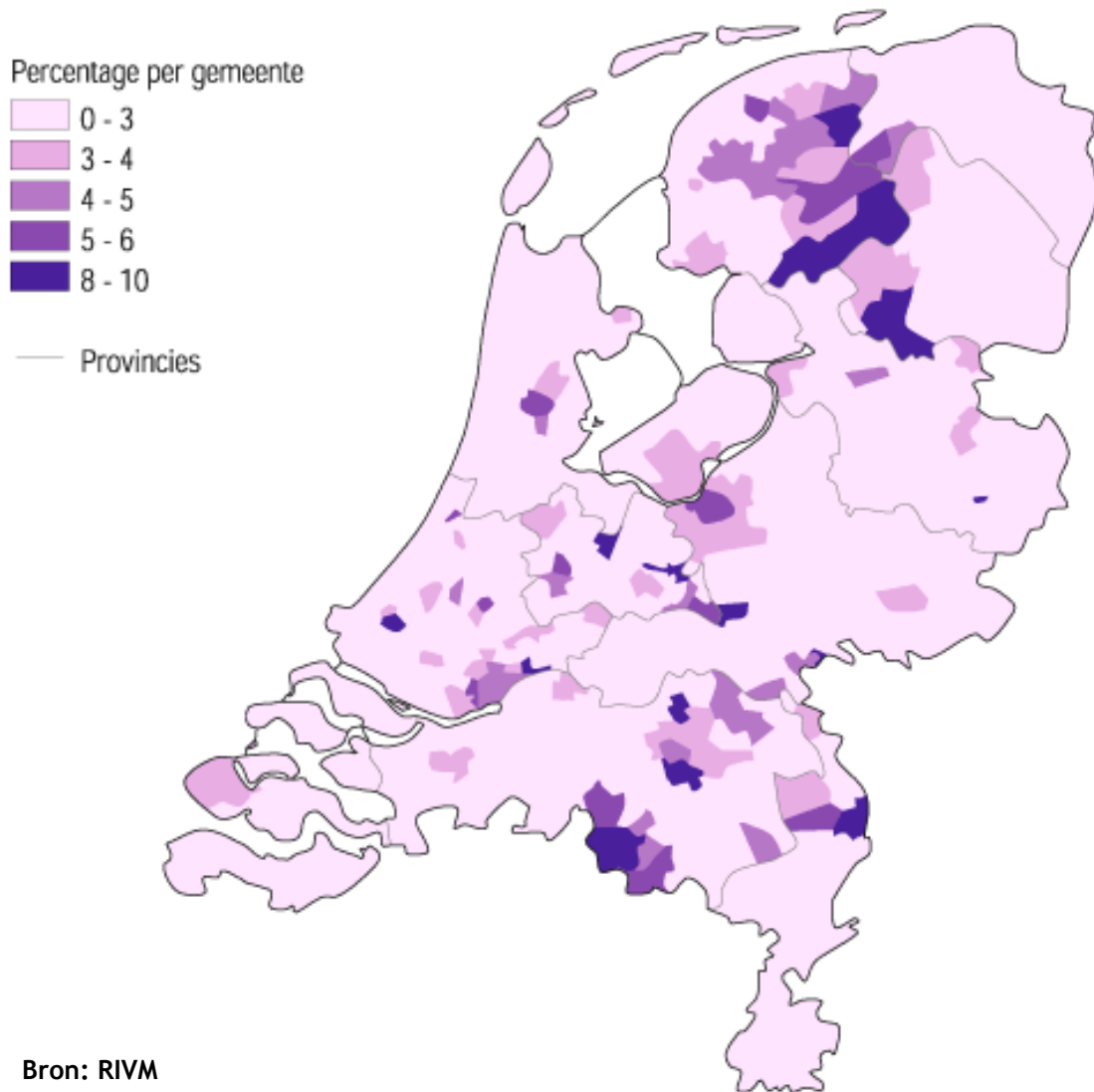
			URBAN					Total
			> 250.000	100.000 - 250.000	50.000 - 100.000	25.000 - 50.000	< 25.000	
ledengroei 95 04 pos of neg	-1	Count	27	28	16	25	111	207
		% within ledengroei 95 04 pos of neg	13,0%	13,5%	7,7%	12,1%	53,6%	100,0%
		% within URBAN	79,4%	51,9%	38,1%	29,8%	33,7%	38,1%
		% of Total	5,0%	5,2%	2,9%	4,6%	20,4%	38,1%
	0	Count		2			4	6
		% within ledengroei 95 04 pos of neg		33,3%			66,7%	100,0%
		% within URBAN		3,7%			1,2%	1,1%
		% of Total		,4%			,7%	1,1%
	1	Count	7	24	26	59	214	330
		% within ledengroei 95 04 pos of neg	2,1%	7,3%	7,9%	17,9%	64,8%	100,0%
		% within URBAN	20,6%	44,4%	61,9%	70,2%	65,0%	60,8%
		% of Total	1,3%	4,4%	4,8%	10,9%	39,4%	60,8%
Total	Count	34	54	42	84	329	543	
	% within ledengroei 95 04 pos of neg	6,3%	9,9%	7,7%	15,5%	60,6%	100,0%	
	% within URBAN	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	6,3%	9,9%	7,7%	15,5%	60,6%	100,0%	

Kruistabel aantal leden in 1995 en aantal leden in 2004 verdeeld over 8 categorieën

leden 1995 per cat * LEDCAT04 Crosstabulation

			LEDCAT04							Total	
			< 50	50 - 100	100 - 150	150 - 200	200 - 250	250 - 300	300 - 350		> 350
leden 1995 per cat	1	Count	17	14	1						32
		% within leden 1995 per cat	53,1%	43,8%	3,1%						100,0%
		% within LEDCAT04	41,5%	10,2%	,7%						5,8%
		% of Total	3,1%	2,5%	,2%						5,8%
2	Count	20	91	47	3	1					162
		% within leden 1995 per cat	12,3%	56,2%	29,0%	1,9%	,6%				100,0%
		% within LEDCAT04	48,8%	66,4%	34,3%	3,8%	1,9%				29,5%
		% of Total	3,6%	16,5%	8,5%	,5%	,2%				29,5%
3	Count	4	29	74	32	7	2				148
		% within leden 1995 per cat	2,7%	19,6%	50,0%	21,6%	4,7%	1,4%			100,0%
		% within LEDCAT04	9,8%	21,2%	54,0%	40,5%	13,0%	4,4%			26,9%
		% of Total	,7%	5,3%	13,5%	5,8%	1,3%	,4%			26,9%
4	Count		2	14	33	20	7				76
		% within leden 1995 per cat		2,6%	18,4%	43,4%	26,3%	9,2%			100,0%
		% within LEDCAT04		1,5%	10,2%	41,8%	37,0%	15,6%			13,8%
		% of Total		,4%	2,5%	6,0%	3,6%	1,3%			13,8%
5	Count				8	17	13	6	3		47
		% within leden 1995 per cat				17,0%	36,2%	27,7%	12,8%	6,4%	100,0%
		% within LEDCAT04				10,1%	31,5%	28,9%	27,3%	8,6%	8,5%
		% of Total				1,5%	3,1%	2,4%	1,1%	,5%	8,5%
6	Count		1		2	8	15	8	1		35
		% within leden 1995 per cat		2,9%		5,7%	22,9%	42,9%	22,9%	2,9%	100,0%
		% within LEDCAT04		,7%		2,5%	14,8%	33,3%	36,4%	2,9%	6,4%
		% of Total		,2%		,4%	1,5%	2,7%	1,5%	,2%	6,4%
7	Count			1	1	1	6	5	11		25
		% within leden 1995 per cat			4,0%	4,0%	4,0%	24,0%	20,0%	44,0%	100,0%
		% within LEDCAT04			,7%	1,3%	1,9%	13,3%	22,7%	31,4%	4,5%
		% of Total			,2%	,2%	,2%	1,1%	,9%	2,0%	4,5%
8	Count						2	3	20		25
		% within leden 1995 per cat					8,0%	12,0%	80,0%		100,0%
		% within LEDCAT04					4,4%	13,6%	57,1%		4,5%
		% of Total					,4%	,5%	3,6%		4,5%
Total	Count	41	137	137	79	54	45	22	35		550
		% within leden 1995 per cat	7,5%	24,9%	24,9%	14,4%	9,8%	8,2%	4,0%	6,4%	100,0%
		% within LEDCAT04	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% of Total	7,5%	24,9%	24,9%	14,4%	9,8%	8,2%	4,0%	6,4%	100,0%

Bijlage 3 - Relatief aantal huishoudens waarin gekorfbald wordt

Bron: RIVM

Bijlage 4 - Indeling van Nederland in 40 Corop-gebieden met de daarbij behorende gemeenten op 1 januari 2004

01 Oost-Groningen

Bellingwedde
Menterwolde
Pekela
Reiderland
Scheemda
Stadskanaal
Veendam
Vlagtwedde
Winschoten

02 Delfzijl e.o.

Appingedam
Delfzijl
Loppersum

03 Overig Groningen

Bedum
De Marne
Eemsmond
Groningen
Grootegast
Haren
Hoogezand-
Sappemeer
Leek
Marum
Slochteren
Ten Boer
Winsum
Zuidhorn

04 Noord-Frieland

Achtkarspelen
Ameland
Boarnsterhim
Dantumadeel
Dongeradeel
Ferwerderadiel
Franekeradeel
Harlingen
het Bildt
Kollumerland c.a.
Leeuwarden
Leeuwarderadeel
Littenseradiel
Menaldumadeel
Schiermonnikoog
Terschelling
Tytsjerksteradiel

Vlieland

05 Zuidwest-Friesland

Bolsward
Gaasterlân-Sleat
Lemsterland
Nijefurd
Sneek
Wûnseradiel
Wymbritseradiel

06 Zuidoost-Friesland

Heerenveen
Ooststellingwerf
Opsterland
Skarsterlân
Smallingerland
Weststellingwerf

07 Noord-Drenthe

Aa en Hunze
Assen
Midden-Drenthe
Noordenveld
Tynaarlo

08 Zuidoost-Drenthe

Borger-Odoorn
Coevorden
Emmen

09 Zuidwest-Drenthe

De Wolden
Hoogeveen
Meppel
Westerveld

10 Noord-Overijssel

Dalfsen
Hardenberg
Kampen
Ommen
Staphorst
Steenwijkerland
Zwartewaterland
Zwolle

11 Zuidwest-Overijssel

Bathmen
Deventer
Olst-Wijhe
Raalte

12 Twente

Almelo Borne
Dinkelland
Enschede
Haaksbergen
Hellendoorn
Hengelo
Hof van Twente
Losser
Oldenzaal
Rijssen-Holten
Tubbergen
Twenterand
Wierden

13 Veluwe

Apeldoorn
Barneveld
Ede
Elburg
Epe
Ermelo
Harderwijk
Hatterm
Heerde
Nijkerk
Nunspeet
Oldebroek
Putten
Scherpenzeel
Voorst
Wageningen

14 Achterhoek

Aalten
Bergh
Borculo
Brummen
Dinxperlo
Doetinchem
Eibergen
Gendringen
Gorssel
Groenlo
Hengelo

Hummelo en Keppel
Lichtenvoorde
Lochem
Neede
Ruurlo
Steenderen
Vorden
Warnsveld
Wehl
Winterswijk
Wisch
Zelhem
Zutphen

15

Arnhem/Nijmegen

Angerlo
Arnhem
Beuningen
Didam
Doesburg
Druten
Duiven
Groesbeek
Heumen
Lingewaard
Millingen aan de Rijn
Nijmegen
Overbetuwe
Renkum
Rheden
Rijnwaarden
Rozendaal
Ubbergen
Westervoort
Wijchen
Zevenaar

16 Zuidwest-Gelderland

Buren
Culemborg
Geldermalsen
Neder-Betuwe
Lingewaal
Maasdriel
Neerijnen
Tiel
West Maas en Waal
Zaltbommel

17 Utrecht

Abcoude
Amerongen
Amersfoort
Baarn
Breukelen
Bunnik
Bunschoten
De Bilt
De Ronde Venen
Doorn
Driebergen-
Rijsenburg
Eemnes
Houten
IJsselstein
Leersum
Leusden
Loenen
Lopik
Maarn
Maarssen
Montfoort
Nieuwegein
Oudewater
Renswoude
Rhenen
Soest
Utrecht
Veenendaal
Vianen
Wijk bij Duurstede
Woerden
Woudenberg
Zeist

**18 Kop van Noord-
Holland**

Andijk
Anna Paulowna
Den Helder
Drechterland
Enkhuizen
Harenkarspel
Hoorn
Medemblik
Niedorp
Noorder-
Koggenland
Obdam
Opmeer
Schagen
Stede Broec
Texel
Venhuizen
Wervershoof

Wester-Koggenland
Wieringen
Wieringermeer
Wognum
Zijpe

19 Alkmaar e.o.

Alkmaar
Bergen
Heerhugowaard
Heiloo
Langedijk
Schermer

20 IJmond

Beverwijk
Castricum
Heemskerk
Uitgeest
Velsen

**21 Agglomeratie
Haarlem**

Bennebroek
Bloemendaal
Haarlem
Haarlemmerliede
c.a.
Heemstede
Zandvoort

22 Zaanstreek

Wormerland
Zaanstad

**23 Groot-
Amsterdam**

Aalsmeer
Amstelveen
Amsterdam
Beemster
Diemen
Edam-Volendam
Graft-De Rijk
Haarlemmermeer
Landsmeer
Oostzaan
Ouder-Amstel
Purmerend
Uithoorn
Waterland
Zeevang

**24 Het Gooi en
Vechtstreek**

Blaricum

Bussum
Hilversum
Huizen
Laren
Muiden
Naarden
Weesp
Wijdmeren

**25 Agglomeratie
Leiden en
Bollenstreek**

Alkemade
Hillegom
Katwijk
Leiden
Leiderdorp
Lisse
Noordwijk
Noordwijkerhout
Oegstgeest
Rijnsburg
Sassenheim
Valkenburg
Voorhout
Voorschoten
Warmond
Zoeterwoude

**26 Agglomeratie
's-Gravenhage**

's-Gravenhage
Leidschendam-
Voorburg
Pijnacker-Nootdorp
Rijswijk
Wassenaar
Zoetermeer

**27 Delft en
Westland**

Delft
Westland
Midden-Delfland

**28 Oost-Zuid-
Holland**

Alphen aan den Rijn
Bergambacht
Bodegraven
Boskoop
Gouda
Jacobswoude
Liemeer
Moordrecht
Nieuwkoop

Reeuwijk
Rijnwoude
Schoonhoven
Ter Aar
Vlist
Waddinxveen
Zevenhuizen-
Moerkapelle

29 Groot-Rijnmond

Albrandswaard
Barendrecht
Bergschenhoek
Berkel en Rodenrijs
Bernisse
Binnenmaas
Bleiswijk
Brielle
Capelle aan den
IJssel
Cromstrijen
Dirksland
Goedereede
Hellevoetsluis
Korendijk
Krimpen aan den
IJssel
Maassluis
Middelharnis
Nederlek
Nieuwerkerk aan
den IJssel
Oostflakkee
Oud-Beijerland
Ouderkerk
Ridderkerk
Rotterdam
Rozenburg
Schiedam
Spijkenisse
Strijen
Vlaardingen
Westvoorre

**30 Zuidoost-Zuid-
holland**

Alblasserdam
Dordrecht
Giessenlanden
Gorinchem
Graafstroom
's-Gravendeel
Hardinxveld-
Giessendam
Hendrik-Ido-
Ambacht

Leerdam
Liesveld
Nieuw-Lekkerland
Papendrecht
Sliedrecht
Zederik
Zwijndrecht

31 Zeeuwsch-Vlaanderen

Hulst
Sluis
Terneuzen

32 Overig Zeeland

Borsele
Goes
Kapelle
Middelburg
Noord-Beveland
Reimerswaal
Schouwen-Duiveland
Tholen
Veere
Vlissingen

33 West-Noord-Brabant

Bergen op Zoom
Breda
Drimmelen
Etten-Leur
Geertruidenberg
Halderberge
Moerdijk
Oosterhout
Roosendaal
Rucphen
Steenbergen
Woensdrecht
Zundert

34 Midden-Noord-Brabant

Aalburg
Alphen-Chaam
Baarle-Nassau
Dongen
Gilze en Rijen
Goirle
Hilvarenbeek
Loon op Zand
Oisterwijk
Tilburg
Waalwijk
Werkendam
Woudrichem

35 Noordoost-Noord-Brabant

Bernheze
Boekel
Boxmeer
Boxtel
Cuijk
Grave
Haaren
's-Hertogenbosch
Heusden
Landerd
Lith
Maasdonk
Mill en Sint Hubert
Oss
Schijndel
Sint Anthonis
Sint-Michielsgestel
Sint-Oedenrode
Uden
Veghel
Vught

36 Zuidoost-Noord-brabant

Asten

Bergeijk
Best
Bladel
Cranendonck
Deurne
Eersel
Eindhoven
Geldrop-Mierlo
Gemert-Bakel
Heeze-Leende
Helmond
Laarbeek
Nuenen c.a.
Oirschot
Reusel-De Mierden
Someren
Son en Breugel
Valkenswaard
Veldhoven
Waalre

37 Noord-Limburg

Arcen en Velden
Beesel
Bergen
Gennep
Helden
Horst aan de Maas
Kessel
Maasbree
Meerlo-Wanssum
Meijel
Mook en Middelaar
Sevenum
Venlo
Venray

38 Midden-Limburg

Ambt
Montfort
Echt-Susteren
Haelen

Heel
Heythuysen
Hunsel
Maasbracht
Nederweert
Roerdalen
Roermond
Roggel en Neer
Swalmen
Thorn
Weert

39 Zuid-Limburg

Beek
Brunssum
Eijsden
Gulpen-Wittem
Heerlen
Kerkrade
Landgraaf
Maastricht
Margraten
Meerssen
Nuth
Onderbanken
Schinnen
Simpelveld
Sittard-Geleen
Stein
Vaals
Valkenburg aan de Geul
Voerendaal

40 Flevoland

Almere
Dronten
Lelystad
Noordoostpolder
Urk
Zeewolde

Bijlage 5 - Tabellen AVO-bestand (AVO'99)

Sportparticipatie

PARTICIPEERT AAN 1 VD AVO-SPORTEN

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	4479	33,2	33,2	33,2
1	9011	66,8	66,8	100,0
Total	13490	100,0	100,0	

Lidmaatschap van een sportvereniging

doet sport als lid van vereniging

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	9080	67,3	67,3	67,3
1	4410	32,7	32,7	100,0
Total	13490	100,0	100,0	

Deelname competitie

doet sport in competitieverband

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	10335	76,6	76,6	76,6
1	3155	23,4	23,4	100,0
Total	13490	100,0	100,0	

Participatie korfbal

KORFBAL afg 12 maanden als lid

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	NIET	13342	98,9	98,9	98,9
	WEL, NIET LID	32	,2	,2	99,1
	WEL, WEL LID	108	,8	,8	99,9
	WEL, LID ONB	8	,1	,1	100,0
	Total	13490	100,0	100,0	

Correlaties tussen aard van de sport (team v.s individueel), lidmaatschap van een sportvereniging en in competitieverband sporten

Correlations

		aard van de sport (team - individueel)	lidmaatschap vereniging	in competitieverband gespeeld
aard van de sport (team - individueel)	Pearson Correlation	1	-,559	-,850**
	Sig. (2-tailed)	,	,059	,000
	N	12	12	12
lidmaatschap vereniging	Pearson Correlation	-,559	1	,856**
	Sig. (2-tailed)	,059	,	,000
	N	12	12	12
in competitieverband gespeeld	Pearson Correlation	-,850**	,856**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,
	N	12	12	12

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bijlage 6 - Profielanalyse KNKV

	Leden %	NL %	Index		Leden %	NL %	Index
WELSTAND (LEDEN)				SOORT BEBOUWING			
Hoog	7,60	7,12	107	Vrijstaand / bungalows	18,83	14,61	129
Boven gemiddeld	30,45	23,42	130	Twee onder één kap	15,61	11,12	140
Gemiddeld	43,03	40,17	107	Eengezinswoning	49,94	41,52	120
Laag	9,05	15,66	58	Flats in gebouw < 4 verd.	4,33	10,70	40
Minimum	2,07	5,28	39	Flats in gebouw > 4 verd.	1,89	5,83	32
Divers	7,80	8,35	93	Etagewoningen / app.	3,05	6,75	45
	100,00	100,00	100	Herenhuis/Gracht.pand	1,35	2,99	90
WELSTAND (OUD-LEDEN)				AFSTAND TOT SUPERMARKT			
Hoog	6,92	7,12	97	< 250 meter	16,90	21,93	77
Boven gemiddeld	28,12	23,42	120	251 - 500 meter	30,25	34,88	87
Gemiddeld	43,63	40,17	109	501 - 750 meter	22,85	21,68	105
Laag	10,62	15,66	68	751 - 1000 meter	12,29	9,87	125
Minimum	2,91	5,28	55	1 - 1,5 km	7,99	6,16	130
Divers	7,78	8,35	93	1,5 - 2,5 km	5,60	3,46	162
	100,00	100,00	100	> 2,5 km	4,11	2,01	205
GEZINSFASE (LEDEN)				AFSTAND TOT WINKELCENTRUM (>10 WINKELS)			
Starters	0,62	1,73	36	< 250 meter	7,14	10,38	69
Jongeren	2,96	5,30	56	251 - 500 meter	18,21	23,28	78
Gezin (jongere kind.)	27,77	21,50	129	501 - 750 meter	18,22	21,07	86
Gezin (oudere kind.)	39,65	29,26	136	751 - 1000 meter	14,17	14,27	99
Ouderen	22,88	30,29	76	1 - 1,5 km	15,81	13,61	116
Voltooid	5,84	11,14	52	1,5 - 2,5 km	11,88	8,27	144
Divers	0,29	0,79	36	> 2,5 km	14,58	9,13	160
	100,00	100,00	100		100,00	100,00	100
GEZINSFASE (OUD-LEDEN)							
Starters	0,94	1,73	55				
Jongeren	3,31	5,30	63				
Gezin (jongere kind.)	26,08	21,50	121				
Gezin (oudere kind.)	39,39	29,26	135				
Ouderen	23,69	30,29	78				
Voltooid	6,20	11,14	56				
Divers	0,38	0,79	48				
	100,00	100,00	100				

	Leden %	NL %	Index
AUTOPENETRATIE			
> 200 %	0,45	0,30	151
176 - 200 %	0,86	0,57	150
151 - 175 %	2,60	1,82	143
126 - 150 %	13,08	8,44	155
101 - 125 %	31,63	19,28	164
76 - 100 %	32,81	27,14	121
51 - 75 %	12,80	20,11	64
26 - 50 %	4,88	15,27	32
< 25 %	0,89	7,08	13
	100,00	100,00	100
AUTOLEEFTIJD			
< 4 jaar oud	2,30	2,23	103
4-5 jaar oud	8,44	6,40	132
5-6 jaar oud	20,08	15,09	133
6-7 jaar oud	25,91	21,81	119
7-8 jaar oud	22,65	22,33	101
8-9 jaar oud	13,10	16,64	79
9-10 jaar oud	5,50	9,54	58
10-11 jaar oud	1,56	4,03	39
> 11 jaar oud	0,46	1,93	24
	100,00	100,00	100
AUTOSEGMENT			
Hoge middenklasse	16,35	17,69	92
Middenklasse	28,35	21,84	130
Klein / midden	23,59	23,31	101
kleine auto	15,11	20,33	74
submini	16,60	16,84	99
	100,00	100,00	100
MOTORPENETRATIE			
Veel motoren	31,67	22,80	139
Minimaal 1 motor	37,78	36,44	104
Geen motor	30,55	40,76	75

Bijlage 7 - Korfbalverenigingen met een eigen sporthal (2004)

Plaats	Vereniging	bj	toes	kk	sk	mk	Vip	bk	park	tel	ism
Amsterdam	Blauw Wit	1995	300	8	1	1		1	10	>1	
Bennekom	DVO	1986	1000	12	5	1	1	1	400	>1	
Bunnik	Midlandia	1999	150	6	2	1		1	50	1	Handbal
Delft	Fortuna	1986	800	4	2	1	1	1	100	>1	
Dordrecht	Deetos	1980	1000	2	1	1	1	1	150	>1	
Dordrecht	Oranje Wit	1993	1000	6	1	1	1	1	150	>1	
Dordrecht	Snel	1996	600	6	2	1		1	200	>1	Volleybal
Dordrecht	Sporting Delta	1999	600	6	2	1		3	75	1	
Ermelo	Dindoa	1996	300	4	2			1	60	1	
's Gravenhage	HKV/OE	1966*	700	2	1	1	1	1	100	>1	
Heerenveen	Blauw Wit	1999	1000	6	2	1	1	1	100	>1	
Hoorn	ADOS	1985	100	4	2	1		1	40	>1	
Leeuwarden	Leeuwarden	1990	300	4	2	1		1	80	1	
Maarsssen	OVVO	2001	500	4	2	1		1	300	1	
Papendrecht	PKC	1982	1300	8	2	1	1	5	500	>1	
Putten	De Meeuwen	2000	500	6	4	1		1	1000	>1	
Ridderkerk	Ten Donck	1999	700	4	2	1		1	400	1	**
Rotterdam	WION	1998	300	4	1	1		1	200	1	
Veenendaal	SKF	1994	350	4	1	1		1	250	>1	
Wormer	Groen Geel	1982	500	4	2	1		1	125	>1	
Wijk bij Duurstede	Viking	1998	200	6	1			1	80	1	Tennis
Zwolle	Oranje Zwart	1980	1200	8	2	1		1	50	>1	Basketbal

* De hal is in 1966 gebouwd als gemeentehal en pas veel later eigendom van HKV/OE geworden

** Samen met een scholengemeenschap en een handbalvereniging. Kk en sk kunnen verdubbeld worden.

Verklaring van de afkortingen:

- bj = bouwjaar
- toes = toeschouwers
- kk= kleedkamers
- sk = scheidsrechterskleedkamers
- mk = medische kamers
- vip = VIP room
- bk = bestuurskamer
- park = parkeerplaatsen
- tel = telefoonlijnen
- ism = met andere sport

Bron: www.knkv.nl

Bijlage 8 - Spelgegevens KNKV veldcompetitie 2003-2004

categorie	Senioren	A-jeugd	B-jeugd	C-jeugd	D-jeugd	E-jeugd 8-tallen	E-jeugd 4-tallen	F-jeugd 8-tallen 6)	F-jeugd 4-tallen 7)	W-jeugd 4-tallen 8)
gemiddelde leeftijd team 1)	n.v.t.	14,1-18,0	12,1-14,0	10,1-12,0	9,1-10,0	8,1-9,0	8,1-9,0	7,1-8,0	7,1-8,0	5,0-7,0
maximale leeftijd speler 2)	n.v.t.	18 jaar	15 jaar	13 jaar	11 jaar	10 jaar	10 jaar	9 jaar	9 jaar	7 jaar
aantal vakken	2	2	2	2	2	2	1	2	1	1
aantal spelers/speelsters	4/4	4/4	4/4	4/4	4/4	4/4	2/2	4/4	2/2	vrij
wedstrijdduur	2x35 min	2x35 min	2x30 min	2x25 min	2x20 min	2x20 min	2x20 min	2x20 min	4x7½ min	2x10 min
vakwisseling om de 3)	2 doelpnt	2 doelpnt	2 doelpnt	2 doelpnt	10 min	10 min	n.v.t. 4)	10 min	n.v.t. 4)	n.v.t. 4)
afmeting speelveld	60x30 m	60x30 m	50x25 m	50x25 m	40x20 m	40x20 m	25x15 m	40x20 m	25x15 m	25x15 m
paalhoogte	3,5 m	3,5 m	3,5 m	3,5 m	3,0 m	3,0 m	3,0	2,5 m	2,5 m	2,5 m
plaats paal t.o.v. achterlijn	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/5	1/6	1/5	1/5
balgrootte	5	5	5	5	4	4	4	4	4	4
aantal spelersvervangingen 5)	4	4	4	4	4	onbeperkt	onbeperkt	onbeperkt	onbeperkt	onbeperkt
terugwisselen toegestaan?	Nee	nee	nee	nee	nee	nee	ja	nee	ja	ja

Zie de volgende bladzijde voor de toelichting

- 1) Voor de berekening van de gemiddelde leeftijd van een team wordt uitgegaan van de leeftijd van de spelers in hele jaren op de peildatum (= 1 oktober van het bondsjaar). Dit wordt ook wel de "korfballeeftijd" genoemd. In feite is alleen de bovengrens van belang. Spelen met een te oude ploeg mag niet, spelen met een te jonge ploeg is de verantwoordelijkheid van de vereniging.
- 2) Leeftijd op de peildatum (= 1 oktober van het bondsjaar). Dit wordt ook wel de "korfballeeftijd" genoemd.
- 3) In de wedstrijden van de D-, E- en F-jeugd (8-tallen) wordt alleen van vak gewisseld na 10 minuten in de 1^e helft en na 10 minuten in de 2^e helft. Omdat bij alle wedstrijden in de rust van speelrichting wordt gewisseld, en de kinderen in de 1e 10 minuten van de 2e helft in hetzelfde vak spelen als de laatste 10 minuten van de 1e helft, wisselt wel hun functie. In een wedstrijd wordt dus 2x van vak en 3x van functie gewisseld.
- 4) In de (éénvaks)competitie voor de E-, F- en W-jeugd 4-tallen kan en wordt natuurlijk niet van vak gewisseld. Net als bij alle andere wedstrijden wordt in de rust wel van speelrichting gewisseld.
- 5) In alle klassen van het breedtekorfbal mogen spelersvervangingen onbeperkt plaatsvinden. Een eenmaal vervangen speler mag niet opnieuw invallen. Bij wedstrijden in de E-, F- en W-jeugd 4-tallen mag wel teruggewisseld worden.
- 6) In de competitie voor de F-jeugd 8-tallen wordt een normale competitie gespeeld, met per dag één wedstrijd en met thuis- en uitwedstrijden. In de rust van de wedstrijd worden, door alle spelers van beide teams, strafworpen genomen. Elk team neemt 12 strafworpen. Deze tellen niet mee voor de uitslag van de wedstrijd. Wel wordt hiervan een aparte stand opgemaakt en gepubliceerd.
- 7) In de competitie voor de F-jeugd 4-tallen wordt een normale competitie gespeeld, met per dag één wedstrijd en met thuis- en uitwedstrijden. Na het 1e en het 3e kwart van de wedstrijd worden, door alle spelers van beide teams, strafworpen genomen. Elk team neemt beide keren 10 strafworpen. Deze tellen niet mee voor de uitslag van de wedstrijd. Wel wordt hiervan een aparte stand opgemaakt en gepubliceerd.
- 8) In de competitie voor de W-jeugd 4-tallen speelt een team per zaterdag twee wedstrijden van 2x10 minuten op het veld van één vereniging. Na afloop van iedere wedstrijd worden, door alle spelers van beide teams, strafworpen genomen op 2 meter afstand. Elk team neemt 10 strafworpen. Deze tellen niet mee voor de uitslag van de wedstrijd. Wel wordt hiervan een aparte stand opgemaakt en gepubliceerd. De vereniging op wiens veld de wedstrijden worden gespeeld, zorgt voor de JWL-ers.

Opmerkingen

- a) Vanaf het moment dat iemand 6 jaar wordt, mag hij/zij uitkomen in de jeugdcompetities.
- b) Het resultaat van de strafworpseries in de wedstrijden van de F- en W-jeugd moet op het wedstrijdformulier worden ingevuld.
- c) Spelers vervangen kan alleen tijdens spelonderbrekingen. Dit geldt ook bij de wedstrijden van de F- en W-jeugd 4-tallen waar mag worden teruggewisseld.
- d) Alle spelers die uitkomen in de wedstrijden van de F- en W-jeugd 4-tallen, waar terugwisselen is toegestaan, dienen op het wedstrijdformulier te worden vermeld bij de beginopstelling.

Bijlage 9 - Steekproef naar het huidige aantal kunstgrasvelden en het theoretisch benodigde aantal onder 35 verenigingen met kunstgras

vereniging	aantal kunstgrasvelden in 2004	senioren-equivalent / planningsnorm	benodigd aantal kunstgrasvelden in 2004	zowel kunst- als natuurgras	overschot / tekort aan kunstgrasvelden	feitelijke extra behoefte	gebruiksverlies
akc	3	0,60	1		2		2,40
alico	1	0,44	1		0		0,56
antilopen	1	1,17	2		-1	0,1667	
asonia	1	0,45	1		0		0,55
dalto	1	1,87	2		-1	0,8667	
de boemerang	2	0,33	1		1		1,68
de meeuwen	3	2,25	3		0		0,75
deetos	1	0,99	1	X	0		0,01
des	1	1,05	1	X	0		
die haghe	1	1,14	2		-1	0,1444	
dkc	1	1,03	2		-1	0,0250	
dvo	2	2,60	3		-1	0,6000	
excelsior	1	1,40	1	X	0		
fortuna	2	1,24	2		0		0,76
groen geel	2	1,54	2		0		0,46
hkv/oe	1	1,02	2		-1	0,0167	
kvs	2	2,12	3		-1	0,1167	
ldodk	1	0,91	1		0		0,09
maastricht	1	0,30	1		0		0,70
nic	1	0,59	1		0		0,41
nieuwerkerk	2	2,28	2	X	0		
pernix	2	1,93	2		0		0,07
pkc	4	3,26	4		0		0,74
ready	1	0,90	1	X	0		0,10
refleks	2	0,99	1		1		1,01
rog	1	0,88	1		0		0,13
rohda	2	0,90	1		1		1,10
spes	1	0,59	1		0		0,41
sporting delta	2	1,64	2		0		0,36
sss	1	0,95	1	X	0		0,05
steeds hoger	1,5	0,64	1		0,5		0,86
swift	2	0,48	1	X	1		1,52
top	3	2,15	3		0		0,85
vriendenschaar	1	1,70	2		-1	0,7000	
wion	2	1,07	2		0		0,93
				totaal	-1,5	2,6362	16,47

	aantal clubs	percentage
overschot	6	0,17
tekort	8	0,23
genoeg	21	0,60